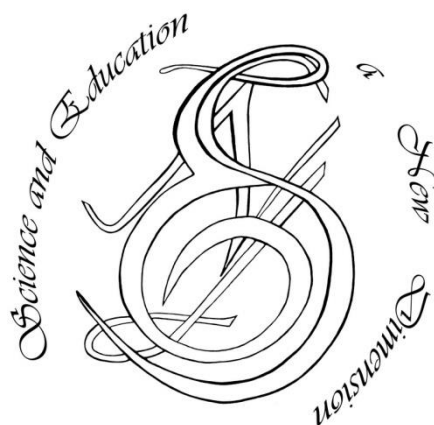

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

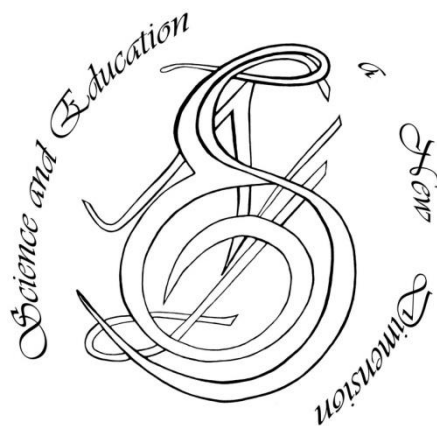
e-ISSN 2308-1996

VIII(70), Issue 235, 2020 Sept.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької <i>I. А. Бойко</i>	7
Динаміка уявлень студентської молоді про персоніфікований еталонний образ української мови <i>В. Ф. Чемес</i>	10
Methodology of a phonetic experimental research of English video presentations prosody <i>N. Ya. Hrad</i>	13
Хвороба як форма «Східного безумства»: вимір тілесного страждання в романі Матіаса Енара «Компас» <i>О. І. Кобчінська</i>	17
Актуалізація негации в англоязычному дискурсе <i>Т. А. Анохина, С. А. Швачко, И. К. Кобякова</i>	21
Протосеміотика: середньовічні концепції знака <i>Т. О. Козлова</i>	25
Лінгвокогнітивні виміри дослідження латинськомовної медичної термінології: на перетині метафори і метонімії <i>О. Г. Михайлова</i>	29
Aviation English Training for Aviation Personnel in Ukraine <i>L. Nemlii</i>	32
Твіт як мовленнєвий жанр українського та американського політичного дискурсу: лінгвопрагматичний аспект <i>Л. Д. Швелідзе</i>	36
Мотив ностальгії за минулою епохою у новелістиці країн Перської затоки <i>І. О. Субота</i>	40
Компаративістська модель І. Качуровського: між генетико-контактологією і типологією <i>О. Б. Тетеріна</i>	44
"Concealing" and "revealing" as multimodal strategies in the British and German public service advertising (PSA) <i>Т. V. Tsyliuryk</i>	49
Linguistic techniques of creating humour of magic in T. Pratchett's novels <i>У. Українська</i>	54
Прийоми відтворення гастрономічних реалій Грації Деледди в українських перекладах <i>О. Веклич</i>	58
Механізми формування літературних практик у дискурсі українського соцреалізму <i>О. І. Вощенко</i>	62
EGO Conceptual Space in Emily Dickinson's Poetry <i>N. Yemets</i>	66
Комунікативні особливості та когнітивний потенціал міжнародних правових документів договірної характеру (на матеріалі англійських текстів договорів ООН та ЄС) <i>О. М. Зарума, Н. Є. Кацшин</i>	69

Лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької

I. А. Бойко

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: boyk25@gmail.com

Paper received 16.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-01>

Анотація. У статті розглядається лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької, об'єктивується застосування синкретичних методів в аналізі суплетивізму, що дозволяють дослідити сутність і функцію суплетивізму, його відмінність від гетеронімії та гетероклізису, критерії виокремлення суплетивних утворень, причини утворення суплетивізму та шляхи його трансформацій. Обґрунтовано ідею В. Конецької про те, що дослідження суплетивізму як різновиду мовної аномалії передбачає вивчення не тільки самого явища, що репрезентоване в системі, а й суплетивних утворень, функціональні особливості яких проявляються у структурі.

Ключові слова: суплетивізм, В. Конецька, синхронічний зріз, діахронічний зріз, зіставний аналіз, мовна аномалія.

Вступ. У сучасних лінгвістичних дослідженнях особливо помітним є зростання інтересу до з'ясування лінгвістичної природи суплетивізму. Такий вектор зацікавлення зумовлений низкою факторів. По-перше, незважаючи на виразний характер суплетивізму у французькій мові, його значну вагу в загальному історичному процесі мовного розвитку, це явище у загальному мовознавстві досі не стало предметом окремого монографічного дослідження. Так, можна відзначити брак матеріалу, який дозволив би усебічного розглянути суплетивізм як мовне явище. По-друге, слід наголосити, що в останні роки розгорнулася активна робота щодо вивчення французької мови – як літературної, так і діалектної. Дослідження суплетивізму сприяє з'ясуванню проблем розвитку мови, її особливостей функціонування. По-третє, вивчення причин та функціонування такого своєрідного явища, яким є суплетивізм, може сприяти вирішенню низки теоретичних питань загального мовознавства.

Огляд праць із теми. Як відомо, найпершим дослідженням, присвяченим зокрема проблемі суплетивізму, стала праця Г. Отсгофа «Про суплетивізи в індогерманських мовах». Він розвинув положення про явище суплетивізму в багатьох індоєвропейських мовах на прикладі німецької мови. Суплетивні утворення він пояснює як «пізніший прояв конкретного мислення раннього періоду» [6].

Проблему суплетивізму досліджували також Г. Шухардт, Я. Вакернагель, К. Бругман, Г. Габлер, Ф. Шпехт та ін. Всі ці дослідники давали визначення суплетивізму як поєднання різнокореневих форм в одну систему форм. Послідовники структуралізму – молодогограматисти вважали, що суплетивні форми з'явилися ще на початку розвитку мовної діяльності людини і збереглися до цих пір завдяки постійній вживаності їх у мові.

Наголосимо, історія вивчення проблеми суплетивізму безпосередньо пов'язана з питаннями, що порушуються в парадигмі порівняльно-історичного мовознавства, головним завданням якого протягом довгого періоду було вивчення «мови-основи» і відповідних співвідношень між «мовою-оснотою» та її розгалуженнями. Утім, таке вивчення мови як і мовних явищ не дає змогу докладно описати всі явища на синхронному і діахронному зрізі. Так, В. Конецька підкреслює, що при вивченні лише «мови-основи» та співвідношенні з

її розгалуженнями втрачаються мовні явища (у нашому випадку – суплетивні утворення), які виникли в споріднених мовах вже за їх самостійного розвитку. У своїй праці «Суплетивізм в германських мовах» В. Конецька виклала лінгвістичну сутність суплетивізмів, встановила суплетивні мікросистеми та їхні зміни в процесі історичного розвитку германських мов [2].

Матеріали та методи. Автор бере до уваги загальнонаукову методологію, яка включає методи і принципи, застосовувані в науковому дискурсі; часткову методологію, що включає методи даної науки, тобто мовознавства. У дослідженні використано зіставний метод, прийоми історико-етимологічного та семантичного аналізу. В основу дослідження фактичного матеріалу покладено діахронічний аспект, який отримав визнання у працях з історії мови. Ми виходимо з положення про те, що лише діахронічний підхід допомагає зрозуміти, як склалася та чи інша мовна система. Однак, у першу чергу, у дисертації представлено синхронічний зріз мови. Автор в основному дотримується методики аналізу мовного матеріалу, що представлена в працях Л. Горбачевського, В. Конецької, які розглядають окремо частини мови, яким притаманний суплетивізм.

Результати та їх обговорення. Як відомо, існують різні підходи до вивчення проблеми суплетивізму, які ґрунтуються насамперед на вченні про мову як систему систем. Багато вчених досліджували проблему суплетивізму на матеріалі лише германських мов. Відповідно до цього були створені та розрізнені процеси, явища, проблеми дослідження суплетивізмів.

Аналізуючи лінгвістичну природу суплетивізму, В. Конецька наголошує на тому, що нині, тобто в сучасному мовознавстві утвердилося розуміння суплетивізму як пережиткового аномального способу синтетичного формотворення, що властиве граматичній системі переважно індоєвропейських мов. При цьому, за спостереженнями дослідниці, найменш розробленими питаннями у межах лінгвістичної теорії залишаються: сутність та функція суплетивізму, відмінність суплетивізму від гетеронімії та гетероклізису, критерії виокремлення суплетивних утворень, причини утворення суплетивізму та шляхи його зміни [2, с. 3-4].

Суплетивізм як особливе мовне явище зазвичай розглядається в індоєвропейських мовах у зв'язку з дослі-

дженням їхніх генетичних зв'язків. Однак В. Конецька при цьому наголошує, що суплетивізм простежується у природних мовах та діалектах різних генетичних груп [2, с. 7].

Провівши дослідження на матеріалі різних мов, В. Конецька дійшла таких висновків про загальні ознаки загальноіндоевропейського характеру суплетивізму, серед яких дослідниця виокремлює:

1) етимологічну тотожність суплетивів, яка найбільш виразно простежується у дієсловах, у займенниках 1 особи, у прикметниках зі значенням розміру і в перших двох чисельниках;

2) характер категорій, диференційні ознаки яких виражаються суплетивами;

3) семантичні обмеження у вираженні суплетивізму в мікросистемах слів різних розрядів [2, с. 7].

Уся історія розробки проблеми суплетивізму в індоевропейських мовах, пов'язана в основному з порівняльно-історичним методом дослідження, вказує на те, що цей метод дозволяє розглянути суплетиви не тільки як аномальні ізольовані форми мовних одиниць, а і як взаємопов'язані кореляти парадигматичних рядів, загальність формування яких була обумовлена історичним процесом становлення мовних категорій.

Однак, на думку В. Конецької, такий підхід дослідження дещо обмежує проблематику суплетивізму. З поля дослідження випадають суплетивні утворення, що виникли у споріднених мовах у період їх самостійного розвитку. Не розкривається сутність суплетивізму відповідно до інших явищ мови, близьких за функціями, не враховуються індивідуальні особливості суплетивних утворень, їх структурні ознаки та особливості вживання, нарешті, їх відповідність до регулярних утворень різної структури (синтетичних та аналітичних). Ці індивідуальні особливості мають свою типологію, і їх розподіл не завжди обумовлений генетичними зв'язками мов [2, с. 8].

Натомість В. Конецька наголошує на тому, що зіставний аналіз суплетивізму в групі германських мов виправданий. Зокрема, це пояснюється тим, що в сучасних германських мовах риси синтетичності й аналітичності регулярних одиниць формотворення і словотвору, з якими співвідносяться суплетиви, проявляються по-різному [2, с. 8].

Так, дослідниця визначає ознаки суплетивізму, які є присутніми при зіставному аналізі цього явища в синхронії, а саме:

- єдині критерії виокремлення суплетивних утворень в різних підсистемах мови;
- категоріальні ознаки мовних підсистем, у яких проявляється суплетивізм;
- диференційні ознаки кореляції суплетивів;
- характер кореляції суплетивів: цільнопарний, взаємопарний, ексклюзивнопарний;
- морфологічний склад суплетивів;
- словотвірні ознаки суплетивів – використання їх у складі похідних, складних слів і словосполучень;
- особливості їх уживання (у синтаксичному, семантичному та стилістичному планах) [2, с. 9].

Відповідно, під час аналізу германських мов слід враховувати принцип відносної хронології, оскільки це дозволить розмежувати старі й нові тенденції в дослі-

джуваному явищі та визначити якісні й кількісні зміни у суплетивних мікросистемах.

На окрему увагу у дослідженні В. Конецької заслуговує питання діахронічного аналізу зіставлення суплетивізму, що передбачає врахування таких характеристик:

- стійкість суплетивних рядів у цій мікросистемі;
- розпад суплетивних рядів;
- утворення вторинного або нового суплетивізму;
- ступінь збереженості суплетивних утворень у різних мовах. [2, с. 9].

Для порівняння, на діахронічному зрізі, за походженням, Г. Чінчлей визначає суплетивні утворення як:

1) знаки різних парадигм у процесі функціонування семантично наблизились та сполучились в одну семантичну парадигму, але зберегли різні форми (*aller – va – ira*);

2) словоформи з тотожною основою втратили свою властивість, але залишились у тій самій парадигмі (*oeil – yeux*);

3) форма знака питомої словникової одиниці змінилась, але форма знака запозиченого слова залишилася (*eau – aquatique, eternue – sternutatif*) [5, с. 50].

Таким чином, історико-зіставне дослідження передбачає аналіз суплетивізму у трьох основних планах:

1) зіставлення суплетивних мікросистем на основі певних категорій формотворення та словотвору визначеного лексико-граматичного розряду;

2) зіставлення суплетивних мікросистем у різних лексико-граматичних розрядах;

3) зіставлення змін суплетивних мікросистем у процесі історичного розвитку германських мов.

В основу цього аналізу покладений загальний принцип – зіставлення не ізольованих одиниць мови, а їх співвіднесеності в мікросистемах окремих лексико-граматичних розрядів, які входять в підсистеми формотворення і словотвору германських мов, адже «у мові – основному предметі лінгвістики виділяються, зокрема, система, яка у вузькому розумінні є відображенням корелятивних зв'язків одиниць мови за певними ознаками, та структура як відображення реляційних зв'язків між мовними одиницями» [2, с. 10].

Важливим аспектом дослідження В. Конецької є розгляд суплетивізму як аномалії. Як відомо, аномалії, узаконені узуальною нормою мови, мають лінгвістичну вартість у тому сенсі, що вони є невід'ємною частиною системи мови і функціонують на тих самих підставах, що й регулярні утворення. Якщо ж ідеться безпосередньо про суплетивізм, то як лінгвістична аномалія він проявляється тільки в системі мови, але окремі суплетиви можуть вживатися в аномальних структурах [...англ. *you better go there...*] [2, с. 12].

Суміжною із думкою В. Конецької в такому разі є позиція, яку артикує І. Мельчук: «...існує тенденція відносити суплетивізм до явищ маргінальних та недостатньо цікавих. Звісно, що вже по своїй природі суплетивізм не може бути широко розповсюдженим у мовах: як ми побачимо, сутність його полягає у формальній нерегулярності, яка реалізується тільки на фоні споріднених регулярних і широкорозповсюджених мовних феноменів. Знаки, які є суплетивними щодо інших знаків, завжди є винятками. Однак це зовсім не заважає суплетивізму відгравати важливу роль у плані

теорії. Глибокі та зовсім нетривіальні відношення пов'язують суплетивізм та фразеологізацію, яку можна вважати мовним явищем першочергової важливості» [3, с. 420].

Аналіз співвіднесеності мовних одиниць у парадигматичному та синтагматичному планах оцінюється лінгвістами по-різному. Існує думка, що «мовна система», вертикальні серії, парадигми тощо є... побудовами науковців..., зв'язки в парадигмах штучні» [цит. за 4]. У зв'язку з цим слід відзначити, що оскільки умови виокремлення корелятивних та реляційних зв'язків мовних одиниць визначаються в одному й іншому випадках мікромоделями мовлення, то й парадигматичні та синтагматичні ряди є такими самими лінгвістичними побудовами, що відображають реальні зв'язки мовних одиниць. Крім того, як зауважує В. Конецька, для правильної оцінки парадигматичного плану аналізу важливо уточнити саме поняття системних відношень мовних одиниць: «Якщо слідувати практиці бінарних опозицій, яка набула поширення на основі широкого розуміння теорії дихотомії, то, природно, становлення n-ої кількості протиставлень не може відобразити справжніх системних відношень мовних одиниць, які мають характер складних кореляцій. Окрім парної кореляції (типу часових форм...), є також взаємопарна кореляція (типу особових форм...) та ексклюзивнопарна кореляція» [2, с. 12-13].

Важливо розмежовувати корелятивні відношення мовних одиниць як справді системні відношення та їх упорядкованість або систематизацію на основі загальної функції. Так, Ш. Баллі, розуміючи суплетивність як заміну на основі спільної функції, розглядає особові форми дієслова (франц. *allons – vont*) та суфікси мно-

жини іменників (нім. *-e, -en, -er, -o*) як суплетивні (які замінюють) знаки [1]. Навіть за концепцією Ш. Баллі, відношення цих одиниць не можна визнати тотожними. Врахування ідей французького дослідника дозволяє В. Конецькій дійти висновку про те, що дієслівні форми різняться саме за своєю функцією і не можуть «замінити» одна одну [2, с. 13].

Відтак, у відношеннях мовних одиниць необхідно розрізняти систематизацію – співвіднесеність на основі тотожності диференційної ознаки та системність – кореляцію на основі принципу взаємозумовленості тотожності категоріальних (узагальноючих) ознак і відмінності їх диференційних (розрізняювальних) ознак. [2, с. 13-14].

Висновки. Лінгвістичний пошук, який зосереджено передусім на дослідженні явища суплетивізму В. Конецькою, дає змогу окреслити природу, структуру і характерні особливості суплетивів, виявити своєрідність їх репрезентації та співмірність із процесами розвитку мови.

Особливості функціонування суплетивів вказують, з одного боку, на оказіональність мовних процесів, з іншого – на кореляцію та спадкоємність традицій у розвитку мови. Головним постулатом у вченні В. Конецької є така теза: для того, щоб виявити спільні закономірності досліджуваного явища, необхідно розглянути не тільки його місце в системі мови, а й його функціональні особливості. [2, с. 13-14].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що дослідження суплетивізму як різновиду мовної аномалії передбачає вивчення не тільки самого явища, що репрезентоване в системі, а й суплетивних утворень, функціональні особливості яких проявляються у структурі.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. с 3-го фран. изд. / Е. В. и Т. В. Вентцель. Ред., вступительная статья и примеч. Р. А. Будагова. М.: Изд. иностр. лит., 1955. 416 с.
- [2]. Конецкая В. П. Супплетивизм в германских языках. М.: Наука, 1973. 184 с.
- [3]. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Том IV. М.; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2001. 584 с.
- [4]. Микущ Р. Ф. Второе письмо в редакцию. Вопросы языко-
- знания, 1962. № 2. URL: <http://vja.ruslang.ru/archive/1962-2.pdf7>
- [5]. Чинчлей Г. С. Вопросы тождества морфемы и супплетивизма. / Отв. ред. С. Г. Бережан. Кишинев: Штиинца, 1980. 141 с.
- [6]. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881. URL: <https://archive.org/details/morphologisches00bruggoog/page/n6/mode/2up>

REFERENCES

- [1]. Bally Sh. General Linguistics and French Language Issues. Transl. from the 3rd ed. E. V. and T. V. Wentzel. Ed., Introductory article and note of R. A. Budagov. M.: Publishing foreign lit., 1955. 416 p.
- [2]. Konetskaya V. P. Suppletivism in Germanic languages. M.: Nauka, 1973. 184 p.
- [3]. Melchuk I. A. General morphology course. Volume IV. M.; Vienna: Languages of Slavic Culture: Vienna Slavic Almanac, 2001. 584 p.
- [4]. Mikush R. F. Second letter to the editors. Voprosy yazykoznanija, 1962. No. 2. URL: <http://vja.ruslang.ru/archive/1962-2.pdf7>
- [5]. Chinchley G. S. Issues of morpheme identity and suppletivism. / Ans. ed. S. G. Berezhn. Chisinau: Shtiintsa, 1980. 141 p.
- [6]. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881. URL: <https://archive.org/details/morphologisches00bruggoog/page/n6/mode/2up>

The linguistic nature of the phenomenon of suppletivism in the concept of V. Konetskaya

I. Boyko

Abstract. The article examines the linguistic nature of the phenomenon of suppletivism in the concept of V. Konetskaya, objectifies the use of syncretic methods in the analysis of suppletivism, which allows us to study the essence and functions of suppletivism, its difference from heteronymy and heteroclysis, criteria for distinguishing suppletive formations, the reasons for the formation of suppletivism and the ways of its transformations. The idea of V. Konetskaya that the research of suppletivism as a kind of linguistic anomaly is based on the study of not only the phenomenon itself, which is represented in the system, but also the suppletive formations, the functional features of which are manifested in the structure, are justified.

Keywords: *suppletivism, V. Konetskaya, synchrony, diachrony comparative analysis, linguistic anomaly.*

Динаміка уявлень студентської молоді про персоніфікований еталонний образ української мови

В. Ф. Чемес

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: chemes@ukr.net

Paper received 29.08.20; Accepted for publication 15.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-02>

Анотація. Проаналізовано у динамічному аспекті дві серії (2000 рік і 2017-2019 роки) відповідей студентів-філологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка на одне з запитань соціолінгвістичного анкетування, а саме: *Назвіть, будь ласка, імена 3-5 відомих усім людей, мова яких, на Вашу думку, є еталоном (зразком) правильності і краси української мови.* Засвідчено у частотній вершині імен (2017-2019) значне збільшення імен сучасників, радикальне збільшення представників мистецтва, значне збільшення представників медіа-сфери, значне зменшення імен письменників і осіб чоловічої статі. Запропоновано соціолінгвістичну інтерпретацію відповідних даних.

Ключові слова: соціолінгвістика, лонгitudне опитування, динамічний аспект, українська мова, персоніфікований образ еталонної мови, соціо-культурні фактори.

Сучасна лінгвосоціометрія одним із своїх пріоритетів передбачає динамічний аспект аналізу відповідно до субстанціальних ознак самого об'єкта – мовно-культурної свідомості мовців [див. 1, с. 113-117; 2, с. 16-63]. Протягом останніх більш ніж 20 років автор комплексно досліджує проблеми соціолінгвістичного моделювання мовного буття різних соціальних стратів українського суспільства, зокрема і студентського середовища [3, с. 106-1120]. Для такого лонгitudного дослідження було розроблено соціолінгвістичну анкету із серією запитань (50), які імпліцитно містять у своєму формулюванні відповідні робочі гіпотези щодо ймовірності і обумовленості відповідними соціальними змінними відповідей респондентів.

Об'єкт цього дослідження – дві умовні часові серії (а) 2000 рік і б) 2017-2019 роки) відповідей представників кількох референтних груп студентів різних курсів філологічного профілю Київського національного університету імені Тараса Шевченка на одне запитання власне лінгвістичного модуля, а саме:

38. *Назвіть, будь ласка, імена 3-5 відомих усім людей, мова яких, на Вашу думку, є еталоном (зразком) правильності і краси української мови:*

304.....

305..... і т. д.

Предмет – з'ясування кількісно-якісної динаміки найчастотніших називань респондентами імен осіб, які суб'єктивно для них є еталоном (зразком) правильності і краси української мови.

Умови і особливості проведених анкетувань: місце – навчальна аудиторія; засіб – комплексна багаторівнева анкета (початковий етап анкетування передбачав також заповнення власне соціологічного модуля – дані про особу анкетованого); характер анкети – анонімна; час – спеціально не обумовлений; спосіб обробки і презентації даних анкетування – статистичний з побудовою графіків-діаграм. Кількісно-якісна характеристика анкетованих груп: при формуванні обсягів зіставляваних масивів анкет останні було об'єднано у два умовні блоки за критерієм часової динаміки, зокрема: 1) 2000 рік (223 респонденти); 2) 2017-2019 рр. (136 респондентів).

Робоча гіпотеза: протягом останнього двадцятиліття не могли не відбутися певні зміни у характері та інтенсивності вживання української мови у різних

стратах сучасного українського суспільства під дією певних факторів позамовного характеру (насамперед, звичайно ж, – зміна функціонального статусу національної мови), повна предметна парадигма яких з-поміж інших включає і так зв. лінгвокультурологічний, тобто фактор мовно-культурної соціалізації (інтеріоризації) особи як суб'єкта соціуму [4, с. 152-159]. Ця обставина обумовила упродовж спостережуваного періоду суб'єктивний перерозподіл респондентами пріоритетних імен у частотній вершині найназиваніших, про що йтиметься нижче. Результати опрацювання відповідей респондентів подані у **Діаграмах 1 і 2**. Вони надаються до зіставлень, їх слід вважати релевантними і симптоматично-показовими.

Обговорення результатів анкетування. Графічне опрацювання даних двох різночасових серій анкетувань (див. **Діаграми 1, 2**) уможливорює і унаочнює необхідний зіставний аспект їх аналізу, дозволяючи в подальшому їх інтерпретацію в категоріях мотивів, причин, факторів тощо.

Аналіз даних анкетувань може здійснюватися як на макрорівні (цілісний перелік названих респондентами імен), так і на мікрорівні, який передбачає врахування відповідних опосередкувань відповідей спектром різноманітних характеристик респондентів, закладених як відповідні змінні у соціологічному модулі анкети – зокрема й таких, наприклад, як: 1) національність респондента; 2) мова викладання у середній школі; 3) місцевість, де відбувалася соціалізація респондента (дитинство і навчання в середній школі – відповідний регіон України чи іншої країни); 4) рідна мова респондента; 5) рідна мова батьків; 6) мова спілкування в родині тощо. Далі йтиметься власне про макрорівень інтерпретації матеріалу, що дозволяє констатувати таке.

У рангово-частотну вершину в обох часових серіях увійшли такі групи осіб: 1) письменники; 2) митці; 3) представники медіа-сфери (*Т. Шевченко; Н. Матвієнко; А. Мазур*).

1. У певному співвідношенні представлені як постаті минулих часів («мертві»): *М. Коцюбинський*, так і сучасники («живі»): *М. Вересень*.

2. Так само маємо певне співвідношення імен чоловіків (*І. Франко*) і жінок (*О. Забужко*).

3. В обох серіях присутнє надчасове «ядро» імен,

зокрема якщо йдеться про першу частотну п'ятірку, причому це виключно письменники (пор. (за спадним принципом): *Т. Шевченко, Л. Костенко, І. Франко, Леся Українка (2000)* і *Л. Костенко, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко (2017-2019)*). Показово, що лише по одній постаті належать до варіативних: відповідно *І. Драч (2000)* і *О. Авраменко (2017-2019)*.

4. Динаміка входження у вершину імен за рангом $\geq 1\%$ (2000 vs 2017-2019) засвідчує: а) значне **збільшення** кількості сучасників (35 $\rightarrow$ 64 %);

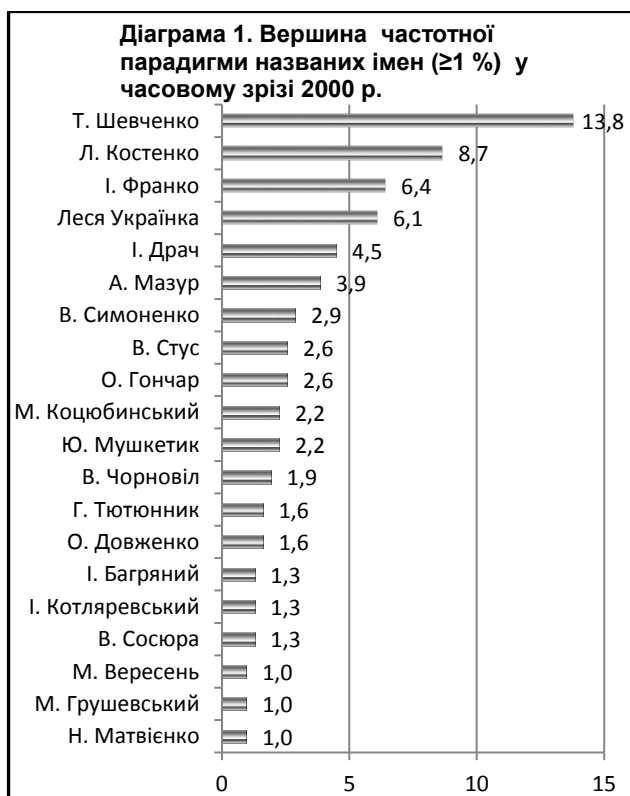
б) радикальне **збільшення** кількості представників мистецтва (5 $\rightarrow$ 23 %); в) значне **збільшення** кількості представників медіа-сфери (10 $\rightarrow$ 18 %);

г) значне **зменшення** кількості письменників (75 $\rightarrow$ 55 %);

г) значне **зменшення** кількості осіб чоловічої статі (80 $\rightarrow$ 59 %).

Показово, що політичні діячі не входять в аналізовані рангові вершини імен, за винятком хіба що актуального на час анкетування (2017-2019) імені

П. Порошенка, яке є останнім у першій їх десятці (2,1 %).

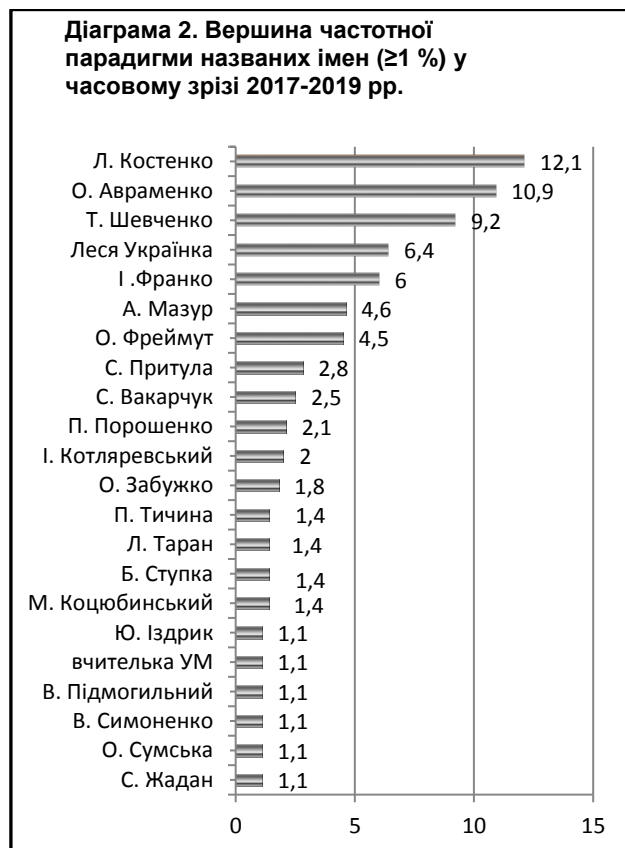
5. Єдина постать з медіа-сфери – *Алла Мазур* упродовж двох десятиліть утримує статус середини частотної вершини (3,9 % – 2000 і 4,6% – 2017-2019), що є показовим з об'єктивних характеристик її власне українського мовлення (тим сам можна мотивувати появу і імені *Лідія Таран* у 2017-2019), на відміну від суб'єктивного називання респондентами імен сучасників лише через певну пасіонарність самої особистості. Часто мовлення останніх не відзначається особливою зразковістю (еталонністю).

6. Так само симптоматично, що, на відміну від медіа-сфери 2000, де «домінують» тележурналісти (*Алла Мазур, Микола Вересень*), у 2017-2019 цей перелік складають переважно шоу-мени і шоу-вумен (*Ольга*

Фреймут, С. Притула, С. Вакарчук). Причому всі вони входять до чільної десятки називань (7-9 ранги). Одне із тлумачень цього феномена – дія законодавчих актів останніх років про «квотування» обсягу державної мови, що призвело до розширення сфери вживання української мови у тих телепродуктах (зокрема, розважальних телешоу), основним глядачем яким є переважно молодь, зокрема і студентська.

7. Феномен імені *О. Авраменко* з його чільною позицією у 2017-2019 (10,9 %!) обумовлений, насамперед, запровадженням так зв. ЗНО для випускників середніх навчальних закладів України і у зв'язку з цим – інтенсивною видавничою і медійною активністю мовознавця, дидактична продукція якого має своєю цільовою аудиторією саме майбутніх студентів.

8. Другий часовий список імен характеризується значним їх оновленням, про що свідчить, зокрема, співвідношення збережених і втрачених імен із рангом $\geq 1\%$ (2000 vs 2017-2019). Так, лише 40 % імен списку 2000 «втрималися» у списку 2017-2019. Це, як можна бачити, імена: *Л. Костенко, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, Алла Мазур, І. Котляревський, М. Коцюбинський, В. Симоненко*. Вони становлять своєрідне невідчужуване «ядро» відповідного концепту – ЗРАЗКОВА МОВА. «Периферію» складає решта імен, які підтверджують гіпотезу про двомодульну структуру списку і його мобільність у другому, «периферійному» модулі.

9. Зростання ж показника називання імен сучасників у списку 2017-2019 пояснюється, насамперед,

зростанням громадської чи творчої активності їх носіїв або ж у випадку з деякими письменниками – поновним їх «відкриттям» громадськістю через зняття заборон на їхнє ім'я і творчість, а у деяких випадках ще

й як результат ефекту суспільної «іконізації» особи.

10. Прикметно, що в аналізованій серії імен 2017-2019 маємо відчутне зростання імен жінок (20 % → 34,8 %), що є відображенням певних зрушень у статусі і ролі жінки у соціо-культурних процесах.

11. Врахування результатів, обрахованих за відповідними різними змінними соціологічного модуля анкети, безперечно, дадуть можливість деталізувати і уявити узагальнені дані, які аналізувалися у цій статті. Звичайно також, у межах відмінних від студентства референтних груп анкетованих і залежно від певних змінних власне соціологічного модуля отримані дані будуть більшою чи меншою мірою нетотожними.

Як висновки відзначимо, зокрема, таке:

1) Відповіді респондентів на зазначене питання анкети характеризуються природним ступенем суб'єктивності, зумовленою рівнодією таких позамо-вних чинників як часова динаміка, динаміка суспільно-політичного розвитку країни загалом, і соціо-культурного зокрема, котрі, у свою чергу, індивідуально-своєрідно відбиваються у ментальнісній сфері кожного анкетованого;

2) різночасовість анкетування з інтервалом у два десятиліття (!) виявляється релевантною для отримання характерних кількісних і якісних співвідношень між конкретними названими респондентами іменами в аспекті їх (імен) рухливості у часі;

3) попри закономірну маркованість відповідей окремого індивіда, пов'язану із зазначеною суб'єктивністю сприйняття дійсності, відповіді анкетованих виявляють виразну їх стереотипність, зумовлену, зокрема, і якісною релевантністю відповідних референтних груп. Зрештою, маємо справу із універсальною категорією (феноменом) суспільної свідомості, яка виявляється достатньо структурованою і в аналізованому її сегменті

4) як видно із списків імен, що називалися в анкетах, навряд чи йдеться про виборі імен осіб-пріоритетів лише про власне лінгвістичний критерій, якого дотримуються респонденти. Українське мовлення багатьох осіб, чії імена наводяться в анкетах, часто далеке від еталонності з фахової точки зору (за винятком тих, чия досконала мова є фахово обумовленою – письменники, журналісти тощо). Відтак, критерієм тут часто виступають такі характеристики як соціальний статус мовців, їх світоглядні пріоритети, громадська активність, громадянська позиція, їх присутність на поверхні політичних, культурологічних, мистецьких процесів тощо, особливо коли йдеться про імена сучасників;

5) репрезентативна історія кожного імені в охопленому часовому діапазоні є своєрідною, що є доказом належної чутливості анкетованих до індивідуальної «історії» певної особи – носія української мови. Це дозволяє говорити про загальну «діагностувальну» функцію певної референтної групи не лише на предмет компетентності у конкретній сфері діяльності (бездоганність володіння національною мовою), а й на предмет максимальної психо-соціальної толерантності певної суспільної верстви (страту) до окремої постаті загалом. Втім на проблему досконалості мовлення як одну із засад соціального успіху особи уже давно вказують теоретики так зв. *public relations*;

6) отримані результати анкетування дають можливість окреслити сфери необхідної концентрації зусиль усіх причетних до впровадження пріоритетів мовної політики держави, як такі, що від них насамперед залежить формування позитивних ментальнісних стереотипів у свідомості різних стратів сучасного українського суспільства щодо функціональної розбудови рідної мови. Як було з'ясовано, – це, в найширшому сенсі, сфера засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чемес В.Ф. Українська лінгвосоціометрія: проблеми і здобутки // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. Зб-к наук. праць. Вип. 6. Донецьк, 2002. С. 113-117.
2. Яворская Г. М. Принципы социолінгвістического подхода к анализу языка // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. К.: Наук. думка, 1992. С.16-63.
3. Чемес В. Ф. Персоналізація суб'єктивного уявлення про

- еталонний зразок національної мови (за матеріалами анкетування київських студентів) // Українське мовознавство. Вип. 23. К.: Київський університет, 2001. С.106-120.
4. Чемес В. Ф. Соціолого-психологічні виміри мовно-культурного буття нації (до питання про можливі об'єктивні фактори позитивної дії) // Язык и культура. Четвертая международная конференция. Материалы. Ч. II. К., 1996. С. 152-159.

REFERENCES

1. Chemes V. F. Ukrainian Lingvosociometry: Problems and Achievements // The Typology of Language Meanings in Diachronic and Comparative Aspects. Is. 6. Donetsk, DonGu, 2002. P. 113-117.
2. Iavorskaia G. M. The Principles of the Sociolinguistic Approach to Language Analysis // Methodological Basis of the New Directions in the World Linguistics. Kyiv, Naukova dumka, 1992. P. 16-63.
3. Chemes V. F. Personalization of the Subjective Ideas of Nation-

- al Language Reference Sample (by materials of Kyiv students questioning) // Ukrain's'ke movoznavstvo. Is. 23. Kyiv, Kyiv's'kyi universytet, 2001. P. 106-120.
4. Chemes V. F. Socio-psychological Dimensions of the Cultural and Linguistic Existence of Nation (to the question of possible positive impact factors) // Language and Culture. The Fourth International Conference. Materials. Part. II. Kyiv, 1996. P. 152-159.

Dynamics of students' ideas about the personified reference image of the Ukrainian language

V. F. Chemes

Abstract. Two series (2000 and 2017-2019) of the answers of philology students of Taras Shevchenko National University of Kyiv to one of the questions of the sociolinguistic questionnaire were analyzed in the dynamic aspect, namely: *Please, name the names of 3-5 well-known people whose language, in your opinion, is a standard (sample) of correctness and beauty of the Ukrainian language.* The frequency peak of names (2017-2019) shows a significant increase in the names of contemporaries, a radical increase in art, a significant increase in the media, a significant decrease in the names of writers and men. Sociolinguistic interpretation of relevant data is proposed.

Keywords: *sociolinguistics, longitudinal survey, dynamic aspect, Ukrainian language, personalized image of the reference language, socio-cultural factors.*

Methodology of a phonetic experimental research of English video presentations prosody

N. Ya. Hrad

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: natalyhrad@gmail.com

Paper received 10.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-03>

Abstract. The article focuses on the methodology of the phonetic experimental research of the prosodic means used for the pragmatic influence realization in English video presentations. The paper describes the succession of the experiment stages, the tasks for the auditors-informants and auditors-phoneticians, as well as the prosodic parameters investigated within the auditory and acoustic analysis. Linguistic interpretation and generalization of the results of experimental phonetic research proves that the acoustic analysis data obtained with the help of digital tools of speech analysis correlate closely with the results of the auditory analysis.

Keywords: *auditory analysis, acoustic analysis, intonation, prosodic means, English video presentation, video-verbal text.*

Introduction. Modern linguistic studies are aimed to study speech and its units within the cognitive-discursive and functional-energetic approaches, taking into account the influence of pragmatic factors on their prosodic organization. A detailed study of the phonetic systems interaction and relationships, the semantics and pragmatics of the meaning implementation of media texts, including video-verbal texts, is relevant as it allows to clarify the principles and methods of optimal influence on the recipient. Therefore, there is a need for a comprehensive experimental phonetic research devoted to the study of prosodic means of the English-language video presentations as a kind of video-verbal text.

Review of publications. In recent years, the analysis of functioning of video-verbal (creolized, visually dependent) texts as a linguovisual phenomenon is getting more and more popular among Ukrainian and foreign linguists [2; 4; 5; 7; 14]. Video-verbal texts being a complex multidimensional phenomenon are defined within the framework of cognitive-and-discursive, communicative-and-pragmatic approaches as well as a new energetic approach to the research of speech phenomena [3].

Video-verbal text is defined as a text that has all the characteristics of a coherent text based on the interaction of visual and linguistic aspects [6]. This definition is based on the analysis and generalization of theoretical views and approaches to the interpretation of the concept of a video-verbal text that are available in modern linguistics. At the end of the XX - beginning of the XXI century the intensive elaboration of the typology of texts allowed polycode texts (creolized, video-verbal) to become the object of separate research as a linguo-visual phenomenon in modern linguistics [2; 9; 14; 16]. However, the problem of interconnection and interaction of prosodic means in the texts of video presentations has not been studied profoundly, which determines the relevance of the chosen topic. The study of the functioning of prosodic means and the specifics of their interaction is reflected in the works of many Ukrainian and foreign researchers [1; 3; 8; 10; 13; 17; 20; 21]. At the same time, insufficient attention is paid to the study of prosodic organization of language units, which plays an important role in decoding the meaning of a video-verbal text.

The objective of this article is to define the main stages of carrying out a phonetic experimental research of prosodic means used for the pragmatic influence realization in English video presentations. It is achieved by fulfilling the

following tasks:

(i) to outline the methods and material of the phonetic experimental research, (ii) to describe the research program and establish the succession of the experiment stages and their the main features, (iii) to systematize the prosodic parameters investigated within the framework of the auditory analysis, (iv) to study frequency, intensity and temporal characteristics at the acoustic level, (v) to reveal prosodic features used for the pragmatic influence realization in English video presentations.

Methods and material. To achieve the aim of the research and accomplish its tasks, an experimental phonetic study involves a number of general scientific methods, such as analysis and synthesis, induction and deduction, as well as linguistic methods of pragmatic and discourse analysis and special methods of phonetic analysis, i. e., auditory and acoustic analysis, method of linguistic interpretation of the obtained phonetic results and quantitative data processing to study prosodic means that take part in pragmatic influence realization. The research material comprises fragments of English video-verbal texts singled out from the Apple company videopresentations with a total duration of five hours.

Results and discussion. The purpose of experimental-phonetic research was to determine the specifics of the prosodic means used for the pragmatic influence realization in English video presentations. The program of experimental-phonetic research consisted of the following stages: 1) selection and recording of the experimental material on digital media; 2) auditory analysis of the experimental material by phoneticians; 3) acoustic analysis of prosodic means that take part in pragmatic influence realization in English video-verbal texts; 4) linguistic interpretation and generalization of the results of experimental phonetic research. The methodology of this experimental phonetic research is based on the research methods described in [10; 12; 15; 16; 17].

The aim of the first stage lies in the selection and recording of the experimental material, which was selected from open sources, namely from the Internet, and then it was recorded on digital media. The next task was to segment the recording due to the task of the study. Segmentation of the experimental material was performed using the program Sound Forge (version 4.5).

The aim of the second stage of a phonetic research lies

in the experimental research and generalization of perceptual characteristics of intonation of the English-language video presentations. The research was carried out according to the classification of video-verbal texts on the basis of the program and methods developed by the author. Taking into account the emotional and pragmatic potential of the text, native English speakers and phoneticians assessed the features of the prosodic structure of the analyzed video presentations in relation to the functional purpose and the pragmatic direction of its structural elements. What is more, English-speaking auditors provided additional information on the peculiarities of the prosodic structure of video presentations.

During the implementation of the first stage of the auditory analysis native English speakers pointed out the close correlation of the prosodic features of a video presentation and its pragmatic potential.

Taking into consideration the varying interaction of prosodic and lexical and grammatical means, high emotional and pragmatic potential of the analyzed video presentations was confirmed by the results of the auditory analysis of the experimental material. An example of this is the beginning of video presentations, when speakers appear and the audience reacts quite emotionally (applause can turn into a standing ovation), which undoubtedly affects the speaker and the emotionality of his speech at its beginning. In particular, the pitch level of the beginning of the syntagm varies from medium high at the beginning of the meeting, when the speaker is pleasantly surprised by the audience's reaction to his appearance, to extra high and high, when the applause does not subside and the speaker cannot begin his speech. Accordingly, the range of syntagms varies from average at the beginning of the speech to wide and expanded in subsequent syntagms. The slow pace of speech can be heard, , which not only conveys the emotions of the speaker, but also the need to pause and wait until the applause subsides and the speaker can begin his speech: e.g., $\wedge$ Wow! $\cap$ \Thank you! $\Rightarrow$ \Thank you! $\Rightarrow$ \Thank you! $\oplus$ \Thank you! $\Rightarrow$ $\wedge$ Wow! $\oplus$ \Thank you! $\Rightarrow$ $\wedge$ Wow! $\oplus$ $\wedge$ Wow! $\oplus$ \Thank you! $\oplus$ $\wedge$ Wow! $\oplus$ \Thank you! $\Rightarrow$ \Thank you! $\cap$ Prosodic characteristics of the beginning of the video presentation indicate that the speaker is experiencing a range of emotions: excitement, surprise, joy, admiration for the audience reaction to his appearance. At the same time, due to speaker's professional qualities, the filled pauses are not traced in their speech. As the result, the filler-words, which make the speech less convincing, distract from the main idea and negatively affect the audience's perception, are not used.

The terminal tones are of great importance as they indicate the high emotional and pragmatic potential of the analyzed texts. Due to the usage of terminal tones or their combination, the speaker can interest, intrigue, state the fact, establish contact with the audience and, thus, convince in the benefits of the product or technical innovation that the speaker presents in his speech.

The task of acoustic analysis was to verify the data obtained from the auditors. The use of modern computer programs allows to obtain relevant indicators for several parameters simultaneously, for example, the frequency, the localization of intensity (volume), the utterances and syntagms. The rate of frequency change was determined in the main or after/before the main tone group as well as the rate

of frequency change for each utterance. This step allowed to determine the dynamics of updating keywords that are markers of the pragmatic influence realization in English videopresentations. Based on the methods in empirical prosody research [11; 15; 18; 21], the video presentation frequency register scale is conditionally segmented into six main registers: high narrow (HN), medium narrow (MN), low narrow (LN), high wide (HW), medium wide (MW), full (F). To register the frequency variation dynamics, the prosodic index in the terminal and pre / post-terminal part of the utterances was measured. The study of intensity characteristics at the acoustic level was carried out taking into account the following characteristics: the maximum intensity in the main tone group of the utterance, the minimum intensity, the difference between them, which is the range of intensity changes. The results of the research allow us to assert that the role of the intensity decreases on the terminal component, and the rate of frequency change becomes the main mean of the phrase.

Based on the study of the temporal component of the utterance, the absolute duration (duration of the sound of the utterance without pauses) was determined, the pause coefficients for each utterance were set and the exact duration of the pauses was set. Thus, the distribution of each type of pauses was statistically investigated.

Acoustic analysis was performed in accordance with conventional methods [11; 19; 21], namely, determination of the studied parameters, division of audio files of speeches into utterances with the help of special software, analysis of the obtained phonetic segments with the help of software for sound signal processing, entering the obtained indicators into work protocols, conducting appropriate calculations using conventional formulas and linguistic interpretation of the obtained results.

Eight videos dedicated to the presentation of Apple's latest products with a total duration of about 10 hours were selected. Based on the task of experimental phonetic research, four videos were selected for auditory and acoustic analyses. The software Sound Forge (version 4.5) was used to convert the selected material to a *.wav audio file format. The use of information and communication technologies has made it possible to use a common array of experimental material in audio format, which is recognized by modern computer multimedia devices for further work. The quality of the recorded material did not change significantly. It should be noted that the use of videos caused some difficulties, as the recording had background noise, which distorted the prosodic parameters. The total amount of experimental material is 5 hours of recording. 110 utterances with a total duration of about 45 minutes were selected for acoustic analysis.

The electroacoustic analysis was performed using Speech Analyzer and Praat acoustic analysis programs. The Speech Analyzer program was mainly used, as it allows to investigate any utterance durations. The selection of material for acoustic analysis revealed some difficulties, as the video files soundtrack contained background noise, the audience's reaction to the speaker's remarks, etc. Therefore, 110 mostly distinct utterances were selected, which provided an opportunity to establish the main prosodic parameters. The selected utterances were not processed by software to avoid distortion of acoustic and prosodic parameters. In accordance with the objectives of our study

and using the above mentioned software, the following prosodic features were set: total and absolute duration, pause rate, pause duration, number of intonation groups, tone range, and the speed of frequency.

Peculiarities of the actual division of phonation segments indicate the emotional attitude of the speaker to the subject of the speech. One of the objectives of the acoustic analysis was to define the average number of intonation groups in utterances, which was determined by the oscillogram research during acoustic analysis and compared to the data of auditory analysis. Determining the arithmetic mean for intonation groups in utterance, which is 3.15, we indicate that the number of syntagms does not exceed 3-4 intonation groups per utterance in case of emotionally neutral speech. However, the utterances consisting of one intonation group and characterized by non-pause actualization were not considered according to the emotional criteria. The utterances containing two and more syntagms which exceeded the average number of syntagms, were analyzed due to intensifiers that would indicate such a division. In addition, the speed of frequency, the range of tone, and the pause ratio are reliable markers of the presence of the emotional speaker's attitude to the subject. We assume that all the above parameters are actualized in a complex interaction, and one of them is dominant. Therefore, we paid attention to the utterances, which were characterized by significant fluctuations in the speed of frequency, frequency range, and the number of intonation groups.

So, it can be argued that the material selected for the acoustic and auditory analysis is fully compliant with the technical standards of audio recording and it has not been processed by special programs for sound processing. The used hardware and software made it possible to obtain reliable data on prosodic parameters. The number of selected speeches and the total number of utterances is sufficient for acoustic and auditory analysis in accordance with generally

accepted methods, and the data obtained are statistically significant. The acoustic analysis results confirmed the correlation with the data of experimental material auditory analysis and certify the following prosodic model: the range of tonal change decreases against the speed of frequency direction with the corresponding adjustment of pause factor. At the same time, there is a correlation between the frequency range and the speed of frequency depending on the pragmatic goal. Final investigation phase involves linguistic interpretation of the data obtained experimentally, that is their logical analysis, generalization, forecasting and conclusions.

Conclusions. Thus, the research develops a program and methodology for experimental phonetic study which involves linguistic description methods, the use of auditory and acoustic analysis, quantitative data processing to study prosodic means that take part in pragmatic influence realization in English video-verbal text. Therefore, the results of the auditory analysis prove that every component of intonation (speech melody, loudness, tempo, pausation, rhythm and timbre) contribute to better comprehension of information and pragmatic influence on the audience. Such prosodic parameters as localization of the logical stress on the key phrases, variability of terminal tones, in particular regular recurrence of falling, rising and compound falling-rising and rising-falling tones, slow and moderate tempo, interchange of short and long pauses are the most optimal for pragmatic influence realization and help to draw and maintain listeners' attention during the videopresentation. Linguistic interpretation of the results of experimental phonetic research proves that the data obtained during the acoustic analysis with the help of digital tools of speech analysis correlate closely with the results of the auditory analysis, and make it possible to use the results of the investigation in linguistic theory and practice.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич, Н. С. (2011). Інтонація переконування в публічному мовленні: монографія. Луцьк: Терен. 208 с.
2. Завадська, О. В. (2016). Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 4, с. 163-169.
3. Калита, А. А. (2016). Энергетика речи: Монография. Киев: Кафедра. 292 с.
4. Лильо, Г. (2013) Вербальне vs. візуальне в перцепції креолізованих інтернет-текстів (на матеріалі інтернет-видання «Українська правда»). Вісник Львівського університету. Серія журналістика. Випуск 37, с. 412-418.
5. Нагорна О.О. (2015). Синкретизм вербальних і невербальних засобів у тексті ситуативної комедії (на прикладі комедійного серіалу "The Mindy Project" / "Проект Мінді"). Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 30, с.103-106.
6. Пойманова О.В. (1997). Семантическое пространство видеовербального текста: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19. М., 21 с.
7. Сорокин, Ю. А., Тарасов, Е. Ф. (1990). Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. Оптимизация речевого воздействия. М.: Наука, 180-195.
8. Тараненко, Л. І. (2014). Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми: Монографія. Київ: Кафедра. 288 с.
9. Чемеркін Г. (2008). Елементи *техно* у креолізованому художньому тексті. Мовознавство. № 4-5. С. 65-71.
10. Gussenhoven, C. (2006). Experimental Approaches to Establishing Discreteness of Intonational Contrasts. Methods in Empirical Prosody Research / edited by Stefan Sudhoff ... [et al] (2006). Berlin: Walter de Gruyter, p. 321-324.
11. Hagiwara, R. (2009). How Do I Read a Spectrogram? Winnipeg: University of Manitoba. Available at <https://home.cc.umanitoba.ca/~robh/howto.html>
12. Phakiti, A., De Costa, P., Plonsky, L., & Starfield, S. (Eds). (2018). The Palgrave Handbook of Applied Linguistics Research Methodology. London: Palgrave Macmillan.
13. Kozub, L. (2019). The Role of Prosodic Means in Realizing the Pragmatic Effect. International journal of philology. Kyiv: NUBIP, Vol. 10 (2), p. 45-50.
14. Kress, G.R., van Leeuwen, T. (2002). Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication. London: Edward Arnold, 152 p.
15. Methods in Empirical Prosody Research / edited by Stefan Sudhoff ... [et al]. (2006). Berlin, N/Y.: Walter de Gruyter, 392 p.
16. Norris, S. (2019). Systematically working with multimodal data: research methods in multimodal discourse analysis. New York: John Wiley & Sons, 2019. 265 p.
17. Rietveld, T. & Chen A. (2006). How to Obtain and Process Perceptual Judgements of Intonational Meaning. Methods in Empirical Prosody Research / edited by Stefan Sudhoff ... [et al] (2006). Berlin: Walter de Gruyter, p. 283-320.
18. Rodero, E., Potter, R. F., Prieto, P. (2017). Pitch Range Vari-

- ations Improve Cognitive Processing of Audio Messages. *Human Communication Research*, 43, p. 397-413.
19. Thomas, E. R. (2001). *An Acoustic Analysis of Vowel Variation in New World English*. Durham: Duke University Press.
20. Valigura, O. (2017). *Bilinguals and Linguistics of Creativity: the Case of Ukrainians Speaking English*. *Language – literature – the arts: a cognitive-semiotic interface*. Chrzanowska-Kluszevska, E., Vorobyova, O. (eds.). Frankfurt am Main; Bern: Peter Lang, Vol. 14, p. 261–277.
21. Valigura, O., Kozub, L., Sieriakova, I. (2020). *Computer Technologies in Acoustic Analysis of English Television Advertising Discourse*. *Arab World English Journal (AWEJ)*, Special Issue on CALL. Number 6. July 2020, p. 38-48.

REFERENCES

1. Verbych, N. (2011). *Intonation of Persuasion in Public Speech*. Lutsk: Teren, 208 p.
2. Zavadzka O. V. (2016). *The Phenomenon of Creolized Text: Topical Issues of Modern Linguistic Investigations: Bulletin of the Skovoroda Kharkiv Pedagogical University*. Issue 4, p. 163-169.
3. Kalita, A.A. (2016). *Energetics of Speech: Monograph*. Kiev: Kafedra, 292 p.
4. Lylo, H. (2013) *Verbal vs. Visual in Perception of Creolized Internet Text в перцепції креолізованих інтернет-текстів (on material of internet media “Українська правда”) на матеріалі інтернет-видання «Українська правда»*. *Messenger of Ivan Franko National University of Lviv Вісник Львівського університету*. Series: Journalistics. Issue 37, p. 412–418.
5. Nahorna O.O. (2015). *Syncretism of linguistic and non-linguistic means in the text of the situational comedy (based on the sitcom “The Mindy Project”)*. *Scientific messenger of the UNESCO department of Kyiv National Linguistic University. Philology. Pedagogy. Psychology*. Kyiv: Kyiv National Linguistic University, 2019. No. 30. p. 103-106.
6. Poimanova O.V. (1997). *Semantic Space of Video-verbal Text: Synopsis for thesis for the candidate degree in philology*. Specialty: 10.02.19. M., 21 p.
7. Sorokin., Yu., Tarasov, Ye. (1990). *Creolized Texts and Their Communicative Function. Optimization of Speech Influence*. M.: Nauka, p.180-195.
8. Taranenko, L. (2014). *Actualization of English Small Form Folk Texts: Monograph*. Kyiv: Kafedra, 288 p.
9. Chemerkin G. (2008). *Techno Elements in a Creolized Literary Text*. *Language Studies*, № 4–5, p. 65-71.

Хвороба як форма «Східного безумства»: вимір тілесного страждання в романі Матіаса Енара «Компас»

О. І. Кобчинська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: elena.kobchinskaya@gmail.com

Paper received 29.08.20; Accepted for publication 18.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-04>

Анотація. У розвідці представлено спробу унаочнити тілесну хворобу як філософему в культурологічному контексті роману Матіаса Енара «Компас» (2015). Дослідження здійснено з позицій трьох методологічних складових, а саме: залучення культурно-історичної інтерпретації, компаративних паралелей із концепцією орієнталізму Е. Саїда, а також здобутків філософської феноменології щодо психосоматичного виміру хвороби та тілесного страждання як її атрибута. Із опертям на означений методологічний інструментарій зроблено висновок, що в романі сходознавця М. Енара «Компас» фізіологічна хвороба і супутнє їй фізіологічне страждання осмислені як буттєва реалізація екзистенційного самозречення задля зустрічі зі Сходом як непізнаним Іншим.

Ключові слова: екзистенціалізм, одержимість, орієнталізм, меланхолія, соматичне буття, сходознавство, тілесність.

Вступ. Тема літературознавчої розвідки передбачає розгляд аспекту страждання у процесі тілесної хвороби як однієї з форм зустрічі й пізнання Сходу західним світом у знаковому романі француза Матіаса Енара «Компас», що вийшов друком 2015 року та був відзначений Гонкурівською премією як данина неперервній історії культурних обмінів між Сходом та Заходом. Європейські літературні оглядачі, зокрема, відгукувалися про роман як про твір «насичений, заплутаний, енциклопедичний та оніричний, такий, що віддає належне орієнталістам, їхнім відкриттям, блуканням та пристрасті» [11]. Так у своєму романі Матіас Енар – історик мистецтв, сходознавець, перекладач з арабської та фарсі, чие особисте та наукове життя тривалий час було пов'язане з низкою країн Близького Сходу – представляє насичену панораму кількасотрічних взаємовпливів Сходу й Заходу у формі розгорнутого часопису європейських рецепцій, візій та репрезентацій означеного ареалу. Із цієї точки зору Енар близький до свого іменитого попередника, науковця Едварда Саїда і солідарний із ним у висновкові щодо концепції орієнталізму, тобто Сходу як культурно і ментально сконструйованого простору, клішованого та апропрійованого слідами Заходу, тобто своєрідний плід уяви останнього [5, с. 278]. Водночас візія Сходу, розгорнута в «Компасі», свідчить про оригінальні мистецько-естетичні міркування Енара-сходознавця, що виходять далеко за межі саїдівського дискурсу параноїдальності та ексцентричності [5, с. 160] і натомість вказують на меланхолійну одержимість Заходу Сходом як непізнаним Іншим.

Короткий огляд публікацій за темою. Після виходу в світ роман Матіаса Енара отримав шквал схвальних відгуків літературних критиків, тож для цілей подальшого дослідження зробимо короткий огляд аспектів, що акцентувалися оглядачами і науковцями упродовж останніх років. Зазначимо, що увагу привертала здебільшого тематично-образне ядро роману, його жанрово-нарративні первні, а також культурно-історичний контекст написання. Так, у цьому тексті французьку дослідницю Сюзанну Жерве цікавлять обриси Сирії як травмованого близько-східного ареалу, невтішна туга за яким повсякчас виразно проступає на сторінках роману Енара, де сирійським страждальцям відведено особливе місце [7]. Еманюель Камінад розглянула роман Енара у розрізі змінених станів свідомості, а саме нездійсненної закоханості й меланхолії як двох неподоланих модусів тяжіння на Схід західної людини [6]. Критики правомірно сходяться на думці

щодо двох наскрізних інтертекстів у романі – зокрема, алюзій на прустівське асоціативне письмо та образи «Тисячі й однієї Ночі» [4], обидва з яких підкреслюють оніричний модус роману і перетворюють його на ошатне, фантазійне дослідження Сходу [9; 10]. Українська дослідниця Тетяна Бовсунівська присвятила дослідження компаративного характеру проявам стамбульської меланхолії у творчості Орхана Памука і Матіаса Енара і правомірно робить висновок щодо того, що герої-орієнталісти Енара – хворі Сходом, а їхня глибока, невиліковна меланхолія – своєрідна «плата за доторкання до Сходу» [1, с. 36]. Зазначимо, що перелічені літературознавчі викладки та літературні огляди значно розширюють заявлений у розвідці контекст та конкретизують її проблематику.

Мета. Метою нашої розвідки є оприявлення концепту тілесного страждання як форми одержимості Сходом у романі Матіаса Енара. Зокрема, нас цікавить семантика та образне наповнення описаних митцем хвороб мандрівників-сходознавців у їхньому фізіологічному протиставленні до меланхолії як своєрідного духовного і ментального випробування Сходом. На нашу думку, це дозволить виявити і поглибити розуміння культурно-історичного та філософського функціоналу взаємодії Заходу зі Сходом в інтерпретації письменника.

Матеріали і методи. У розвідці здійснено спробу реалізувати заявлену мету з опертям на концепцію орієнталізму Едварда Саїда, а також інструменти філософської феноменології, культурно-історичний і частково компаративний підходи у стосунку до текстового аналізу означеного роману.

Результати і їх обговорення. Із опертям на заявлену методологію і підходи, розглянемо та обґрунтуємо роль тілесної хвороби як невід'ємної складової дискурсу одержимості Сходом у представленому романі. Очима свого протагоніста – австрійського сходознавця й музикознавця Франца Рітера, закоханого у колегу зі стамбульським корінням, дівчину Сару, Енар формує історію (а водночас – ілюзію) закоханості Заходу в Схід, а відтак – через нанизування численних мистецьких репрезентацій Сходу очима Заходу – декларує свій висновок про Схід як *terra incognita* у стосунку до Заходу і представляє його як своєрідне чуття, передчування Сходу, однак не фактичну з ним зустріч. У наративно-стильовому плані «Компас» Енара можна охарактеризувати як виразний постмо-

дерністський палімпсест і з точки зору багаторівневих ін-тертекстів, і з ракурсу множинних наративних голосів, і з позицій знакового в цю добу особливого інтересу «до змі-нених станів свідомості, екстремальних і граничних си-туацій, тілесних практик, радикального досвіду, всього того, що може виявити межю можливостей, показати масштаб людського в людині, вказати на децю Інше, бути місцем зустрічі з принципово Іншим» [2, с. 300]. Роман Енара – це фактично поліфонічний текст про одну ніч із життя героя, адже він є оніричним пригадуванням Франца Рітера історії знайомства з Сарою на тлі витонче-них орієнталістських практик, ритуалів та довгих енциклопедичних переліків дотичних до Сходу культурно-іс-торичних реалій. Усі вони, в осмисленні Рітера, справед-ливо представлені як відбитки, тіні й фантазії про Схід, голоси, що оповідають про нього: «Тепер я думаю, що то сам Схід прямо поділився своїми силою, еротизмом, екзо-тичною потужністю та мистецтвом європейського Порубіжжя; нам подобається чуттєвість, насильство, задоволення, пригоди, монстри та генії, ми їх наслідуємо, коментуємо, множимо; ми переконані, що ось тепер уже без посередників бачимо справжнє обличчя вічного та загадкового Сходу: але то насправді Схід Мандрюса, знову відбиток, знову лиш третій Схід, лише третинний Схід; це, зрештою, Схід Малларме та літературного журналу «La revue blanche», це еротизм П'єра Луї, репре-зентація, інтерпретація <...> так само балет «Шахе-резада» Римського-Корсакова чи танці Мати Харі слугу-ють розвазі паризьких буржуа: врешті-решт не важ-ливо, який тут зв'язок із так званним справжнім Сходом» [3, с. 231].

У сплетінні цих рецепцій, голос самого Рітера постає як своєрідна репліка майстерної нічної оповідачки Ша-гразди, однак поруч з інтенцією оповісти свій власний Схід спонтанно і плінно, Рітер навіть собі нарис уявного Трактату «Про різні форми Східного безумства». Як за-значає Рітер, один із п'яти розділів такого трактату він охоче присвятив би недугам і захворюванням безумців, одержимих Сходом, серед яких, зокрема, – його знаме-ниті співвітчизники й колеги по перу доби символізму – Жермен Нуво, Артур Рембо чи Віктор Сегален.

Між тим, тілесні хвороби, вистраждані безумцями Сходу у візії Франца Рітера позбавлені ореолу екзотично-сті й натомість представлені в контексті персонального екзистенційного пограничного буття людини. Меланхо-лійна одержимість Сходом, поклик його землі та влада над уявою Енарових героїв – почасти романтизованих сходознавців-мандрівників – різко контрастує з тілес-ними хворобами його заручників, або «мучеників Сходу» [3, с. 256]. Саме так їх називає Франц Рітер, окреслюючи свій задум: «Треба буде додати ще один том до нашого Великого Твору, і зібрати каталог хворих, сухотників, си-філітиків, усіх, хто мав якусь важливу патологію, шан-кери, розацеа, чуму, гнійні бубони, криваве відхаркування – і так далі, аж до ампутації чи задухи, як це було з Ре-мбо чи Леве, мучениками Сходу <...>» [3, с. 256]. У фор-мульованій задуму Франца Рітера можна прослідкувати виразні суб'єктивні акценти на перелікові окремих хво-роб східних безумців. Їх, зокрема, об'єднують такі зна-менники, як патологія, відразливе тілесне жахиття та мучеництво.

Одразу ж потому письменник протиставляє ці недуги хворобам сучасних дослідників-орієнталістів, його колег,

одержимими Сходом. Читаємо, зокрема: «Наші хвороби були, звичайно, лиш дрібничками, порівняно з хворобами наших великих попередників, з шистосомозами, трахо-мами та різними офтальміями армії єгипетської, а та-кож із малярією, чумою і холерою стародавніх часів – остеосаркома Рембо а priori не має нічого екзотичного і могла би з тим самим успіхом трапитися в якомусь Ша-рлевелі, навіть якщо поет – шукач пригод пов'язував її з утомою від клімату та довгих піших і кінних переходів» [3, с. 258]. Бачимо, що письменник не лише позбавляє до-волі конкретні хвороби своїх попередників ореолу екст-равагантності, однак зосереджує прицільну увагу на са-мому факті тілесного страждання – певною мірою гротес-кного, тягучого і невпинного. Із точки зору філософсь-кого виміру хворобливого болю, саме тілесне страждання постає граничною формою зосередженості на персональ-ному бутті людини, причому в стані відчуження до сере-довища, в якому вона перебуває в той чи інший момент свого життя. Для ілюстрації цієї філософської тези звер-немося до праці української дослідниці Лідії Газнюк «Фі-лософські етюди екзистенціально-соматичного буття». Зокрема, у стосунку до пограничних станів свідомості, дослідниця зазначає: «Взагалі, доки людина повністю здорова, вона не усвідомлює свого існування, вірніше, вона не акцентує увагу на своєму існуванні. На відміну від здорової, хвора людина, завдяки своїй хворобі, знає, але сприймає її як неприналежність до буття: вона впадає у відчай, усвідомлюючи, що перед нею увесь світ, в той час як вона не в змозі стати його частиною і загубитися в ньому <...>» [2, с. 300]. При уважному вчитуванні в ро-ман «Компас», бачимо, що в Рітерових міркуваннях щодо орієнталістів представлено саме це бажання забути себе і натомість розчинитися у Сході, акцентувати своєю прина-лежність до нього як простору Інакшого, відмінного від європейського втомливого повсякдення. Мрія про Схід зринає насамперед у стосунку до Артюра Рембо, одержи-мість якого набуває почасти макабричного відтінку: «Се-гален – бретонець, Леве з Монтбрїзона, Гессе з Вуртем-берга також мріють та майструють мрію, це робив до них Рембо <...>» [3, с. 259]. Поза самими пекельними му-чениками Сходу, одержимість Левантом властива і сучас-никам-орієнталістам, найперше – коханій Франца Сарі. Рітер підкреслює, що коли молода жінка цитувала поезії Рембо, «<...> всі слухали, сидючи в глибоких іранських крі-слах, у яких Анрі Корбен розмірковував з іншими світи-лами про східне світло та Сухраварді; дивилися, як Сара перетворюється на корабель, на піфію Ребмо <...> і її очі блищали, усмішка сяяла ще більше; вона виблискувала, вона наповнювалася красою поезії, і це трохи лякало при-сутніх науковців. Фож'є сміявся зі словами «треба цю музу одягнути у намордник», таким чином обережно за-стерігаючи її від подібних «нападів романтизму», і від того вже вона вибухала сміхом» [3, с. 259]. Отже, молода жінка не просто долучена до таїнства відкривати і відчу-вати Схід через поетичні репрезентації, залишені мит-цями-попередниками, бранцями Сходу – вона робить це із пристратою, що граничить із шаленством.

Повертаючись від дискурсу хворобливої одержимості Сходом до означеного тілесного виміру, торкнемося фі-лософії хвороби і страждання як екзистенційного виміру людського буття. У цьому сенсі, як зазначає Л. Газнюк, тілесні страждання мають важливу для осмислення сома-тичну специфіку «<...> йдеться про те, що виліковні чи

невиліковні, вони залишаються, аби стати на заваді болю, перетворитися в незрозуміле, розпливчасте відчуття: вони підсилюють її [хворобу – О.К.], організують і визначають її межі. І насправді, можна подумати, що органи одержимі нав'язливою ідеєю, якої вони не в змозі позбутись, підвладні певним, передбачуваним неприємностям і підпорядковані страхіттям, як нав'язливим ідеям. Безумовно, що механізм дії хвороби такий, що в момент свого прогресу, апогею вона нічого не приносить в життя хворого, крім повсякденного підтвердження неможливості не страждати» [2, с. 300]. Доповнюючи М. Фуко та М. Сіорана в їхніх філософських картографіях хвороб, дослідниця доходить висновку, що саме фізичне страждання і є насправді випробовування самим буттям, адже фізичний біль – завжди реальний – і саме він надає сенсу всьому головному й другорядному, що оточує людину: «Вже однією своєю присутністю біль перевертає уяву про світ, змінює світогляд. Все, чого торкнувся біль, неминуче перетворюється на спогади, залишає в пам'яті слід. Виходячи з цього, людина, яка страждала, зазнавши болю, стає міченою. Біль поєднує персональні і надає єдності власному Я і в ситуації краху всіх "непохитних істин" залишається єдиною надією людини уникнути метафізичної загибелі» [3, с. 302]. При заглибленні в розділ трактату Рітера під назвою «Гангрена і туберкульоз» бачимо, що саме в момент виснажливого фізичного страждання «мучеників Сходу» відбуваються їхні найбільш болісні екзистенційні прозріння – і саме на них, у їхньому тілесно-фізіологічному вимірі – акцентовано увагу Рітера. Знаково, що Рембо рушав в омріяну подорож Сходом через пустелю уже напів-скалічений та знесиленний: «Страшне літо болю, від якого помер цей яснovidець із обличчям каторжника – йому не відмовили та дали полегшення, і морфінове, і релігійне; перший поет Франції, людина безумних утєч із пагорбів Півночі аж на таємничу Яву, згас 10 листопада 1891 року <...> він був без ноги та з величезною пухлиною в паху» [3, с. 256]. Простежимо водночас, як Рітер вводить до фізичного сліду страждань Рембо ментальну паралель поневірянь його побратима Жермена Нуво: «Жермен Нуво був справжнім поетом, він шукав Бога в аскезі та молитві, він збожеволів і, на думку лікарів із Бісепр, захворів на «меланхолійне марення з містичними ідеями», тож його ув'язнили в цій лікарні на шість місяців. Як зауважувала Сара в своїй статті, перший криз Нуво точно збігся зі спуском Рембо з Харера та тривав аж до смерті Рембо; Нуво вийшов із лікарні, коли Рембо вже помер, тобто в листопаді 1981 року <...> Дуже приємно думати, що навіть сьогодні дослідники із запалом, який компенсує брак доказів, намагаються довести, що саме Жермен Нуво, а не Артур Рембо, написав «Осяяння» – але про це ми досі не дізнаємося вже ніколи» [3, с. 267]. Як бачимо, Рітер-оповідач тонко окреслює екзистенційну ціну фізичному стражданню мрійників, одержимих Сходом. Саме цей тілесний біль, документація його, спогади про нього стають в очах Рітера артефактом реальності буття Рембо-поета, Рембо-Творця, тоді як його фантомний двійник Нуво розчиняється в оніричних коридорах часу, ніби фантом без спадку й митецького заповіту. Звернімося до коментаря філософині Л. Газнюк, «<...> якщо відокремити феномен болю, ізолювати його від персони, то Я перетвориться на ілюзію. Відтак страждати від болю означає бути від початку і до кінця собою. Існувати

відокремлено від світу. Страждаючи від болю, людина не здатна ні з чим ідентифікувати себе, а це означає, що усвідомлюючи власну свідомість, людина пильно спостерігає за собою» [3, с. 302]. У такому ракурсі, тілесні страждання мучеників Сходу Енара можемо трактувати як вимушений досвід концентрації на власному персональному бутті, що дарує нагоду вивільнитися з-під влади Іншого як ілюзії. Так, Енар описує подорож Рембо на Схід як «триста кілометрів пустелі, дванадцять днів муки, яка цілковито його виснажила по прибутті в Аден» [3, с. 258]. Продовжимо обґрунтування цієї тези на історії хвороби французького поета: «Рембо, демон-мандрівник, якого, здавалося, саме життя намагалося обійняти ланцюгами та завадити йому вирушити в дорогу, аж ногу йому відтягло для певності, що він нікуди не смикнеться – але навіть із однією ногою він подарує собі пекельну мандрівку Марсель-Арденни, туди і назад <...> «Сара скаржилася на цього 36-річного дитвака (на чотири роки старший, ніж Лева, на сотні віршів і кілометрів більший, десять прожитих на Сході років), який писав своїй сестрі з госпіталю: «І де переходить через гори, де кавалькади, прогулянки, пустелі, ріки та моря? В нинішньому моєму існуванні без рук і без ніг!» [3, с. 256]. Можемо зробити висновок, що в інтерпретації оповідача-протагоніста, ціна пізнання Сходу означає самозречення для його мандрівників, що метафорично і буквально, як у випадку з історією Рембо, передано втратою частини власного тіла – втратою частини себе.

У такій постановці проблеми зринає запитання, де пролягає Енарова лінія розмежування між Сходом і Заходом. Зі слів самого митця, він не мислить чіткого кордону між Заходом і Сходом, оскільки, як сам автор зазначає в інтерв'ю, і для нього особисто, і об'єктивно Схід починається на Заході [8]. Висновок цілком правомірний, адже в даному разі маємо абсолютно розмиті, взаємопроникні кордони між культурами й традиціями. Однак, для Енара Схід постає як дещо всеохопне, більше, ніж культурні взаємовпливи. Тяжіння до Сходу, Рітеровий компас-сувенір, що повсюдно вказує на Схід, означає також вимір екзистенційного буття, межу між Собою та Іншим. Вказівку на це знаходимо у Сариних словах: «Шпигуни – мандрівники, мандрівники – шпигуни. «Стережися оповідок мандрівників», – говорив Сааді в поемі «Гулістан». Вони нічого не бачать. Думають, що бачать, але роздивляються лише відблиски» [3, с. 232-233].

На тлі нав'язливих візій про Схід Рітер зізнається собі й читачеві: «Я невиліковно хворий на ностальгію» [3, с. 272]. Невиразна хворість Франца, якій він неохоче дає раду, адже свідомо віддався в опіумний полон ностальгії за Сходом, гротескно контрастує з відразливим каталогом тілесних хвороб його попередників-сходознавців. У світлі цього контрасту, протагоніст «Компаса» по-своєму близький і водночас далекий від Сходу: з одного боку, він є авторитетним сходознавцем та музикологом, своєрідним двійником закоханого Меджнуна. Однак, у той момент, коли його кохана зі східним корінням рухається все далі на Схід, Франц осідає у комфортному житті віденського бюргера, що марить Сходом на відстані, упивається меланхолією, якій неможливо опиратися і яка, врешті, поглинає його, як густа непроглядна хвороба. Ця нереалізована присутність, нездійсненність Сходу в житті Франца іронічно відтінена його порожнім обивательським по-

вськденням, що лише віддалено нагадує своєрідний муляж Сходу та гострих, істинних життєвих переживань пов'язаних із ним, хай би вони навіть дорівнялися до жакливі, виснажливі, мученицької смерті: «До речі, про кіз і ганчір'я: обов'язково треба віднести цей халат до ательє, хай підкоротять, бо я такими темпами розіб'ю собі голову чи зачеплюся за якийсь кут меблів, прощавай, Франце, прощавай, зрештою, Близький Схід тебе здолає, але не жакливім паразитом, не черв'яками, що пожирають очі зсередини, не отрутою, що всмоктується через підшови, а всього-на-всього задовгим бедуїнським халатом, такої рєваниї пустелі – можу собі уявити допис у пресі, «вбитий власним жакливім смаком: безумний університетський викладач перевдягався на Омара Шаріфа в «Лоуренсі Аравійському» [3, с. 281-282].

Уписуючи себе у контекст хвороби як форми східного безумства, Рітер іронічно мислить своє буття також як симулякризацію Сходу, гру в Схід, неподолану й нездолану дистанцію між собою та Іншим. Це тим більш суттєво, адже в «Компасі» Енар оприявнює цей хворобливий розрив і на більш глобальному рівні, а точніше через алюзію на філософему «присмерку Європи» Освальда Шпенглера: «задуєш, що колись Османську імперію називали «європейським хворим»: сьогодні Європа сама собі хворий, це старець, якого покинули, він висить у власному

заиморгу, він дивиться, як сам гниє, але який, проте, переконаний, що Париж завжди залишиться Парижем, він вміє це сказати тридцятьма мовами, включно з португальською [3, с. 260]. Знаковим і символічним у цьому передсвітанковому епізоді Енарового роману про одну ніч є злиття двох хворих тіл – тіла протагоніста-сходознавця Рітера на тілі присмеркової Європи у болісній ностальгії за недосяжним Сходом, що відкрив своє істинне лице своїм обраним бранцям.

Висновки. Можемо зробити висновок, що філософема хвороби і тілесного страждання в романі Матіаса Енара сприяє реалізації авторського месиджу щодо істинної зустрічі Заходу зі Сходом: можливість Заходу стати лицем до лица зі Сходом постає тут не лише як діалог-перетікання, діалог-взаємодоповнення, однак насамперед як граничний екзистенційний виклик, що ставить відчайдушних мучеників Сходу на межу пограничного буття. Перефразовуючи сходознавицю Сару, підсумуємо: «Захід – бранець образів, репрезентацій <...> і тільки ті, хто <...> вирішить спекатися власного життя (якщо це взагалі можливо), можуть дістатися Іншого» [3, с. 233]. За метафорою Енара, оголити справжній, безвідносний Схід для Себе – означає вистраждати досвід відчуження від Себе задля істинної зустрічі з непізнаним Іншим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. Стамбульська меланхолія у творчості Орхана Памука і Матіаса Енара [Текст] // Тетяна Бовсунівська // Літературознавчі студії [збірник наукових праць]. – Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. – №4. – С. 29–39.
2. Газнюк Л. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття: Монографія [Текст] // Лідія Газнюк – К.: ПАРАПАН, 2008. – 368 с.
3. Енар М. Компас [Текст] / Матіас Енар. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. – 496 с.
4. Петренко Т. «Компас» Матіаса Енара: у пошуках втраченого напрямку на Схід [Електронний ресурс] / Тетяна Петренко // Читомо. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://archive.chytomo.com/news/kompas-matiasa-enara-u-poshukakh-vtrachenogo-napryamku-na-sxid>
5. Саїд Э. Ориентализм. Западные концепции Востока / Эдвард Саїд. – Москва: Русский мир, 2006. – 640 с.
6. Caminade E. «Boussole», de Mathias Enard: L'amour, l'Orient et la mélancolie [Ressource électronique] / Emmanuelle Caminade. – 2015. – Mode d'accès: <http://l-or-des-livres-blog-de-critique-litteraire.over-blog.com/2015/08/boussole-de-mathias-enard.html>
7. Gervais S. La Syrie entre les lignes dans Boussole de Mathias Enard [Ressource électronique] / Suzanne Gervais // ÉTVDES – Mode d'accès: <https://www.revue-etudes.com/article/la-syrie-entre-les-lignes-dans-boussole-de-mathias-enard-18021>
8. Leser S. The Separation Between Orient and Occident Is Entirely Artificial: An Interview With Mathias Énard [Electronic resource] / Simon Leser – Mode of access: <https://theculturetrip.com/europe/france/articles/the-separation-between-orient-and-occident-is-entirely-artificial-an-interview-with-mathias-enard/>.
9. Leyris R. Mathias Enard, la splendeur orientale [Ressource électronique] / Raphaëlle Leyris // Le Monde. – 2015. – Mode d'accès: https://www.lemonde.fr/livres/article/2015/09/03/mathias-enard-la-splendeur-orientale_4744524_3260.html
10. Poole S. Compass by Mathias Énard review – a dreamlike study of Orientalism [Ressource électronique] / Steven Poole // The Guardian. – 2017. – Mode d'accès: <https://www.theguardian.com/books/2017/apr/07/compass-by-mathias-enard-book-review>.
11. Sulser, E. Mathias Enard, prix Goncourt 2015 avec «Boussole» [Ressource électronique] / Éléonore Sulser // Le Temps. – 2015. – Mode d'accès: <https://www.letemps.ch/culture/mathias-enard-prix-goncourt-2015-boussole>

REFERENCES

1. Bovsunivska T. Istanbul Melancholy in the Work by Orhan Pamuk and Mathias Énard [Text] / Tetyana Bovsunivska // Literaturoznavchi Studiji [zbirnyk naukovykh prats]. – Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2018. – №4. – P. 29–39.
2. Gazniuk L. Philosophic studies of somato-existential experience: Treatise [Text] // Lidia Gazniuk – Kyiv: PARAPAN, 2008. – 368 p.
3. Énard M. Compass [Text] // Mathias Énard. – Lviv: Vydavnytstvo Starogo Leva, 2017. – 496 p.
4. Petrenko T. Compass by Mathias Énard: In the Search of the Lost Direction to The East [Electronic resource] / Tetyana Petrenko // Chytomo. – 2017. Mode of access: <http://archive.chytomo.com/news/kompas-matiasa-enara-u-poshukakh-vtrachenogo-napryamku-na-sxid>
5. Said E. Orientalism / Edward E. Said. – Moscow: Russkiy Mir, 2006. – 640 p.

Disease as a Form of 'Eastern Delusion': A Dimension of Corporal Suffering in Mathias Énard's Compass

O. I. Kobchinska

Abstract. The article attempts to represent a corporal disease in the lights of philosophic and cultural studies as related to Mathias Énard's novel *Compass*, 2015. The study is held from the perspective of three principal methodological aspects, namely cultural and historical interpretation, comparative parallels to E. Said's orientalism, and phenomenology of disease as well as corporal suffering in their somatic dimension. With the help of the applied methodology it has been concluded that, in his *Compass*, M. Énard represents disease and suffering as an existential realization of self-renunciation in behalf of meeting East as an undiscovered Other.

Keywords: delusion, existentialism, orientalism, oriental studies, melancholy, somatic being, corporality.

Актуализация негации в англоязычном дискурсе

Т. А. Анохина¹, С. А. Швачко², И. К. Кобякова²

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова¹

Сумской государственной университет, г. Сумы, Украина^{2*}

*Corresponding author. E-mail: kobyakova@ukr.net

Paper received 07.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-05>

Аннотация. Тематика негации в англоязычном дискурсе имеет долгую историю и широкую географию. Стабильная новизна и совокупный интерес исследователей определяют актуальность статьи. Материал исследования взят из словарей английского и русского языков. Эксперимент проводится путем комплексного анализа. Nothing₁; Nothing₂ и считаются мета-знаками отрицательной категории с разным этимологическим развитием.

Ключевые слова: английский дискурс, лингвокогнитивный принцип, отрицание, Nothing₁, Nothing₂, тины.

Введение. В статье идентифицируется лексикон негации в англоязычном дискурсе (объект исследования), фокусируется внимание на проблеме NOTHING в научной картине мира (предмет исследования). Топикальность избранной темы верифицируется вниманием лингвистов и философов к онтогносеологическим аспектам лингво-когнитивной эндоны человеческого бытия: небытия, статуса человека в познавательном процессе.

Цель поиска соответствует заданиям настоящего исследования: смоделировать тренды лингво-философской интерпретации проблемы когнитивного бытия; осмыслить проблему негации в научной картине мира; параметризовать основные типы негации в англоязычном дискурсе; визуализировать перспективу исследования заявленной темы. Эмпирическим материалом для негативного лексикона служили аутентичные лексикографические источники британско-английского и американско-английского диалектов. Словоцентрические индексы материализуются в номинативных единицах (моноксемных и полилексемных). Текстцентрические индексы – в критериях негативных конситуаций коммуникативных единиц (высказываний и текстов).

Материалы и методы. Исследование референтов предполагает наличие релевантных методов, приёмов, инструментов, творческого опыта экспертов. В работе использованы современные комплексные методы: дискурсивный, компаративный, лингво-когнитивный. Источники материала дискуссии маркируются в контенте работы в Литературе. Новизна работы состоит в моделировании паттернов негации *Nothing*₁ – опознанные, оязыковленные, *Nothing*₂ –неопознанные, неязыколенные.

Краткий обзор публикаций по теме. Выбор литературы объективирован природой исследованных референтов. Топикальность темы обусловлена идеями Мартина Хайдеггера [11, с.22]. В 2027 году научная общественность будет отмечать 100-летие публикации статьи М. Хайдеггера «О времени и бытии» (*Sein und Zeit*). В 1993 году работа была издана на русском языке в сборнике. Составление, перевод, вступительная статья выполнены на высоком профессиональном уровне В.В. Бибианом [11, с.7], который помог филологам освоить идеи М. Хайдеггера в философском режиме. Основные мысли автора сохранены в следующих идеях: мышление дает слово бытию; безъязы-

кость настраивает человека на ужас перед природой; существование двух отрицания – материального, изначально выраженного в утверждении и небытия – непредметного, неопознанного, неизученного, неизмеренного в эксперименте. Осмысление мира подлежит раскрытию таинств; приобретению когнитивной стабильности, спокойствия, оязыковленной мысли.

М. Хайдеггер раскрыл глубину новоевропейского воззрения на нигилизм в работах Ницше, в теориях которого ЧЕЛОВЕК освобождал себя для себя самого [11, с. 48]. Человек находится в распоряжении мысли, так как слово оязыковляет последнюю. которой дается слово [11, с. 63 – 74]. Явление нигилизма свидетельствует о феномене прагматических интенций – отказа, запрета, негации, противопоставления, утверждения и отрицания основных форм аксиологических суждений [11, с. 63 – 73]. Таким образом, познающее мышление и его оязыковление представляют собой когнитивно-философский процесс, что ведет человека от сущего к исчезновению былых результатов, созданию человеком артефактов цивилизации.

Человек – высшее биологическое создание природы с присущими ему атрибутами мышления, языка, культуры и эмоциональности. По словам М. Хайдеггера, утверждение и отрицание рассматриваются в научной литературе как синкретическое сложное явление. Средневековье освободило человека от субъективного абсолютизма, наделило его линейным и дименсиональным измерениями. Срабатывает идея: истина – дочь времени, а не авторитетов.

Г. Гегель диалектически подходит к проблеме: НИЧТО существует в мышлении, в языковом представлении. Бытие в своем существовании обнаруживается в трансценденции выдвинутого Ничто. Проблема НИЧТО – источник отрицания. Ожидания не всегда оправдываются: имеют место и пустоты, ничто вместо чего-то. Доминантными являются философские обобщения: бытие есть самоуничтожающее НИЧТО; самоуничтожение, аннигиляция бытия приводит к небытию НИЧТО [2, с. 68]. За исходную позицию в философской системе Гегель принимает противопоставление бытия: небытию; небытие: часть бытия – его отрицание, отсутствие чего-то реального, существующего, момент отношения к своей противоположности. Пустота не менее существенна, чем реальное.

Демокрит считает, что никакая вещь не может возникнуть из ничего. Небытие содержит в себе момент

бытия. Существует два НИЧТО: предметное НИЧТО – из сферы относительного бытия, беспредметное НИЧТО – из сферы абсолютного небытия. Достоянием небытия являются бесконечность и вечность. Небытие – изнаночная сторона бытия. Небытие «внутри» напоминает его прошлое и пронизывает его, предполагает выход из небытия и вхождение в него. По Гегелю негация (отрицание) анализируется на базе исходных суждений, в тезисах и антитезисах. Антитезис – негация, содержащаяся в высказываниях и понятиях. По Ожегову негация – это то же, что отрицание. По Хайдеггеру негация – высказывание об отсутствии чего-то, что имеет место в бытии.

По Ж. Сартру, свобода есть бытие человека, то есть его ничто бытия. Быть свободным значит действовать, а это есть свободное бытие в мире. Данный посыл свидетельствует о человеке, свободно проектирующим себя, готовым действовать, признавать свое авторство во всех поведенческих траекториях [8, с. 219].

Лингво-когнитивный модус негации в англоязычном дискурсе. Мир, отраженный в языковой действительности, есть не только окружающий человека мир, но также и мир, созданный самим человеком – мир эмоциональных и ментальных состояний [6, с. 5]. Это относится к многоаспектным маркерам негации, которые объективируют статус человека, познающего сферу вещей и явлений. Метазнаки категории негации (как и другие слова) появляются, модифицируются, опустошаются, меняют свои параметры, сохраняют историческую память, актуализируются в научных картинах, являясь при этом ключом к осмыслению идеи концептуализации и категоризации в лингвистике. Концепт негации представлен как многомерное смысловое образование для препарации суждений в позитивных и отрицательных оценках, с привлечением вербальных и конвербальных средств маркирования. В англоязычном дискурсе метаметазнаки негации регистрируются в словарных статьях [4, 9, 10, 15, 16, 17] аллонимами. Ср. англ. *negation, absence, denial, refusal*.

В современной лингвистике среди метаметазнаков появляется термин *лакуникон*. Этимонами термина представлены *озеро, болотистое место, пустота, каверна*, которые со временем уступили место научному толкованию и закрепились в междисциплинарной парадигме терминологии [1, с. 8]. В научном лакуниконе некоторые слова сохранили этимоны и закрепились в терминах *пропуск, отсутствие, пустое место*. Ближайшие аллонимы лексемы *лакуна* – *blank, empty*. Ср. *blank paper (document, place, look), blank silence (window, lottery, dash), blank emptiness, empty glass, empty hands*.

Морфема - *thing* актуализируется в языковой триаде *something, anything, nothing*. *Nothing* модифицируется в поверхностной структуре, а лексема *thing* в литературе приобретает широкую частеречную семантику. В лексиконе негации в латинского языка особое место занимает *ne + nilum* → *nihil* [5, с. 512, 2 с. 494-515]. Ср. *ni novi* «ничего нового»; *ni esse* «ничего не значит»; *ni esse hominos* «не быть человеком»; *n. Minus* «несколько»; *hoc ni ad me* – «меня это не касается». Вековая мудрость закреплена в классиче-

ских языках, подчеркивая весомость мысли типа *Nil sub sole* «Ничего не ново под солнцем» (Лукреций).

Семантизация негации в английском языке номинируется однословно (моноклексемно) и многословно (полилексемно). Моноклексемные единицы экстериоризируют негацию в поверхностной структуре (*impossible, never*), имплицитно ее (негацию) глубинной структурой (*stupid* «not wise», *silent* «soundless»). Полилексемные единицы выражают негацию мультипликативно, образными и безобразными средствами. Ср. идиоматические и канонизированные клише типа англ. *Whether or no* «in either case», *no more* «not any more», *no sooner than* «as soon as», *no problem* «OK», *no go* «no use», *You don't mind* - «No. I don't mind», *no great skill* «little skill», *no end of joy* «much joy», *no smoking* «prohibited», *endless trouble* «much ado».

Лексикон негации осуществляется посредством слов и словосочетаний, семантизирующих полярные оценки. Сукцессионное конструирование негации на векторе от познанного к непознанному маркирует антонимическая дихотомия типа англ. *happy* → *unhappy, possible* → *impossible*. Имманентное отрицание генерируется семантическим, не экспрессивным путем в примерах типа *oblivion, reluctance*.

Частеречная негация в англоязычном дискурсе представлена: существительными *nonsense, unhappiness, lacuna, gap, nothingness, denial*; местоимениями *none, nobody, nothing*; прилагательными *empty, blank, untrue, missing*; глаголами *to negate, to omit, to refuse, to fail, to lack, to undo*; наречиями *never, negatively, unhappily*. Абсолютную негативную позицию занимают глаголы сослагательного наклонения паттерна *ought to do, ought to have done*. Средствами выражения негации являются и синтаксические форманты типа *neither ... nor, unless, lest*. Предложения в этом случае содержат внутрилексемные отрицания: *I feared lest I should be late; And you refused; Joe you keep me off my feet*.

Полнозначные номинативные слова представлены лексико-грамматическими синкретами и фразеологизмами (устойчивыми сочетаниями). В нашем эксперименте на 1000 негативных ситуаций встретилось 867 позиций мононегации и 133 полинегации. В синтаксических высказываниях блоки сказуемого с негацией составили 587 позиций, подлежащего – 62, определения – 121, дополнения – 59, обстоятельства – 171. Феномен синкретизма (реализации двух и более значений) срабатывает в коммуникативных единицах, реализующих прагматические интенции авторов – пожелания, советы, наставления, несогласия и запреты. Отрицание при сказуемом указывают на то, что связь, установленная между компонентами высказывания, по мнению говорящего, не существует или исходные предложения нивелируются говорящим.

Среди неожиданных негаций реализуются словоцентричные примеры народной этимологии. Ср. *Асбест* – лучший ас; *аспирант* – большой, принимающий аспирин; *бардак* – место "тусовки" бардов; *доктрина* – жена доктора наук; *купец* – пассажир, занимающий купе; *местоимение* – усадьба дворянина; *мобилизация* – внедрение мобильных телефонов; *морфема* – наркоманка, употребляющая морфий; *негласный* – согласный звук.

Бессмысленные, алогичные высказывания реализуются в авторских юмористических изречениях. Сравним толкование лексемы *duty, bank*.

Таблица 1 – Первичное и вторичное толкование референтов

Первичное толкование референтов	Вторичное толкование референтов
Duty – a thing that one ought to do or must do [17, с. 380].	Duty is what one expects from others (O. Wilde).
Bank- a place where money is kept and paid out, and where money may be borrowed [17, с. 69].	A bank is a place they give you an umbrella in fair wearther and for it back when it begins to rain (Frost.)

К «пустым текстам» относятся лимерики юмористического наполнения.

Таблица 2 – Соотнесенность оригинала и перевода

Оригинал	Перевод
An important young man from Quebec Had to welcome the Duchess of Teck, So he bought for a dollar A very high collar To save himself washing his neck (Anon).	Юный лорд, что живет в Абердине, Пригласил на обед герцогиню. Чтоб не мыть себе шею, Воротник за гинею Высоченный купил в магазине (М. Редькина).
There was an old person of Hurst, Who drank when he was not a thirst; When they said, 'You'll grow fatter', He answered, 'What matter?' That globular person of Hurst (Anon).	Лимонад пьёт толстяк из Оттавы. Не от жажды, а ради забавы. Все кричат: "Осторожно! Так и лопнуть ведь можно!" Но не слышит толстяк из Оттавы (М.Редькина).

Семантическая инконгруэнтность и алогичность представлены стилистическими приёмами оксюморона, зевгмы Ср. англ. *smallest city, crowded loneliness, crying silence, sweet sorrow, to lose one's heart and necklace, to drink tea with wife and sugar*.

Результаты обсуждения. Идеи Мартина Хайдеггера вдохновили авторов настоящей статьи фокусировать внимание на проблеме *Nothing₁* и *Nothing₂*, типологической представленности референтов в научной картине. В английском дискурсе *Nothing₁* рассматривается как лингвистическая категория негации (отрицания). Отрицание указывают на референта лексико-семантического поля негации (ЛСПН). Отсутствующие референты нивелируются результатами онтогносеологического анализа, посредством ментально-лингвистической синкреты. *Nothing₁* исходит из НЕТ – еще НЕТ, *Nothing₂* и уже НЕТ (термины Хайдеггера). *Nothing₂* – скорее паттерн загадочного, виртуального, ирреального, неразгаданного с шармом вечной соотносимости с Творцом. *Nothing₂* реабилитируется перед адресатом в легендах, мифах, сказках, которые по-своему объясняют ужас перед вечной проблемой. В *nothing₁* морфема-*thing* имеет широкий размах значений – от богатства к пустоте (термины М. Хайдеггера). *Nothing* верифицируется в русле словарных статьях общей леммой или раздельно под эгидой омонимии.

Спор о *Nothing* не окончен, он имеет длинную историю и широкую географию. Упомянутая проблема обсуждалась и до нашей эры, в тренде Дженизма. Имела место и теория «может быть»:

*Может быть, это есть,
Может быть, этого нет,
Может быть, это есть и этого нет,
Может быть, это не выразимо,
Может быть, это есть и это не выразимо,
Может быть, этого нет и это не выразимо* (автор неизвестен).

Омар Хайам эмпатирует енигматичность и omnipotentность этого феномена;

*Все что у мире нам радует взоры, – НИЧТО,
Все стремления наши и споры – НИЧТО,
Все вершины земли, все просторы – НИЧТО,
Все, что мы волочим в свои норы, – НИЧТО* [12].

Лакуарность лингвистического описания *Nothing₁* верифицируется наличием белых пятен в оязыковлении объектов [6, с. 23]. Действенность этой идеи объектируется результатами человеческой деятельности и в квантовом периоде цивилизации. Негация *Nothing₂* лишена лингвистического образа, концептуального маркирования; ей присуща ирреальность, несуществование, вымышленность, придуманная волшебность, неизвестность, неословленность. *Nothing₂* не присущи димензиональные оценки – по причине отсутствия референта и хронотопа. В лексикографических источниках негации доминирует *Nothing₁* с его лексико-грамматическими, словотворческими свойствами. Таким образом, *Nothing₂* семантизирует отсутствие атрибутов корневой морфемы-*thing*. *Nothing₂* не является вторичным образованием, в отличие от *Nothing₁*.

Словоцентричный анализ тематической группы негации (леммы *negation, negative n.*) верифицирует визуализацию ЛСПН по принципу оязыковления релевантных метазнаков указанной категории. В словаре [17, с. 837-838] концепция негации идентифицируется аллонимами *denial, absence, refusal, opposite of positive, negative, virtue, words and statements of productive negation*. В источнике [16, с. 669] глагол *negate* семантизирует *non-existent rendering null, void*. Словарь [15, с. 937] обращает внимание на значение *to declare untrue; negation n.* обозначает “not”, *refusal or denial, opposite to affirmation*. В словаре [4, с. 613] фокусируется внимание на опровержении, двойном отрицании, на НИЧТО, «на пустом месте», на отказе (отклонении), на отрицательном отношении, на характере людей, на запрете, на грамматических категориях, а также – на междисциплинарных связях с философией, психологией, искусством. См. *negativism, negativist* [4, с. 613].

Проблема *Nothing₁*: *Nothing₂* в статье представлена как синкретическая идея с разными исходными данными. *Nothing₁* семантизирует отрицание существующего бытия определенной лексемы. *Nothing₂* не относится ко вторичным образованиям неопознанного и неязыкавленного. Человек принимает активное участие в создании артефактов цивилизации. Категоризация раскрытых концептов осуществляется по имманентным законам конкретного языка. Перспектива толкования проблемы НИЧТО состоит в моделировании, параметризации скрытых эндозон мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анохіна Т.О. Корпусний лакунікон англійської мови: лексикографічний аналіз // Філологічні трактати. - 2018. - Т. 10, № 2. - С. 7-12. - DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10(2)-01
2. Бабачиев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов. - М.: Русский язык, 1982. 959 с.
3. Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель // Соч. в 3 т. Т. 1. - М.: Мысль, 1970. - 501 с.
4. Гороть Е.И. Англо-русский словарь. - Луцк: ВЕУ, 2012. 1176с.
5. Дворецкий И.Х. Латино-русский словарь. - М.: Русский язык, 1996. - 846 с.
6. Дмитриева В.А. Методологическая функция категории *ничто* в современной философии // Известия Саратовского ун-та. Нов. серия. 2013. Т. 13. - П. 22 - 25.
7. Пименова М. В. Языковая картина мира. - М.: Флинта, 2014. - 109с.
8. Сартр Ж. П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. - М.: Республика, 2000. - С. 42-43
9. Толковый словарь Ожегова онлайн <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=16329>
10. Толковый словарь русского языка Ушакова. <https://slovar.cc/rus/ushakov/416760.html>
11. Хайдеггер М. Время и бытие. - М.: Республика, 1993. - 447 с.
12. Хайяма Р. О. О смысле жизни on-line <https://omar-khayyam.eu/rubai-o-smysle-zhizni/>
13. Швачко С. А. Лингво-когнитивные аспекты проблемы НИЧТО (лексикографический эксперимент) / А.Н. Кобяков, И.К. Кобякова // Science and Education a New Dimension. Philology. - 2019. - Vol. VII (60), Is. 204. - P. 82-85. - <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-20>.
14. Anokhina, T. Going parallel: using earlier translations as background for facilitating re-translation technique / I. Kobayakova, S. Shvachko // 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Lviv, Ukraine, April 23-24, 2020. - Vol. 2604. - P.249-258
15. Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited, 2005. - 1620p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / The United States of America: Lexicon Publications, INC, 1993. - 1144 p.
17. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. - London: Oxford University Press, 1958. - 1527 p.

REFERENCES

1. Anokhina, T.O. Korpusny`j lakunikon anglijs`koyi movy`: leksy`kografichny`j analiz [The Corpus-based lacunicon of the English language: the lexicographic analysis]. Filologični traktati, Volume 10, No 2 '2018. Sumy: SumDU publishers, 2018. - P.7-12.
2. Babachiev, N.T., Borobskiy Y.M. Dictionary of the Latin winged words. - M.: Russian language, 1982. - 959 p.
3. Hegel, G.W. F., Science of Logic / V.1. - M: Musl', 1970. - 501p.
4. Horot` E.I. English-Russian dictionary. - Lutsk: EENU, 2012. - 1176p.
5. Dvorzhetskiy I.X. Latin - Russian Dictionary. - M.: Russian language, 1996. - 846p.
6. Dmitrieva, V.A. Methodological Function of Nothing as the Modern Philosophy Category // Vestnik PAGC, 2013, 13. P. 22 - 25.
7. Pimenova, M.V. InguisticView of the World. - M: Flint, 2014. - 109p.
8. Jean-Paul Sartre L'Être et le néant: Essai d'ontologie phénoménologique - Moscow; Respublika, 2000. - P. 42-43.
9. Ozhegov's Dictionary on-line <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=16329>
10. Ushakov's Dictionary on-line <https://slovar.cc/rus/ushakov/416760.html>
11. Heidegger, M. Time and being. - M: Pesbuvlika, 1993. - 447p.
12. Khayyam, P. O. Jun the Meaning of Life on-line <https://omar-khayyam.eu/rubai-o-smysle-zhizni/>
13. Shvachko, S.A. Lingo-cognitive Aspects of Nothing Problem (Lexicographical Experiment) / A.N. Kobayakov, I.K. Kobayakova S.O. Швачко // Science and Education a New Dimension. Philology. - 2019. - Vol. VII (60), Issue 204. - P. 82-85. - <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-20>.

Negation Actualization in the English Discourse

T. A. Anokhina, S. A. Shvachko, I. K. Kobyakova

Abstract. The subject matter of the paper is of a long history and a wide geography. Its stable novelty and total interests of researchers identify topicality of the article The methodological background is verified by the nature of subject referents. The material of investigation is subtracted from the English and Russian dictionaries. The experiment is run by the complex analyses. *Nothing₁*; *Nothing₂* are considered metametasigns of negative category with different etymological development.

Keywords: English discourse, lingo-cognitive principle, negation, *Nothing₁*, *Nothing₂*, types.

Протосеміотика: середньовічні концепції знака

Т. О. Козлова

Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна
Corresponding author. E-mail: ethstlab@yahoo.com

Paper received 10.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-06>

Анотація. У статті запропоновано огляд головних філософських концепцій знака, зокрема вмотивованості зв'язку позначувального й позначуваного, які панували упродовж епохи Середньовіччя. Увагу приділено етимології та семантиці ключових термінів, які вживали теологи та філософи, що сприяє уточненню інтерпретації понять у контексті сучасної для них епохи, відповідному розумінню окремих дефініцій і розроблених концепцій загалом. Хоча середньовічні, так само як і античні, інтерпретації знака не отримали належного теоретичного узагальнення, а отже, перебували на стадії протосеміотики, вони створили філософське підґрунтя для лінгвосеміотичних досліджень Нового часу.

Ключові слова: філософія мови, протосеміотика, середньовічні концепції знака, вмотивованість імені, типи знаків.

Вступ. Останнім часом в лінгвосеміотичній все більше дискусії розгортається навколо проблем вмотивованості зв'язку між *signans* та *signatum*, ізоморфності мовних та когнітивних структур, що активізувало розвиток теорії іконічності. Термін 'іконічність', увійшов до наукового обігу в XIX ст. і був здебільшого пов'язаний із концепцією відтворення в структурі знака певних властивостей денотата. Утім питання вмотивованого зв'язку подібності між *signans* та *signatum* обговорювалося з часів античності.

Огляд публікацій за темою. Античні та середньовічні трактування різних питань філософії мови всебічно розглянуто в історіографії лінгвістики. Проте дослідники здебільшого зосереджуються на спільних та відмінних ознаках лінгвістичних традицій, чинниках їх формування та конкретних даних, які поповнили скарбницю знань про мову. Такі відомості становлять інформаційний базис багатьох підручників з історії лінгвістичних учень. Значно менше уваги приділено лінгвосеміотичним концепціям. Щодо теоретичного узагальнення та історичної динаміки ідей знакової природи мови, не можна не згадати здобутки Л. Г. Зубкової та Дж. Ділі.

По-перше, це фундаментальні дослідження Л. Г. Зубкової, в яких розвиток загальної теорії мови простежується через послідовність аспектуючих та синтезуючих концепцій, становлення уявлень про співвідношення 'мова, мовний знак — мислення — дійсність' [7], переконливо доведено категоріально-ієрархічну та універсально-типологічну детермінованість мовного знака як основоположну в системі визначальних властивостей мови; обґрунтовано граматичну обумовленість звукової будови мови, системну вмотивованість мовного знака [8]. Цілком підтримуємо переконання авторки концепції в тому, що "принцип знака [слід] розуміти в першу чергу як узгодженість двох сторін мовного знака, <...> [a] обґрунтувати принцип знака і, відповідно, пояснювати зв'язок між звучанням і значенням означає тлумачити системну обумовленість зовнішньої, звукової форми мови взагалі та її значущих одиниць зокрема" [8, с. 24].

У працях Дж. Ділі [14—18] представлено філософський аналіз античних та середньовічних ідей щодо природи знаків, розкрито вплив цих доктрин на подальший розвиток семіотики в епоху модернізму та постмодернізму.

Мета статті — оглянути окремі філософські концепції вмотивованості зв'язку позначувального й позначуваного, які панували упродовж епохи Середньовіччя.

Матеріали та методи. Реалізація мети унеобхідно

етимологічний та контекстний аналіз ключових термінів, уживаних теологами та філософами, що дозволяє уточнити інтерпретацію понять у контексті сучасної для них епохи та сприяє відповідному розумінню як конкретних дефініцій, так і розроблених концепцій загалом.

Результати та їх обговорення. Загальне поняття знака відсутнє в античних концепціях до IV ст. н.е. і вперше виведено Августином Блаженным [14, с. 23, 27]: "**De rebus et signis.** <...> sed potius quod **signa** sunt, id est, quod **significant. Signum est enim res, praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire...**" (*Liber II:1.1*) [13] — "Що таке знак і наскільки він різний. ...знак є така реальність, яка впливає на почуття, незважаючи на вигляд і змушуючи думати про щось інше" (*Кн. II: 1:1*) [1] (тут і далі переклад — наш). У визначенні знака ("**Signum est enim res**") Августин уживає одиницю лат. *signum*, і "знак, клеймо; ознака; сигнал; емблема; доказ; печатка; сузір'я тощо" [4, с. 708-709], яка продовжує іє. *sēk-2* "різати", та широкозначне слово лат. *rēs, reī* "рід, предмет; світ, Всесвіт, природа; стан речей, умови; факт, дійсність; суть; зміст; причина; дія, діло; подія тощо" [4, с. 666], яке імплікує, що знак — це все і позначає будь-що. Тому для Августина знак — це рід і дія, суть та істина. Знак впливає на відчуття й стимулює не тільки те, що позначається терміном лат. *speciēs, eī* "вид, вигляд, зовнішність; образ, зображення; уявлення, поняття, ідея; ідеал тощо" [4, с. 719–720], а й щось інше, що виходить за межі відчуття й осягається розумом ("in cogitationem venire").

Розуміння знака Августином тісно пов'язане з запропонованою ним же класифікацією знаків. Зазначимо, що, наприклад, давньогрецька традиція розмежовувала поняття знака й символу, залучаючи знак (дгр. σημεῖον) до божественної чи природної сфери, а символ (дгр. σύμβολον) — до сфери людини: пор. дгр. δακτυλίων σημεῖα "відбиток" у Платона [3, с. 1470] та σύμβολα в Аристотеля [11, с. 49]. Більше того, актуальність цієї диференціації в античній грецькій традиції підтверджується не тільки філософськими поглядами, а й відмінностями в значеннях цих слів — іє. **dhejə-/*dhjā-/*dhī-* "бачити; показувати" > дгр. σημεῖον "знамення, прикмета тощо" [3, с. 1470] та дгр. σύμβολον "умовний знак, емблема, символ тощо" [3, с. 1532]. На відміну від своїх попередників, Августин наполягав на існуванні природних та культурних знаків: "1.2. **Signorum** igitur alia sunt **naturalia**, alia **data**" ... (*Liber II:1.2*) [AHDChLQ] — "...одні знаки — природні, інші — [умовно] встановлені" (*Кн. II: 1.2*) [1]. При цьому теолог вважав, що "першість серед знаків

належить **словам**” (Кн. II: 3) [1] (“**Inter signa verba principatum obtinent**” (Liber II:3) [13]). Виходить, що в теорії Августина поєднуються природні та культурні феномени як різновиди знака. Слово, яке теж є різновидом знака (“**inter signa verba...**”), співвідноситься з природою й культурою. Важливими для подальшого розвитку семіотики як науки про те, як діють знаки (семіозис), вважаємо, окрім інших, такі погляди Августина: “за допомогою [знаків] люди спілкуються один з одним для висловлення своїх почуттів. <...> незліченна кількість знаків переважно втілюється в словах, якими люди висловлюють свої думки. Адже усі види знаків <...> я міг висловити словами, але слів цими знаками [висловити] не міг би ніяк” (Кн. II: 3.4) [1].

Теорія знака отримала подальший розвиток у вченні Томи Аквінського, який дотримувався загального погляду на знак як на те, що слугує способом позначення ще чогось іншого. Теолог акцентує на вторинному характері знака й пояснює, що ідея (поняття, внутрішнє слово) власне і є знаком: “первісно істина перебуває в умі, і тільки [вторинно] – у речах, [причому] настільки, наскільки вони пов’язані з розумом як зі своїм першопочатком” [2, с. 216]. Знак позначає річ, яку ми сприймаємо органами чуття, і допомагає пізнати щось ще, а позначені словами речі самі собою є знаками інших речей. У розумінні знака й слова філософ спирався на одне з ключових положень античної та середньовічної філософії: “*Anima est quadammodo omnia*” (I^a q. 16 a. 3co.) [12] – “... душа, певним чином, – все існуюче” (Ч. I, в. 16:3) [2, с. 219]. Тома Аквінський був переконаний, що пізнання істини, яка визначається через подібність за формою (лат. *conformitas*) інтелекта й реалії, і є пізнанням всього існуючого, тобто буття.

З одного боку, за часів Середньовіччя мислителі все більше звертали увагу на прояви людського начала в мові, дискутували “про онтологічну й гносеологічну природу універсалій (загальних понять)” [7, с. 49], визнавали в акті номінації первинність довідкіля по відношенню до мови (найменувань): “Між об’єктом і його іменем незмінно стоїть той, тільки ради кого знак існує, – винахідник та *інтерпретатор* знака – людина” (курсив – наш) [5, с. 112]. Важливим досягненням середньовічних філософів, на думку Дж. Ділі [15, с. 26], було розуміння того, що саме через знак людський досвід встановлює зв’язок (nexus) між сферами природи та розуму. На жаль, знакова теорія (*cenoscopic*, а також *doctrina signorum* “science of sign”) того часу залишає неексплікованим третій складник процесу семіозису – інтерпретанту (складник, за допомогою якого “знак (незалежно від того, чи його основа переважно випадкова чи зумовлена) підлягає перетворенню у своїй підставі спочатку в об’єкт, а тоді - в інші знаки” [6, с. 170]). На цій стадії перебуває розв’язання семіотичних питань майже до XIX ст., тобто до появи теорії Ч. Пірса про знаки та їх типологію.

У науці пізнього Середньовіччя та Нового часу (до XVIII ст.) відсутні струнки знакові теорії, за винятком хіба *Tractatus de signis* Дж. Поїнсота (30-і рр. XVII ст.) [21]. Цей період збагачує філософію мови окремими ідеями, які в майбутньому суттєво не вплинули на погляди Ч. Пірса та його послідовників щодо вмотивованості оболонки знака його змістом. Проте досягнення мислителів тієї доби не тільки збагатили філософію мови, а й окреслили наперед окремі положення теорії іконічності. Коло дотичних семіотичних питань охоплює функціонування

знака, вмотивованість зв’язку позначувального й позначуваного, стадіальність семіогенезису, значення зображальності й наслідування в давніх лінгвокультурах. Нижче стисло викладено головні погляди мислителів на зазначені проблеми.

Натурфілософські уявлення, які характеризують діалектичне вчення, зокрема, Миколи Кузанського (XV ст.) про “сполучення протилежностей” (*coincidentia oppositorum*) (Про вчене незнання. Гл. 4:12) [9, с. 55], привернули увагу до взаємозв’язків різних явищ у природі, місця людини в світі, її розуміння як мікрокосму. Ідею безмежності Всесвіту й інтерпретацію світу як “розгортання Бога” чи “абсолютного максимуму” було екстрапольовано на мову, яка також наслідує принцип “усе в єдності” – “Імена даються згідно з нашим розрізненням реалій розумом, який <...> не в силах вийти за межі протилежностей, і немає імені, якому в його рухові не було б передбачене протилежне” (Про вчене незнання. Гл. 24:74–78) [9, с. 88–89]). Напевно, ці уявлення закономірно впливають не тільки з протиріччя філософії самого Кузанського, а й з особливостей гуманістичних ідей того часу, які являли собою боротьбу різних тенденцій. Головна ідея у вченні Кузанського – це пантеїстична ідея наближення Бога й природи, а також усунення розриву між божественним та земним [9, с. 438]. Ці приголомшливі для XV ст. ідеї про зв’язок природи й людини, про людину як центр і віддзеркалення Всесвіту не тільки відіграють провідну роль у натурфілософії наступних століть, а й прокладають місток до знакової концепції Дж. Поїнсота (XVII ст.) [21], якому вдалося довести роль знака як сполучної ланки між природою та культурою.

Дж. Поїнсот подолав обмеженість реалістичної та ідеалістичної парадигм Античності й Середньовіччя, запропонувавши переорієнтацію філософського мислення з онтологічного на гносеологічний ракурс. Саме це дозволило Дж. Поїнсоту визначити цінність знака в осягненні суті речей: [9a1-30] “**Signum ergo definitur in communi: Id, quod potentiae cognoscitivae aliquid aliud a se repraesentat**” (*Caput secundum. Definitio et Divisio Signi, 11–13*) [21, с. 25] – “**Знаку можна дати** таке загальне **визначення**: те, що репрезентує розуму (букв. силі пізнання) щось іще” (Гл. 2: *Визнач. і класиф. знаків, 11–13*).

Із впевненістю можна сказати, що подане визначення – це ревізія концепцій Августина й Аквітанця, оскільки Дж. Поїнсот, як і його попередники, виводить загальну дефініцію (“in communi” – “загалом”) для знаків різних типів (“...definitionem signi, ut complectatur **omnia** signa” [21, с. 27] – “визначення [такого] знака, яке охоплює **всі** знаки”). Проте істотною є відмінність між ранішими дефініціями знака та трактуванням Дж. Поїнсота.

Розв’язання проблеми “De rebus et signis” (Liber II:1.1) [13] / “Що таке знак” Августин бачить у співвіднесенні знака й мислення таким чином, що знак стимулює думку, викликає згадку про щось: “Signum <...> aliud aliquid ex se faciens **in cogitationem venire...**” (Liber II:1.1) [13] – “Знак <...> [змушує] **приходити в голову дещо інше**” (Кн. II: 1:1) [1]. У формулюванні цього положення теолог уживає вираз *in cogitationem venire*, де лат. *cogitationem* < *cōgītātio*, *ōnis* [*cogito* I < *co-*+*agito* ‘привести в рух’ означає “міркування, уявлення, роздуми” [4, с. 41, 154], а вислів *in cogitationem venire / incidere* – “спадати (спастися) на думку” [4, с. 154, 386–387] й імплікує сенс ‘такий, що трапляється через випадковість’. Зазначимо, що актуальність семи ‘випадковість’ підтверджується значеннями

різних виразів, структури яких містять латинські дієслова *venio, vēnī, ventum, īre* “приходити, приїжджати” (*scriber, quod in buccam venit* “писати те, що приходить в голову”, *aliquid sorte alicui venit* “випало на долю, дісталось за жеребом” тощо [4, с. 811]) й *in-cido, cidī, -, ere* “натрапити на щось” (*incidit in mentem alicui* “приходить у голову, спадає на думку” тощо) [4, с. 386-387]. Виходить, це “щось це” не обумовлене якимись закономірностями, а виникає ззовні й через знак сприймається, обіймається розумом, стає набутком думки (*omnes suas cogitationes in aliquam rem conferre* “направити на щось усі свої думки” [4, с. 154]). А це означає, аби пізнати щось, необхідно зрозуміти його (*cogitatione aliquid compliciti / percipere* “сприйняти, охопити думкою, осягнути” [4, с. 154]).

Дж. Поінсот обирає інший ракурс і розглядає знак як такий, що репрезентує щось свідомості (*quod potentiae cognoscitivae* – букв. “силі пізнання”). При цьому філософ уживає лат. *cognoscitive < cōgnōsco, nōvī, nitum, ere* [*co-(g)nosco* “дівнаватися, вивчати”] “пізнавати; дізнаватись (про відоме раніше); розслідувати” [4, с. 155, 515]. Вираз лат. *potentia cognoscitiva* трапляється не тільки у працях Дж. Поінсота (*Tractatus de signis*. 9a1-30 [21, с. 25]), а й Томи Аквінського (*Summa Theologiae*. Ia. 85. 2 [19, с. 59]). Сучасні філософи пропонують цей термін перекладати з латини на англійську мову як “cognitive faculty” [19, с. 59], “cognitive power” (J. Deely) [21, с. 25]. Контексти, де уживається цей вислів, дозволяють припустити, що семантично лат. *potentia cognoscitiva* наближається до значення сучасного терміна *когнітивні здібності* (“природні засоби” емпіричного та раціонального пізнання (відчуття, сприйняття, пам’ять, інтелект, інтуїція, уява, аналогія, синтез, аналіз тощо), які дозволяють досягти об’єктивної істини й зберегти інтерсуб’єктивність знання [10, с. 420]).

Для Дж. Поінсота пізнання – проникнення в суть речей, а знаряддям пізнання є знак: [9a1-30] “...intellectus cognoscit per conceptus significativos et loquitur per voces significativas, et in universum omnia instrumenta, quibus ad cognoscendum et loquendum utimur, signa sunt...” (*Caput secundum. Definitio et Divisio Signi*, 4–8) [21, с. 25] — “...розум пізнає через сигніфікацію й виражає те, що знає через звуки; і всі існуючі знаряддя пізнання (букв. ‘які застосовуються для отримання знання й говоріння’) є знаками” (Гл. 2: *Визнач. і класиф. знаків*, 4–8).

За Дж. Поінсотом, саме знак забезпечує доступ до суті речей [6, с. 167], поєднуючи таким чином у нашому досвіді природні й культурні феномени шляхом репрезентації ([9a1-30] “aliquid aliud a se **repraesentat**” [21, с. 25]). При цьому репрезентація не просто унаочнення чи імітація (лат. *re-praesento, āvī, ātum, āre* “наочно подавати; відтворювати; наслідувати” [4, с. 664–665]), оскільки багато які речі, окрім знаків, можуть являти собою щось інше: “[647a16-b26] Cum constet multa repraesentare aliud seu manifestare, et non per modum signi, sicut Deus repraesentat creaturas, et omnis causa effectus, et principia manifestant conclusiones, et lux colores; nee tamen habent rationem signi....” (*B.I, Q. I: 24-29*) [21, с. 119] – “Відомо, що багато речей можуть репрезентувати щось не через знак, скажімо, Бог виявляється як істота, кожна причина – як результат, принципи – як висновки, а світло виявляється у кольорах: проте ці зв’язки [встановлюються] не через знак”. Знак виконує інакшу роль, ніж “самоманіфестація” речі (“[647a16-b26] non ut pure manifestatum a se” (*B.I, Q. I: 37-38*) [21, с. 119]), і подає річ залежно від позначуваного ([647a16-b26] “ab ipsa re **significata**” (*B.I, Q. I: 34-35*)

[21, с. 119]), а відношення між знаком і позначуваним є категоріальним ([648a27-b37] “Ergo relatio signi ad signatum praedicamentalis est....” (*B.I, Q. I: 28-29*) [21, с. 121]). Імовірно, це твердження слід розуміти як те, що кожна річ займає певне місце в структурі категорії, яка об’єднує ці речі за спільною для них ознакою. Поняття ж про кожного з членів категорії виражено в імені, тобто ім’я вказує на місце позначеної реалії в категорії: “...Notio praedicamentalis est Nomen” (*G. Dalgarno. Ars signorum*) [цит. за: 20, с. 244].

Отже, за Дж. Поінсотом, знак не запобігає природним або культурним зв’язкам ([647a16-b26] “relatio realis vel rationis” (*B.I, Q. I: 44*) [21, с. 119]). Він також не детермінований винятково природними чи раціонально встановленими зв’язками ([647a16-b26] “et non solum agimus de relatione reali vel rationis determinate” (*B.I, Q. I: 46-48*) [21, с. 119]). Навпаки, знак залучає й те, що існує незалежно від когніції (“ens reale” (*B.I, Q. I: 14*) [21, с. 48] – “реально існуюче”), і те, що обумовлюється нею (“[285a12-b4] “ens rationis” (*B.I, Q. I: 39-41*) [21, с. 48] – “ментально існуюче”).

Виходячи з того, що знак, аби позначати щось іще, має належним чином співвідноситися (букв. бути “пропорційним”) із власне позначеним/означеним об’єктом ([655b8-42] “in signo ... proportio et connexio cum tali significato” (*B.I, Q. 2: 19-21*) [21, с. 135]), Дж. Поінсот встановлює різні типи такої пропорційності ([655b8-42] “Quae proportio ... varia est” (*B.I, Q. 2: 22-23*) [21, с. 135]) і створює типологію знаків (див. [9b34-10a26] (*Summulae*. 2) [21, с. 27]):

(1) з огляду на те, як вони представлені свідомості (*signum formale et instrumentale* / формальні та функціональні);

(2) відповідно до співвідношення з позначуваним (функціональні знаки поділяються на (2.1) *signum naturale* / природні знаки – ‘дим означає вогнище’, (2. 2) *signum ad placitum* / знаки, обумовлені волею соціуму – слово *homo* ‘людина’, (2. 3) *signum ex consuetudine* / звичайні знаки, встановлені звичаєм чи традицією вживання реалій – ‘серветки на столі означають обід’).

Філософ зазначає, що для природних знаків зв’язок із власне позначеним об’єктом – реально існуючий (“Relatio signi naturalis ad suum signatum, <...> realis est, et non rationis” (*B.I, Q. 2: 9-12*) [21, с. 135]), але він усвідомлюється через те, що заздалегідь припускається ([663b17-25] “praesuppositum aut concomitans” (*B.I, Q. 2: 4*) [21, с. 152]). Так у свідомості дим стосується вогнища, а образ до екземпляра (який наслідується) як міра того, що має бути репрезентоване знаком ([663a19-b17] “mensuram in genere repraesentabilis et manifestabilis potentiae” (*B.I, Q. 2: 39-41*) [21, с. 151]). Знакове відношення (*in signo proportio cum tali significato* / знак – позначуване) є також ментальним, оскільки саме свідомість встановлює правильне співвідношення між знаком та саме таким, а не іншим, позначуваним, ([663b17-25] “ut hoc signum sit proportionatum illi signato potius quam alteri” (*B.I, Q. 2: 4*) [21, с. 152]).

Висновки. Підсумовуючи ці та інші погляди філософів Середньовіччя на природу знака, слід наголосити на головних положеннях про систематизуючий підхід до розуміння знака та визнання в ньому одночасно природної й культурної суті (на відміну від античної доктрини природного знака та догми конвенційного знака Ф. де Соссюра); розуміння знака взагалі, тобто не лише як

представника конкретного типу реалій (token), а як феномена, який виявляється в своїх різновидах; усвідомлення того, що знак діє в процесі комунікації та створює умови для безперервності людського досвіду.

На відміну від античної філософії, знакові відношення розуміли не як природні, а як психологічні; знак тлумачили як зв'язок із тим, що саме пізнає людина про суть речей, а не як зв'язок із реалью чи її суттю; уявний образ речі вважали позначуванням мовного знака; а ім'я – знаком певної суті чи думки; зв'язок між позначувальним та позначуваним мовного знака – конвенційний і випадковий, оскільки структура мови віддзеркалює природний

стан речей та їх взаємозв'язки виключно через посередництво людської свідомості.

Аналіз окремих положень теорій Середньовіччя засвідчив належну увагу філософів до семіотичних проблем, їхнє намагання до систематизації відомостей щодо природи, формування та функціонування знаків. Через брак теоретичного осмислення процесів семіотизації, концепції Середньовіччя слід віднести до протосеміотики — першооснови сучасної науки про знаки та знакові системи. Утім такі ідеї та положення створили підґрунтя для теорій Нового часу й розуміння механізму семіозису, з'ясування ролі знаків у пізнанні й комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин. О христианском учении. Т. 1. Антология средневековой мысли. СПб.: Изд-во Русского христианского гуманитарного института, 2001. URL: http://krotov.info/library/01_avg/ustin_004.htm
2. Аквинский. Сумма теологии. Часть I, Вопросы 1–43. Киев: Эльга, Ника-Центр, М.: Элькор-МК, 2002. 561 с.
3. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. М.: Гос. изд-во нац. и иностр. словарей, 1958. 1904 с.
4. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. [11-е изд., стереотип.]. М.: Рус. яз. Медиа, 2008. 843 с.
5. Десницкая А. В., Кацнельсон С. Д. История лингвистических учений. Средневековая Европа. Л.: Наука, 1985. 286 с.
6. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів: Арсенал, 2000. 252 с.
7. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии. М.: Изд-во РУДН, 2003. 472 с.
8. Зубкова Л. Г. Принцип знака в системе языка: монография. М.: Языки славянской культуры, 2010. 752 с.
9. Кузанский Н. Сочинения: в 2 т. / общ. ред. Тажуризиной З. А. М.: Мысль, 1979. Т. 1. С. 47–184.
10. Словарь философских терминов / под ред. Кузнецова В. Г. М.: ИНФРА-М, 2005. 731 с.
11. Aristotelis. Liber de interpretation [Περὶ ἑρμηνείας]. Categoriae et Liber de interpretation. Oxford: Oxford University Press, 1974. P. 47–72.
12. Aquino. Summa Theologiae [Electronic resource]. Corpus thomisticum. S. Thomae de Aquino. Opera omnia, 2011. URL: <http://www.corpusthomicum.org/sth1015.html>
13. Augustinus Hipponensis. De Doctrina Christiana libri quatuor. S. Aurelii Augustini opera omnia. Editio latina. URL: http://www.augustinus.it/latino/dottrina_cristiana/index2.htm
14. Deely J. The Green Book. The Impact of Semiotics on Philosophy. First Annual Hommage à Oscar Parland at the University of Helsinki. Helsinki, 2000. 61 p. URL: <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/greenbook.pdf>
15. Deely J. N. Augustine & Poinot: The Semiotic Development. Scranton, PA & London: University of Scranton Press, 2009. 302 p.
16. Deely J. N. Descartes & Poinot: The Crossroads of Signs and Ideas. Scranton: University of Scranton Press, 2008. 224 p.
17. Deely J. N. Medieval Philosophy Redefined: The Development of Cenoscopic Science, AD354 to 1644 (From the Birth of Augustine to the Death of Poinot). Scranton: University of Scranton Press, 2010. 508 p.
18. Deely J. N. The Role of Thomas Aquinas in the Development of Semiotic Consciousness. Semiotica. 2004. No. 152. P. 75-139.
19. Durbin P. T. St. Thomas Aquinas. Summa Theologiae: Vol. 12, Human Intelligence: 1a. 84–89. Latin Text and English Translation. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 228 p.
20. Michael I. English Grammatical Categories: And the Tradition to 1800. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 640 p.
21. Poinot J. Tractatus de signis. The Semiotic of John Poinot / Interpretive arrangement by John N. Deely; in consult. with Ralph Austin Powell, from the 1930 Reiser ed. (emended 2nd impr.) of the Ars Logica, itself comprising the first two parts of the five part Cursus Philosophicus of 1631–1635, by the same author. First Published at Alcalá de Henares (Complutum), Iberia, 1632. [1st ed.]. Berkeley and Los Angeles, California; London, England: University of California Press, Ltd., 1985. 621 p. URL: <https://archive.org/details/tractatusdesigni00johnrich>

REFERENCES

1. Saint Augustine (Bishop of Hippo). On Christian Teaching. SPb.: Russian Christian Institute of Humanities, 2001. URL: http://krotov.info/library/01_avg/ustin_004.htm
2. Aquinas Th. Summa Theologica. Second Part. Questions 1–43. Kiev: El'ga, Nika-T'Sentr, M.: El'kor-MK, 2002. 561 p.
3. Dvoret'skii I. H. An Ancient Greek — Russian Dictionary. M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo natsional'nikh i inostrannikh slovarëi, 1958. 1904 p.
4. Dvoret'skii I. H. A Latin — Russian Dictionary. [11th ed.]. M.: Russkii iazyk Media, 2008. 843 p.
5. Desnitskaia A. V., Katsnel'son S. D. The History of Language Theory. Medieval Europe. L.: Nauka, 1985. 286 p.
6. Deely J. Basics of Semiotics. Lviv: Arsenal, 2000. 252 c.
7. Zubkova L. G. The General Theory of Language in Its Development. M.: People's Friendship University of Russia, 2003. 472 p.
8. Zubkova L. G. The Principle of Sign in Language System. M.: Iazyki slavianskoï kul'tury, 2010. 752 p.
9. Nicholas of Cusa. Кузанский Н. Works: in 2 vols. / ed. by Tazhurizina Z. A. M.: Mysl', 1979. Vol. 1. P. 47–184.
10. A Dictionary of Philosophy Terms / ed. by Kuznetsova V. G. M.: INFRA—M, 2005. 731 c.

Protosemiotics: Medieval Theories of Sign

T. O. Kozlova

Abstract. The article discusses the Medieval keystone theories of sign, particularly the issues of motivated relations between *signans* and *signatum*. Special attention is given to the etymology and semantics of the key terms employed by the theologians and philosophers. Such approach enabled a more detailed interpretation of the concepts, definitions, and doctrines belonging to that period of history. Even though Medieval interpretations of sign, as many ancient ones, lacked theoretical generalisations, and hence can be referred to as protosemiotics, they established the framework for modern lingvosemiotic research.

Keywords: philosophy of language, protosemiotics, Medieval doctrina signorum, motivation of naming, types of signs.

Лінгвокогнітивні виміри дослідження латинськомовної медичної термінології: на перетині метафори і метонімії

О. Г. Михайлова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: mikhailova_elena@ukr.net

Paper received 08.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-07>

Анотація. Стаття присвячена еволюції античної теорії метафори Арістотеля і Квінтіліана, що знайшла продовження у теорії концептуальної інтеграції, або блендінгу Ж. Фокон'є і М. Тернера. Ідея спільного підходу до вивчення метафори і метонімії виявила творчий характер цих базових когнітивних процесів, взаємодія яких покладена в основу гібридного явища метафтонімізації. Випадки перетину метонімії і метафори визначено на прикладах латинськомовних анатомічних термінів.

Ключові слова: метафора, метонімія, ментальний простір, анатомічна термінологія, латинська мова.

Історія дослідження такого складного явища як метафора налічує понад дві тисячі років, але й сьогодні тривають наукові дискусії щодо мовно-ментального буття метафори, особливостей її функціонування у різних видах дискурсу, співвідношення метафори і метонімії у процесах розвитку мови і людського мислення. Першим, хто теоретично обґрунтував існування метафори (грец. μεταφορά / лат. translatio – перенесення) як риторичного засобу, тропу (грец. τρόπος – поворот, образ), був Арістотель. У трактаті “Поетика” він визначив метафору як заміну назви однієї речі назвою іншої і розкрив механізм дії процесу метафоризації: “перенесення слова (назви) із зміненним значенням з роду на вид або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією” [1, с. 62-65]. Зауважимо, що перші два випадки транспозиції (назва роду → назва виду, назва виду → назва роду) є властивими не метафорі, а семантичному явищу метонімії, інші два (назва виду → назва іншого виду, аналогія) є метафоричними перенесеннями, отже, за визначенням Арістотеля, метафора є перенесенням, яке ґрунтується на родо-видових відносинах і аналогії / подібності. Для ілюстрації транспозиції за аналогією грецький філософ використовує “випадок, коли друге слово має відношення до першого, як третє до четвертого”, наприклад, “чаша Діоніса” і “щит Арея” [1, с. 64]. У такому випадку “чаша має таке саме відношення до Діоніса, як щит до Арея”, отже за аналогією можна назвати чашу щитом Діоніса, а щит чашею Арея. Обидві метафори є розгорнутими атрибутивними словосполученнями з неузгодженим означенням, вираженим власною назвою у родовому відмінку. Така синтаксична конструкція вказує на належність речі конкретній особі (лат. genitivus possessivus – родовий належності) і є різновидом метонімічної транспозиції.

У підсумку можемо зауважити, що логічним підґрунтям метафори Арістотель вважає родо-видові відносини, що спираються на принцип суміжності, коли ціле знаменує частину (genus pro specie – рід замість виду) або навпаки частина – ціле (species pro genere – вид замість роду). У теорії метафори Арістотеля метонімія підпорядковується метафорі, а метафора об'єднує два види відношень: метонімічні, коли переносні значення виникають на основі суміжності (родо-видові відносини); метафоричні, коли переносні значення ґрунтуються на принципі аналогії / подібності.

Автором найбільш авторитетної за часів античності класифікації риторичних засобів (тропів і фігур) вважається послідовник Арістотеля, римський учитель риторики Квінтіліан, який у “Риторичних повчаннях”

(“Institutio oratoria”) робить спробу диференціювати метафоричні і метонімічні зсуви у значенні слів. Так, Квінтіліан визначає метафору як *transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est*, – отже перенесення назви або слова зі звичного для нього місця на те, де властиве йому (значення) або відсутнє, або переносне є кращим [9, с. 82]. У якості одного з прикладів метафори римський ритор наводить вираз: *translatio [est], cum dico de homine “leo est”* – це метафора, коли я кажу про людину «він лев». Для ілюстрації метонімії Квінтіліан пропонує наступний приклад: *nam ut “Vulcanum” pro igne vulgo audimus... ita “Liberum et Cererem” pro vino et pane*, – отже ми всюди чуємо «Вулкан» замість вогню, так само «Лібер і Церера» замість вина і хліба [9, с. 82]. Серед тропів він також окремо виділяє синекдоху (грец. συνηκδοχή / лат. intellectio – те, що мається на увазі, домислюється) як різновид метонімії, що базується на градуальній (за кількістю) суміжності: *haec variare sermonem, ut ex uno plures intelligamus, parte totum specie genus, precedentibus sequentia, vel omnia haec contra... Nam et Livius saepe sic dicit: “Romanus proelio victor”, cum Romanos vicisse significant*, – це урізноманитне мову так, що ми замість одного розуміємо більше, за видом – весь рід, за попереднім – наступне, або все навпаки... Отже і Лівій часто так каже: „Римлянин – переможець у битві”, коли має на увазі, що римляни перемогли [9, с. 82]. За Квінтіліаном, родо-видові відносини є логічним підґрунтям для синекдоху, тому метонімія і синекдоху відокремлюються від метафори, а випадки метонімії є достатньо чітко визначеними. Своєрідним виключенням є приклад метафори “він лев”, де метонімічна ознака трансформується у метафору, тобто обидва виміри перетинаються.

Теорія метафори Арістотеля висвітлила спільну основу метафоричних і метонімічних перенесень – логічна операція порівняння / зіставлення об'єктів, започаткувала погляд на метафору у двох вимірах: а) горизонтальному – за принципом суміжності (метонімія, синекдоху), б) вертикальному – за аналогією/подібністю (метафора).

Метою нашої лінгвістичної розвідки є визначити витоки і сучасний стан інтеграційної теорії двох базових когнітивно-семантичних процесів, описати випадки перетину метафори і метонімії (метафтонімізації) у спеціалізованій науковій мові – латинськомовній анатомічній термінології.

Інтеграційний підхід, започаткований у працях античних дослідників метафори, отримав продовження у численних сучасних теоріях метафори. Так, серед най-

більш відомих представників інтеграційної теорії метафори згадаємо ім'я німецького філософа і культуролога Е. Кассірера, який вбачав у метафорі відбитки міфологічного мислення з властивим для нього синкретичним сприйняттям навколишнього світу, тому вважав метонімію і синекдоху різновидами метафори, а основним принципом побудови як мовної, так і міфологічної “метафори” *pars pro toto* [3, с. 33-43].

Погляди на метафору і метонімію суттєво змінилися з появою новітньої галузі мовознавства – когнітивної лінгвістики, що визначає метафору як прояв мисленнєвої діяльності людини, ментальну основу процесів концептуалізації і категоризації навколишнього світу, засобом мовної інтерпретації знань (М. Джонсон, Дж. Лакоффа, В. Маслова, Х. Ортега-і-Гассет та ін.). Найбільш виразно, на наш погляд, спільний підхід до вивчення двох когнітивних процесів (метафори і метонімії) репрезентований у теорії концептуальної інтеграції, або блендингу (*mental blending*), що належить представникам американської школи когнітивної лінгвістики Ж. Фокон'є і М. Тернеру [6, 8]. Автори теорії розглядають метафору як окремий випадок концептуальної інтеграції, а процес метафоризації як частину механізму ментального відображення (*mapping*). Згідно теорії, метафора представляє один із найбільш важливих і поширених когнітивних процесів (концептуалізацію) і забезпечує зв'язок між мисленням і мовою. Метафоричне відображення відбувається завдяки переходу зі сфери-джерела до цільової сфери через створення спільного ментального простору, особливу роль у створенні якого відіграють ментальні зони змішування, де можливі різні види проєкцій. Метафора і метонімія у процесі когнітивної операції можуть кооперувати у створених зонах блендингу, породжуючи нові ментальні одиниці. На відміну від теорії концептуальної метафори М. Джонсона і Дж. Лакоффа, автори якої інтерпретують метафору через введення поняття “метафорична модель” зі сферою-джерелом і цільовою сферою, Ж. Фокон'є і М. Тернер створюють додаткові ментальні простори для взаємодії метафори і метонімії, намагаються обґрунтувати потенційну взаємозалежність складних інтеграційних процесів. Теорія концептуальної інтеграції розширює можливості дослідження метафори і метонімії, демонструє якісно новий динамічний підхід до когнітивних процесів.

На наш погляд, свідченням популярності ідей, запропонованих американськими вченими, є швидке поширення термінологічного неологізму “метафтонімізація” (*metaphonymy*), автором якого є відомий бельгійський лінгвіст Л. Гуссенс [7, р. 349-378]. У вступі до свого дослідження “Метафтонімізація: взаємодія метафори і метонімії у виразах мовної дії” (“*Metaphonymy: The interaction of Metaphor et Metonymy in Expressions for Linguistic Actions*”) Л. Гуссенс зауважує: “although in principle metaphor et metonymy are distinct cognitive processes, it appears to be the case that the two are not mutually exclusive,” – хоча в принципі метафора і метонімія є різними когнітивними процесами, очевидно, що це той випадок, коли вони не виключають одне одного [7, р. 350]. Проблемі взаємодії метафори і метонімії на ментальному і мовному рівнях присвячено чимало зарубіжних досліджень (Л. Гуссенс, О. Діез, Г. Радден, Ф. Руїз де Мендоза, Ж. Фокон'є та ін.), але особливу увагу привертає колективна монографія “Метафора і метонімія на перехресті доріг” (“*Metaphor et Metonymy at the Cross-*

roads”), видана іспанським когнітивістом А. Барселлоною, який одночасно є одним із авторів видання. У передмові до видання А. Барселлона висловлює гіпотезу, що будь-яке метафоричне відображення попередньо передбачає метонімічну проєкцію, - “that every metaphorical mapping presupposes a conceptually prior metonymic mapping” [5, р. 16], отже метонімія є фундаментальним когнітивним явищем, а метонімія і метафора можуть взаємодіяти, створюючи особливий синкретичний вид метафори – метонімічну метафору. Для ілюстрації цього складного процесу скористаємося інтеграційною моделлю взаємодії двох когнітивних процесів, запропонованою російською дослідницею О. Шармановою: $(A \text{ замість } B) + (A \in B) = X$, де на першому етапі відбувається метонімічна транспозиція ($A \text{ замість } B$), а на другому - метафорична транспозиція ($A \in B$), що призводить до виникнення явища метафтонімізації (X) [4, с. 14].

Для дослідження випадків перетину метафори і метонімії ми не випадково обрали грецько-латинські анатомічні терміни, оскільки останні здобутки когнітивного термінознавства доводять, що одиниці спеціальної мови репрезентують не тільки фрагменти наукової картини світу, але й міфологічні уявлення про навколишній світ, а також наївно-буденні знання носіїв мови. Ми усвідомлюємо складність лінгвокогнітивного і лінгвокультурологічного дослідження термінології, від формування якої нас віддаляють тисячоліття, факт відсутності реальних носіїв мови, а також різницю у сприйнятті світу давніми греками і римлянами і сучасними мовцями. Але беззаперечним є описовий характер анатомічної термінології, що зумовило особливу роль метонімічних і метафоричних процесів у її формуванні, зокрема широке використання принципу суміжності для створення просторово орієнтованих термінів із вказівками на місцезнаходження, форму і розмір анатомічних утворень. З іншого боку, за визначенням російського мовознавця Д. Гудкова, тіло людини є основою концептуалізації світу, отже постійним джерелом метафоризації: “рефлексія над власним тілом і його межами, будовою є джерелом як сприйняття і опису простору..., так і універсальних метафор” [2, с. 72]. Специфіка обраного об'єкта дослідження передбачає застосування таких методів: описового – для презентації результатів, зіставного – для виявлення спільного і відмінного у складі грецько-латинської і української анатомічної термінології, а також лінгвокогнітивного і лінгвокультурологічного аналізу для виявлення універсальних і специфічних компонентів термінів.

На наш погляд, ознаки взаємодії метонімії і метафори є характерними для деяких категорій грецько-латинських анатомічних термінів, зокрема термінів-епонімів і демінутивів. Епоніми (грец. *ἐπώνυμος* – той, хто надав ім'я) – це особлива категорія власних назв, частина яких внаслідок процесу термінологізації зазнала деонімізації і перейшла до категорії апелятивів, а частина зберегла первісне метонімічне значення категорії належності. У другому випадку маємо на увазі анатомічні терміни-словосполучення, де епонім у формі родового відмінку (*genetivus possessivus*) виконує функцію неузгодженого означення. Власна назва в анатомічній термінології вказує на вмотивованість переносного значення, називає або міфічного “володаря” певної частини тіла/органа, або лікаря, який досліджував цей орган, отже відображає метонімічну проєкцію за суміжністю

(А замість В), наприклад, tendo Achillis – сухожилля Ахіллеса, tuba Eustachii – евстахієва труба. Проаналізуємо перший випадок: фразеологічний вираз “ахіллесова п’ята” має метафоричне значення “слабке, вразливе місце”, оскільки вказує, куди саме влучила стріла Паріса, смертельно вразивши героя. Метафора утворилася на основі метонімічного перенесення із мотивуючим значенням pars pro toto: п’ята як частина тіла героя Ахіллеса. В анатомічній термінології “п’яту” за принципом подібності замінило “сухожилля” (tendo) як найбільш вразлива частина нижньої кінцівки людини (А є В), але при цьому була збережена ознака належності, отже метафора зберігає метонімічну основу. Інша група термінів-епонімів міфологічного походження представляє ономастичні метафори, наприклад, atlas, atlantis *m* – перший шийний хребець; iris, iridis *f* – райдужна оболонка ока. На першому етапі семантичної трансформації відбувається метонімічне переосмислення божественного імені у ментальному просторі міфології за мотивуючою ознакою: титан Атлант, за наказом Зевса, тримає небосхил і є символом могутності і витривалості; богиня Ірида – вісниця богів, головним атрибутом якої є райдуга, отже власна назва перетворюється на символ. На другому етапі можлива часткова концептуальна інтеграція ментального простору міфології (сфера-джерело) і ментального простору анатомічної термінології (цільова сфера), що призводить до метафоричної транспозиції імені у новому переносному значенні. У процесі термінологізації відбувається трансформація метонімічної ознаки, власна назва втрачає зв’язок з міфологічною персоналією і переходить до категорії апелативів, отже формується метонімічно орієнтована метафора.

Окрему групу анатомічних термінів, утворених шляхом метафтонімізації, представляють деякі терміни-демінітиви. Хоча на першому етапі семантичного формування демінутивні назви, що походять від назв частин

тіла або внутрішніх органів, відображають метонімічну проекцію за принципом суміжності (pars organi pro parte corporis humani / organum – частина органа замість частини тіла / органа), але підпадають під процес метафоризації, оскільки не є зменшеними копіями частин тіла / органів, від назв яких вони походять, наприклад: venter, ventris *m* – шлунок → ventriculus, і *m* – шлуночок (серця); caput, itis *n* – голова → capitulum, і *n* – головка; genu, us *n* – коліно → geniculum, і *n* – колінце та ін. Процес метафоризації демінутива спирається на первинні метонімічні відносини, отже метафора є вторинною по відношенню до метонімії.

У підсумках зазначимо, що витoki теорії метафори і метонімії, приховані в античному ученні про тропи і фігури, зокрема Арістотеля і Квінтіліана, знайшли своє відображення в теорії концептуальної метафори, або блендінгу, базуються на спільному підході до вивчення двох головних когнітивних процесів. Змішування, злиття ментальних просторів сфери-джерела і цільової сфери, взаємодія у створених ментальних зонах різних проєкцій відображає динаміку мисленнєвих процесів, їх творчий характер, що призводить до виникнення метонімічно орієнтованих метафор. Сучасні прихильники інтеграційного підходу або наслідують положення теорії Арістотеля про підпорядкованість метонімії метафорі, або наголошують на взаємодії цих двох механізмів, що породжує явище метафтонімії. Описовий характер і просторова орієнтованість анатомічної термінології надають можливість визначити динаміку формування переносних значень, окремі випадки взаємодії метафори і метонімії у складі грецько-латинських анатомічних термінів. Метонімія як об’єктивний процес, заснований на родо-видових відносинах і принципі суміжності, найбільше сприяє створенню термінологічних класифікаційних назв, а метафора, завдяки перепідпорядкуванню мотиваційної ознаки, забезпечує мовну інтерпретацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика, - Л.: Академия, 1927. – 120 с.
2. Гудков Д.Б., Ковшова М.Л. Телесный код русской культуры: материалы к словарю, - М.: Гнозис, 2008. 288 с.
3. Кассирер Э. Сила метафоры // Теория метафоры, - М.: Прогресс, 1990. С. 33-43.
4. Шарманова О.С. Особенности взаимодействия и интеграции метафоры и метонимии как способ образования метафтонимии // Вестник Воронежского университета: серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2016. №3. С. 11-14.
5. Barselona A. Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy // Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective / ed. by A. Barselona. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2000. 356 p.
6. Fauconnier G., Turner M. Mental spaces: conceptual integration networks//Cognitive linguistics: basic readings/ed. by Dirk Geeraerts. Walter de Gruyter: GmbH&Co.KG,2006.P.303-371.
7. Goossens L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action // Metaphor and metonymy in comparison and contrast /ed. by René Dirven; Ralf Pörings. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2003. P. 349-378.
8. Turner M., Fauconnier G. Metaphor, metonymy and binding // Metaphor and metonymy in comparison and contrast /ed. by René Dirven; Ralf Pörings. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2003. P. 469-488.
9. Quintiliani M. Fabii “Institutio oratoria”, lib. IX, caput VI [De tropis]//Aula linguae latinae.–М.-Л.: Учпедгиз, 1950. С.81-87.

REFERENCES

1. Aristotle. Poetics, - Leningrad: Academy, 1927. – 120 p.
2. Gudkov, D.B., Kovshova, M.L. Corporal code of Russian culture: materials for the dictionary, -Moscow: Gnosis, 2008.288 p.
3. Cassirer, E. The force of metaphor // Theory of metaphor, - Moscow: Progress, 1990. P. 33-43.
4. Sharmanova, O.S. The peculiarities of interaction and integration of metaphor and metonymy as a way of formation of metaphonymy // Vestnik Voronezhskogo universiteta: serija lingvistika i mezhkulturnaja komunikacija, 2016. №3. P. 11-14.

Linguo-cognitive dimensions of Latin medical terminology: on the intersection of metaphor and metonymy

O. G. Mykhailova

Article is dedicated to the evolution of antique theory of the metaphor of Aristotle and Quintilian that was developed in the theory of conceptual integration or blending by G. Fauconnier and M. Turner. The idea of joint approach to the study of metaphor and metonymy revealed creative character of these basic cognitive processes, the interaction of which was laid down into the foundation of hybrid phenomenon of metaphonymy. The instances of interaction of metaphor and metonymy have been determined on the examples of Latin anatomic terminology.

Keywords: metaphor, metonymy, mental space, anatomic terminology, Latin.

Aviation English Training for Aviation Personnel in Ukraine

L. Nemlii

National Aviation University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: nemliy_mila@ukr.net

Paper received 08.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-08>

Abstracts. The article aims at investigating how the implementation of the International Civil Aviation Organization's (ICAO) language proficiency requirements is provided at high school and post-graduation institutions. As pilots and air traffic controllers have to communicate in English doing their professional activities, they are trained English language as Aviation English while getting the education and after graduation. Pilots and air traffic controllers are demanded to have level 4 Operational to provide radio communication and the air traffic operation safety. That is why language proficiency skills are trained and tested regularly to satisfy the ICAO recommendations.

Keywords: *Aviation English, pilot, Air Traffic Control Operator, ICAO language proficiency, post-graduate education, ICAO language requirements, Standard Phraseology.*

Introduction. Aviation English is an international language for civil aviation. All air traffic controllers (ATC) and pilots who operate international flights are required to have a certificate in Aviation English level 4 in accordance with International Civil Aviation Organization (ICAO) requirements. This level is known as an Operational level. Due to ICAO Doc. 9835 AN/453 pilots and ATCs possessing Aviation English level 4 are able to communicate with each other, understand each other while operating the air traffic thus they provide safety of flights [1]. In accordance with the ICAO guidelines for Aviation English training programs, the emphasis is put on the communication approach to language learning with the objective to improve speaking, listening and interactive skills [2].

To maintain the language at necessary level mentioned above specialists have to obtain their English language communication skills at high school first and then they need to practice them regularly after the graduation while doing a job. That is why air companies all over the world organize language retraining classes for their personnel every year as a refresh course and once per four years pilots and ATCs are prepared for ICAO Aviation English test. This test is provided by independent companies which have a license to test and award a certificate which shows the demonstrated by a speaker Aviation English level 3, 4 or 5 during a test. The procedure of a test is organized due to ICAO recommendations either. It consists of several tasks which give a candidate possibility to demonstrate his communication and listening comprehension skills and competence at necessary level. The aim of the ICAO Language Proficiency Test is to verify the applicant's language skills in the following areas: general and aviation vocabulary; use of standard phraseology; understanding aviation recoding and ability to retell in a few words; ability to communicate correctly in an ATC'S pilot's dialogue; explain the reasons, consequences and pilot's or ATC's action in any emergency situation [3].

The aim of the research is to explore how effectively the Aviation English teaching is organized and if the students are able to ensure their language level proficiency during a test.

Materials and methods. Doing a research, we used a range of appropriate methods such as literature review, ICAO document analysis, interviewing of Ukrainian teachers. Comparative analysis of different aspects in teaching Aviation English has been conducted on

structural, organizational and content levels. To our opinion Aviation English training for aviation personnel in Ukraine would be further provided at high methodological level in accordance with ICAO language proficiency requirements.

For our analysis we selected well-known Ukrainian aviation universities and post-graduate institutions: National Aviation University, Ivan Kozhedub National Air Force University, Language Training Center Aerolingua, Foreign Language Center "Interbridge" and Training and Certification Center (TCC) of Ukrainian State Air Traffic Services Enterprise (UkSATSE) in Ukraine.

To be familiar with different approaches used in the Aviation English training process, preferences of choosing and structuring the content of the educational program and pedagogical techniques of the classes we studied legislative and regulatory documents. For airmen Aviation English training such documents are ICAO regulations stipulating English proficiency and educational institutions following ICAO requirements completed their educational programs.

Results and Discussion. In Ukraine ICAO test was constructed to give possibility the Rator to measure the candidate's level of English. During the text the participant should demonstrate the following language abilities: ability to use general English in aviation circumstances precisely (pronunciation, vocabulary, grammar) though some mistakes are not significant if they are made in complex language; ability to communicate fluently while interacting with an interlocutor (e.g., respond immediately); ability to produce language expense, using appropriate connectors and fillers; ability to clarify and paraphrase if it necessary; ability to communicate successfully in unpredicted situations of unprepared topic (turn of events), linguistic or situational complication [4].

So, to pass a test successfully aviators have to be ready for test and that is why practical classes are organized regularly.

As we are interested in Aviation English training organized in Ukraine, we can mention that there are some companies which provide high level training and do this effectively in accordance with innovative methodological standards. Innovative and interactive methods are used to train pilots' and ATCs' English communication skills and competence. Educational process must be specially created in which necessary competencies are formed as components

of ATC's professional competence by means of advanced training methods and techniques [5]

As at high school so at post-education institutions during classes students practice communicative situation based on topics dealing with routine and non-routine or emergency situations like Bird Strike, Engine Failure, Severe Weather and others.

In routine situations air specialists like pilots or ATCs use standard phraseology. Aviation standard phraseology is a list of radiotelephony words or phrases that may be encountered during a controlled flight. These words and phrases are clear and accurate in meaning which is vital for safe operation of aircraft. Standard phraseology has been carefully developed to provide maximum clarity in radio-communication during routine situations. The usage of these phrases helps ATCs to transmit much information within short period of time and to control lots of air traffic simultaneously. Standard phraseology reduces the risk that the instruction or any other message will be misunderstood plus read back procedure will quickly give possibility to identify any mistake. In too big airports within heavy traffic standard phraseology provides non-stop air regulation.

However, while standard phraseology is used in routine situations, in emergency situations it would not be enough and plain English is in need. As pilots have to explain the emergency, sometimes its reasons, they can predict the consequences and have to explain the situation to ATC, they have to inform about their intention concerning the flight if they need to land immediately or if they continue the flight, they will use Aviation English.

Aviation English is considered to be an international language of civil aviation used by pilots and ATCs to operate the air traffic using aviation terminology and general English. In the same case ATC will assist pilots following the standard procedure which takes into account all possible emergency situations and pilots and ATCs actions in emergency are predicted and regulated ahead. Thereby Aviation English vocabulary is predictable either and has to be learnt and practiced ahead during arranged practical classes. Class practical experience will ensure safety of air regulation provided by pilots and ATCs while doing their professional activities.

Why does Aviation English emergency situations' vocabulary need to be practiced? First of all, standard phraseology is enough to regulate the flights in routine situations, minimum words and phrases help to save time and express the instructions accurate. However, they are not enough in emergency situations as a specific situation needs special explanation. Secondary, most of the pilots and ATCs are not native English speaker and they can be lack of the vocabulary. Even if they are native speaker and are good specialist in air traffic service, they can use not clear language like idioms, phrasal verbs, words with different meanings which could make the situation worth as their interlocutor can find it difficult to understand. In aviation history there were some facts when pilots and ATCs understand each other. For example, one said: "hold on" meaning "wait" while the other understood it like "keep on" meaning "continue". To avoid misunderstanding pilots and ATCs study Aviation English at different levels of their career, first at the university then at post-graduation institutions. In Ukraine there are several high schools such as National Aviation University, Kirovograd Flight Academy, Ivan

Kozhedub National Air Force University where pilots and ATCs are trained. The Extended Curriculum of the university in the Speciality Aviation Transport includes Aviation English practical classes.

During practical classes students are trained to deal with all possible routine and non-routine situations (emergency). The Aviation English classes are organized via interactive teaching methods aim to provide future pilots and ATCs with all necessary skills which need to be later estimated due to ICAO scale like pronunciation, sentence structure, vocabulary, fluency, comprehension, interaction. Studying the Educational Curriculum of 272 Aviation Transport we observe that students have 240 hours totally, 132 practical classes and 108 hours for self-studying. During the Aviation English course students are practicing topics concerning emergency situations, practice vocabulary and study basic grammar structures.

University Aviation English teaching methodological background

Aviation English at NAU is taught by Aviation English teachers who were specially trained for conducting such classes at a private company Aerolingua which has a license to provide such training for teachers of English [6].

The classes of Aviation English are organized in accordance with educational program and course training program. Among the class topics are routine situations like "Weather", "Health", "Taking off procedure", "Landing" and emergency situations like "Severe weather", "Unlawful Interference", "Engine Failure", "Belly Landing", "Ditching" and others. All situations are studied via interactive tasks like role-play, debates, round table, microphone and others.

An example of the task for monologue speech development is:

Task 1. Read the situation and say what you would do in it.

You are an approach controller in a busy airport. An incoming English-speaking pilot has requested a priority landing for a heavy aircraft. He has repeated the request but you still cannot understand the reason [7].

One important fact is the necessity of high level of listening comprehension skills development as our participants will be always in two-way communication. They have to get used to usage of headset because their future job requires not face-to-face communication but radio connection. Pilots and ATCs have to understand each other to be correct in their own instructions and decisions made based on the report they heard. To develop listening comprehension skills students are given tasks to listen to the exchange and make a conclusion and give a suggestion. One practical exercise is to fill the gaps adding the information you hear, true or false, and answer the question or add a reply.

For example: Task 1. Imagine you are having a radio exchange and need to reply. Fill the gaps giving possible instructions and the variant of your reply.

Pilot: - Pan-pan, pan-pan, pan-pan, Bellevue Approach, GAV 737, request emergency medical support on landing.

ATC: - _____

Pilot: -What is the distance?

ATC: - _____

Task 2.

ATC: -Sorry, you are totally unreadable.

Pilot: _____ [7].

This type of practical exercise can be done individually or in class where several students will suggest their answers. There are keys to control and check if it is necessary and comment the students' reply.

To combine development of listening comprehension skill and monologue speech, after listening to the radio exchange retelling is suggested but not only a student should make a conclusion if the ATC's or pilot's actions were correct, and add his imagine concerning the end of the situation.

Watching a video is a good way to develop listening comprehension skills too. Different tasks for video help to check students' understanding and to develop other language skills like reading, communication and writing. Students are interesting in watching and discussion videos and their motivation bring a great effect to their skills that is why every module includes video-lesson.

Post-graduation training

As it was already mentioned above every four years pilots and ATCs pass a test for the level 4 and to enhance pilots' and ATCs' knowledge in Aviation English there are lots of post-graduation institutions like schools or courses in Aviation English. All training modules contain the information and tasks to reflect the pilots' and ATCs' work environment. The aim of the classes is to provide the participant with high level of English-communicative skills that is why to make classes effective communicative skills are developed through a variety of realistic scenarios, which take place in regular operations, routine and non-routine situations, Standard ICAO phraseology is trained either where and when it is required as radio communication between a pilot and ATC cannot be done without it. It is worth mentioning that course language training is done due to ICAO recommendations to language proficiency and aimed to supply the participants with high language skills which will give them ability to pass the ICAO test successfully and prove safety of flights.

In Ukraine after graduation pilots and ATCs can support their Aviation English level at several post-graduation institutions like at state and private companies, Ukrainian International Airlines provide their pilots training themselves. Private pilots usually choose what company to be trained at themselves.

An author's course of Aviation English for pilots and ATCs is suggested by a training center Aerolingua. The program is aimed at English language skills formation which would ensure the candidate effective communication during radiotelephony in non-standard and/or emergency situations when phraseology is not enough to achieve full understanding during the flight performance. This course includes exercises for learning special vocabulary, grammatical structures as well as tasks targeting skills to speak and hear correctly. The course is based on thematic units in accordance with the stages of flight and the list of non-standard / emergency situations. During the training, special focus is on various zones of air traffic control [5,6].

Foreign Language Center "Interbridge" supply Aviation English training for pilots and ATCs too. The teaching staff arrange Aviation English training within the framework of ICAO standards: after training, participants can successfully pass the test for obtaining or improving the level 4 or

5 and getting the permission for international flights. The company suggests an interactive training format. Students can practice in classrooms or online. During classes students study aviation vocabulary and standard phraseology of radio exchange, they practice it in the circumstances of artificially created non-standard situations. All lessons are based on the general English level of definite student. Due to student's level of English an individual lesson planning is provided by teachers.

During Aviation English lessons ATCs and pilots are practicing their communication skills within professional situations. Standard situations that are trained at the lessons are routine and non-routine situations which are among their professional responsibilities; fire on board; emergency landing; change of route; important messages for passengers; assistance to passengers; elimination of conflicts in the cabin; seizure of the aircraft by terrorists and others. Learning terminology, practicing professional topics, overcoming the language barrier are among goals of studying on courses. During course session, students discuss significant possible moments of their work, as well as ways to deal with them. This subsequently helps successfully pass the test [8].

There is also a state TCC of UkSATSE in Ukraine. The success of TCC has been based on the quality of the training programs and the professionalism of their high-level teaching staff who are well-experienced in the methods of aviation personnel training [9]. TCC arranges aviation personal professional training and language training as well. In the area of language training the teaching staff is aware of effective aviation personnel language training implementation to satisfy the ICAO and EUROCONTROL language proficiency requirements and standards. As Aviation English teaching is not an easy task, there is no guarantee that everyone will succeed in practicing language skills at the same rate. Therefore, all the language training programs designed by TCCs experts comply the basic teaching principles. They are: English teaching based on communicative and English-only approach; Science-based support, as an effective aid for controlling if programs are appropriate; Quality control, done for testing at any phase of language training to check the individual results of English language skills development in order to improve the program.

TCC provide two different programs for language training for participants who eager to demonstrate their language proficiency at level 4 and level 5. Both programs for Aviation English training includes job related topics.

They are created to renew and maintain the level of communication skills in English, which are used for radiotelephone communication; to activate language competence (grammatical, lexical, phonetic); speech competence in reading, listening and speaking; skills to percept oral speech in the aviation context; the language strategy which is necessary in case of unpredictable conditions in flight and others. All of the mentioned language skills are trained because of the requirements of Doc ICAO 9835 AN/453 [1].

Conclusion. The education institution in Ukraine which provide Aviation English training for aviation personnel follow the ICAO recommendations in language training arrangement in order to supply their students with necessary language skills and competence to be ready to pass test

successfully. As ATCs' and pilots' English level 4 gives them a way to operation international flights, trainees use their opportunities to enlarge their aviation vocabulary, prove their communication skills, study phraseology, take

parts in all suggested discussions while training Aviation English to upgrade their professionalism which will provide safety of flights while doing a job through radio communication.

REFERENCES

1. ICAO 2010 Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements/ ICAO Doc 9835 AN/453: ICAO Second Edition
2. Bystrova B, Nemlii L, Pazyura N and Vasyukovych O 2019 Problem-based ESP methods for teaching future air traffic controllers to conduct radio exchange in non-routine situations *Advanced Education* 12 74-79 DOI:10.20535/2410-8286.155041
3. <https://blueskyaviation.cz/en/zkouska-letecka-angli>
4. Petraschuk O The Aviation English Test Development Retrieved from: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/11912>
5. Petraschuk O Vasiukovych O 2015 Rationale for linguistic profile of Aviation English language training course *Proceedings of National Aviation University* 58(1) 84-89 Retrieved from: <https://doi.org/10.18372/2306-1472.63.8878>
- 6 www.aerolingua.com
7. *English for Aviation for Pilots and Air Traffic Controllers*. Sue Ellis and Terence Gerighty – Ox. University Press – 2015.- 96p.
8. <https://interbridge.com.ua/avia-english/kursy-aviacionnogo-angliyskogo-yazyka.php>
9. <http://tcc.uksatse.aero/en/>
10. <http://tcc.uksatse.aero/wp-content/uploads/2019/catalogUA.pdf>

Твіт як мовленнєвий жанр українського та американського політичного дискурсу: лінгвопрагматичний аспект

Л. Д. Швелідзе

Одеський національний політехнічний університет

Paper received 04.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-09>

Анотація. Статтю присвячено зіставному дослідженню українського та американського політичного дискурсів, репрезентованих у соціальній мережі Twitter. Увагу зосереджено на лінгвопрагматичному аспекті комунікативної взаємодії політиків-мовців, зокрема визначено комунікативний простір як політичний твітинг і простежено жанрової особливості твіту в політичному спілкуванні. Виокремлено поліфункційність, синкретичність і поліжанровість як загальні характеристики політичного твітингу. З'ясовано особливості політичного твітингу в українському та американському політичному дискурсах, що зумовлено вибором мовців комунікативних стратегій і інтенцій, скерованих на адресатів і політичних опонентів. Простежено особливості політичного твітингу на мовному рівні та проілюстровано одержані результати твітами відомих політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, політичний твітинг, твіт, комунікативна взаємодія, мовленнєвий жанр.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Активний розвиток віртуального комунікативного простору зумовив розширення сфер, типів і жанрів взаємодії учасників інтернет-дискурсу. Тенденції до віртуалізації масмедіа, самопрезентації, комунікативної і розважальної діяльності людини спричинили появу соціальних мереж як однієї із найпопулярніших форм взаємодії. Соціальні мережі виконують інформаційну, комунікативну, персуазивну, розважальну тощо функції та використовуються не лише в міжособистісному спілкуванні, а й в інституційному. Серед інституційних типів дискурсу використання соціальних мереж чи не найбільш поширене в політичному дискурсі: відомі політики мають власні мережеві профілі та сторінки, коментують актуальні події, висловлюють свою позицію, спілкуються з читачами тощо. Завдяки оперативності та інтерактивності мережевої комунікації використання соцмереж становить конкуренцію офіційним медіа і дає змогу представити політиків як мовних особистостей, зокрема в разі безпосередніх авторських дописів. Серед соціальних мереж, що залучені до політичної комунікації, потужним інструментом публічного спілкування є Twitter. Зарубіжні політики використовують цю соцмережу давно і часто, натомість українські політики залучають Twitter меншою мірою, здебільшого дублюючи інформацію в інших соцмережах. Утім, відмінності мають не лише формальний, а й змістовий і прагматичний характер, що потребує ґрунтовного лінгвістичного аналізу, зокрема в аспекті жанрової специфіки комунікативної взаємодії в соціальній мережі Twitter. Останнім часом спостерігаємо формування нової галузі генристичних досліджень у межах мовознавства – інтернет-жанрології (О. Горошко, О. Жигаліна [3] та ін.), що має на меті вивчення новітніх методів комунікативної взаємодії, що виникли і функціонують в інтернет-дискурсі.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. У сучасній лінгвістиці визначено й схарактеризовано поняття віртуального дискурсу (Н. Асмус, Н. Ахренова, А. Белова, О. Горошко, Л. Компанцева, О. Лутовинова, Л. Щипіцина та ін.), одним з виявів якого є мережевий дискурс. Дослідження соціальних мереж як особливого комунікативного простору розпочато порівняно недавно і переважно зосереджено

на лексико-семантичних і комунікативно-прагматичних проблемах мережевого дискурсу. Вивчення особливостей соціальної мережі Twitter ґрунтується передусім на структурно-семантичних і формально-графічних параметрах спілкування, що описано в наукових розвідках зарубіжних дослідників (D. Boyd, S. Golder, G. Lotan, A. Ritter, C. Cherry, B. Dolan, Г. Атягіної, О. Горошкіна, Н. Кобрін та ін.) та українських науковців (О. Дзюбіна, М. Навальна, С. Нерян, Т. Полякової та ін.) Г. Атягіна потраковує Twitter як особливу дискурсивну практику, відзначаючи такі риси, як «доступність для спостереження, динамічність, різноманіття суб'єктів комунікації і швидка реакція на актуальні події сьогодення» [1, с. 7]. О. Горошко називає спілкування в зазначеній соціальній мережі твітингом і визначає його як мікроблогінг з наступними характеристиками: можливість твітингу за допомогою хештегів, обмеження обсягу повідомлення, обмеження доступу до приватного листування, високий ступінь інтегрованості в інші інтернет-сервіси [5, с. 12].

Проблеми дослідження політичного твітингу порушено переважно в наукових розвідках зарубіжних дослідників: L. Dang-Xuan, S. Stieglitz, J. Wladarsch, Ch. Neuberger [9], A. Maireder та J. Ausserhofer [10] та ін. Дослідження твітингу в політичному дискурсі представлено в праці О. Горошко і Т. Полякової, які виокремлюють новий мовленнєвий жанр – політичний твітинг, що має наступні параметри: «мета, тип автора та адресата, хронотоп (оформлення жанру на екрані комп'ютера, структура твітів, обмеження довжини повідомлення в 140 знаків, види твітів, тематика твітів, мультимедійність, інтерактивність, гіпертекстуальність, оперативність), стилістичні параметри» [4, с. 94]. У дисертації Т. Полякової розглянуто жанрові характеристики твітингу в англомовному політичному дискурсі [8]. Проте зіставне дослідження, що дасть змогу виявити спільне і відмінне у спілкуванні українських та американських політиків у Twitter, не було реалізовано на запропонованому матеріалі в лінгвопрагматичному вимірі.

Мета дослідження – визначити твіт як основний мовленнєвий жанр мережевого спілкування в Twitter та простежити особливості його використання в українському та американському політичних дискурсах.

Мета зумовила розв'язання наступних завдань: виявити специфічні риси повідомлень у соціальній мережі Twitter зі структурно-семантичного погляду; схарактеризувати основні жанрові особливості твітів у політичному дискурсі; зіставити твіти українських та американських політиків та з'ясувати спільні та відмінні риси реалізації інтенцій політичних лідерів.

Методи дослідження. У статті використано такі методи дослідження, як метод дискурс-аналізу, скерований на виявлення специфіки інтерактивному спілкування в мережевому дискурсі; метод лінгвостилістичного аналізу – задля виявлення особливостей мовного наповнення мікротексту повідомлень у Twitter; метод функційного аналізу – з метою з'ясування функцій мовленнєвого жанру «твіт» у мережевому дискурсі; метод лінгвопрагматичного аналізу – з метою визначення жанрової специфіки твітингу.

Викладення основного змісту дослідження. Соціальна мережа Twitter має специфічну рису, що відрізняє комунікативну взаємодію в його межах від інших соціальних мереж, – це можливий максимальний обсяг повідомлення, який становить не більше 140 символів. Обмежений обсяг повідомлення (твіту) зумовлює одну з основних вимог до змісту тексту – лаконічність, стислість, тобто автор повинен в стислій формі виразити основну думку, дотримуючись текстових категорій інформаційності та комунікативності. Чіткі вимоги до обсягу, структури і змісту повідомлень у Twitter зумовлюють вироблення жорстких жанрових характеристик на відміну від інших соціальних мереж, що не мають подібних вимог до дописів і користувачів. Це спричиняє певною мірою афористичність твітингу, напр.: *Donald Trump didn't build a wall around America, the world built a wall around us* (Jor Biden, 28.08.2020). З огляду на це, актуальним є розгляд твіту саме в жанровому аспекті, що уможливорює виявлення основних жанрових ознак твіту як мережевого повідомлення. О. Горошко вважає, що Twitter і ширшим за поняття соціальної мережі та наголошує на тому, що це «засіб оперативного спілкування, гібридна формою, що поєднала ознаки кількох інтернет-ресурсів: служби миттєвих повідомлень, блогу, електронної пошти і соціальної мережі» [5, с. 12]. Н. Кобрін додає, що Twitter є «інформаційною мережею в реальному часі (a real-time information network)» [7, с. 109]. О. Гончарова детермінує Twitter як «новий конвергентний інтернет-жанр, серед основних жанротвірних ознак якого потрібно виокремити лаконічність, адресність, контекстну і комунікативну зумовленість, інтерактивність, гібридність, конвергентність» [2, с. 57]. У політичному дискурсі використання соцмережі Twitter пов'язано з домінуванням комунікативної настанови на спілкування з масовим адресатом, тобто комунікація «скерована на всіх користувачів, підписаних на отримання повідомлень відповідного політичного діяча» [4, с. 95]. Утім, на нашу думку, політичний дискурс як вияв інституційного спілкування загалом має характер масової адресованості і не орієнтований на міжособистісне спілкування.

В українському політичному твітингу, що є віддзеркаленням українського політичного дискурсу, представлення повідомлень переважно здійснюється полі-

тичними лідерами державною мовою. Проте українські політики здебільшого дублюють повідомлення, створені українською мовою, ще й англійською, напр.:

Discussed with the Babyn Yar #Holocaust Memorial Charity Fund the need to implement an important project for #Ukraine – a memorial center of Holocaust victims. There have been many tragic pages in our history. We must remember and talk about them with next generations.

Обговорив з Благодійним фондом «Меморіал Голокосту «Бабин Яр» необхідність втілення важливого для України проекту – меморіального центру пам'яті жертв Голокосту. В нашій історії було багато трагічних сторінок. Ми маємо пам'ятати про них, розповідати наступним поколінням (В. Зеленський, 29.07.2020).

Зазначимо, що першим повідомленням репрезентовано саме англломовне, а лише другим – українськомовне, хоч основними адресатами політичного твітингу є саме українці, оскільки твіт має інформаційний характер і містить повідомлення про події в Україні. Таке дублювання представлено у деяких українських політиків (В. Зеленського, У. Супрун та ін.) і свідчить, на нашу думку, про вторинність українського політичного твітингу та скерування на зарубіжну англломовну аудиторію.

Жанрова специфіка твіту в мережевій комунікації ґрунтується на поліфункційності віртуального спілкування. Зважаючи на це, твіт підпорядкований реалізації різноманітних авторських інтенцій, серед яких домінує прагнення інформувати адресата про певні події в житті мовця або світу, емоційний стан мовця тощо, напр.: *Збільшується кількість хворих на коронавірус, які потребують госпіталізації. В стаціонарах перебувають 486 пацієнтів. З них 22 дитини. 101 хворий у важкому стані. 195 отримують кисневу терапію. 14 під апаратами ШВЛ. Іще 60 пацієнтів перебувають в лікарнях із підозрою на коронавірус* (В. Кличко, 28.08.2020). Домінування інформаційної функції спостерігаємо в українському політичному твітингу, натомість в американському переважають поліфункційні повідомлення з актуалізованою авторською позицією. Так, в американському політичному твітингу фіксуємо актуалізовані засоби вираження суб'єктивної модальності, напр.: *In my view, we can no longer tolerate the three wealthiest people in America owning more wealth than the bottom 50 percent, while over 30 million Americans have lost their jobs and 92 million people are either uninsured or under-insured* (Bernie Sanders, 6.08.2020). Мовці-політики висловлюють свою позицію, аргументують її, часом наві'язують читачам і переконують в її істинності. В українському твітингу трапляються аргументативні дописи з вербалізацією авторської позиції, проте це має поодинокий характер, напр.: *Вважаю, що монобільшість приведе до дострокових парламентських виборів. Питання тільки – коли. З огляду на те, що ніякої монобільшості вже немає, наступний рік може стати роком, коли Україна піде на дострокові парламентські вибори #websf* (А. Яценюк, 10.07.2020). У такому разі дописувач коментує певну ситуацію, подію, явище, тобто інформаційність поєд-

нано з аргументативністю. Зазначимо, що посилення чинника автора в американському політичному твітингу супроводжується використанням адресно скерованих комунікативних стратегій, здебільшого конфліктного типу, метою яких є дискредитація політичних опонентів, напр.: *Donald Trump promised to bring back jobs, but his policies crushed the manufacturing sector – and that was true even before COVID-19. I'll revitalize American manufacturing and innovation and create millions of good-paying jobs so we can build back better* (Jor Biden, 6.08.2020). В українському мережевому просторі твіти переважно нейтрального характеру, їхній зміст здебільшого орієнтований на репрезентацію позиції мовця, а не приниження політичних опонентів.

Інформаційність політичних твітів поєднана з іншими функційними настановами, що спричиняє синкретизм на жанровому рівні: політичні твіти синтезують жанри різних типів. Це передусім поєднання інформаційності з ритуальністю, що зумовлює залучення ритуальних жанрів і відповідних мовленнєвих актів привітання, напр.: *A very big CONGRATULATIONS to the great @seanhannity on having the Number One Book on the Planet, "Live Free Or Die". The book is fantastic, and so true. Keep Sean Number One!* (D. Trump, 6.08.2020); запрошення, напр.: *«Наші Котики» повертаються на великий екран! Поки що для показу просто неба. Вхід вільний, тож беріть своїх близьких та друзів, аби провести останні дні літа на свіжому повітрі і від душі посміятися в компанії котиків. Зустрінемося на показі!* (У. Супрун, 26.08.2020); побажання, напр.: *Звільнення глави керованої з Москви Білоруської православної церкви, який відбувався поранених протестуючих у лікарнях, ще раз показує очевидне: РПЦ не про віру та цінності, а про політику. Бажаю білорусам отримати свою, як в нас, православну церкву* (П. Клімкін, 27.08.2020); подяки, напр.: *Thank you @womenvote100 for joining us at the @WhiteHouse yesterday to honor this historic milestone & celebrate the incredible achievements and contributions women have made to our Nation. Your work ensures that all women and young girls have the ability to pursue their dreams!* (M. Trump, 19.08.2020) тощо. Жанрова синкретичність, зокрема поєднання інформаційності з ритуальністю становить одну з особливостей політичного твітингу на лінгвопрагматичному рівні. Використання перформативних мовленнєвих актів у твітах актуалізує лінгвопрагматичний ефект спілкування та створює ефект безпосередньої інтерактивної комунікативної взаємодії. Через етикетні дії ритуального характеру політики-мовці, з одного боку, демонструють повагу до читачів і власну вихованість, а з іншого боку, інформують читачів про певні політичні події та висловлюють власну позицію щодо цих подій. Так, урочисті дати завжди є інформаційним приводом для коментарів та самопрезентацій, напр.: *The 19th amendment is the legacy of all those who marched and organized for transformational legislative change. Progress isn't about just politics or protest – it's about both. 100 years later, we're all so much better off because of*

their commitment (В. Обама, 19.08.2020). Політики подають вербальну реакцію на певні події або урочистості, інформують адресатів про певні події та коментують своє ставлення до події та її значення для сьогодення. Такий підхід однаковою мірою характерний і для українського, і для американського політичного твітингу.

У політичному твітингу інформаційність поєднана і з аргументативністю: політики стисло формулюють власну позицію або висловлюють ставлення до ситуації з відповідними аргументами, напр.: *Суттєвий виклик – місцеві вибори. Будуть займатися не вирішенням проблем децентралізації чи місцевих громад, а прокладатимуть шлях для політичної деструкції і ідеологічного розколу України. Переживаю, що ці місцеві вибори можуть політично поділити Україну по Дніпру* (А. Яценюк, 10.07.2020). Аргументи висловлені на підтримку власної політичної позиції, а інтенція мовця в цьому випадку скерована не лише на аргументацію, а й на самопрезентацію як політика, який знає вихід за складної ситуації.

Синкретичність політичного твітингу на рівні комунікативних настанов виражається і в залученні персуазивних інтенцій: інформуючи про певну подію чи висловлюючи власну думку, політики намагаються й агітувати за певну політичну силу або, навпаки, дискредитувати своїх опонентів, напр.:

Donald Trump and Betsy DeVos are the worst possible people to lead our nation's schools through this pandemic (D. Trump, 2.09.2020). За таких умов у твіті вжито імена або прізвища політиків-опонентів і переважно наявні заклики до відповідних дій. Зазначимо, що в американському політичному твітингу прями вказівки на політичних опонентів представлені більшою мірою, ніж в українському. Домінантною інтенцією українських політиків є представити себе в позитивному світлі, а американських – представити своїх опонентів у негативному світлі. Зважаючи на це, фіксуємо оцінну та стилістично-знижену лексику на позначення політичних опонентів. Загалом американський політичний твітинг ґрунтується на ширшому спектрі комунікативних стратегій і демонструє різноманітні комунікативні ролі політиків. Натомість український політичний дискурс у мережі Twitter переважно тяжіє до ритуальності і скерований на презентацію окремих політиків.

Висновки дослідження. Політичний дискурс представлений в соціальній мережі Twitter як окремий поліжанровий різновид – політичний твітинг, що характеризується інтерактивністю та синкретичністю. Основним жанром політичного твітингу є твіт, що відзначений лаконічністю та афористичністю, що зумовлено актуалізацією основних текстових категорій комунікативності та інформативності. Американський політичний твітинг має виражений суб'єктивний характер, ґрунтується на комунікативних стратегіях аргументації і дискредитації. Український політичний твітинг тяжіє до пріоритетного залучення ритуальних жанрів та стратегій самопрезентації політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атягина А. П. Твиттер как новая дискурсивная практика: автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук. Омск, 2014. 22 с.
2. Гончарова Е. А. Жанрообразующие характеристики англоязычного микроблога Твиттер. Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. 2019. № 3. С. 51–58.
3. Горошко Е. И., Жигалина Е. А. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное // Вопросы психолингвистики. 2010. № 12. С. 105–124.
4. Горошко Е. И., Полякова Т. Л. Политический твиттинг как новый жанр интернет-коммуникации. Вопросы психолингвистики. 2014. С. 92–103.
5. Горошко Е.И. «Чиркающий» жанр 2.0 Твиттер или что нового появилось в виртуальном жанроведении // Вестник Тверского государственного университета. 2011. №3. С. 11–21.
6. Дзюбина О. И. Комунікативний аспект соціальних мереж Facebook і Twitter. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2016. № 2 (12). С. 218–222.
7. Кобрин Н. В. Твиттинг – новый социо-коммуникативный жанр интернет-коммуникации. Филологические науки. вопросы теории и практики. 2016. № 9 (63). В 3-х частях. Ч. 3. С. 109–111.
8. Полякова Т. Л. Лінгвостилістичні характеристики жанру твітінг в англomовній політичній інтернет-комунікації: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня. к. філол. н. Харків, 2014. 20 с.
9. Dang-Xuan L., Stieglitz S., Wladarsch J., Neuberger Ch. An Investigation on Influentials and the Role of Sentiment in Political Communication on Twitter during Election Periods // Information, Communication & Society, 2013. Pp. 1–31.
10. Maireder A., Ausserhofer J. National Politics on Twitter // Information, Communication & Society, 2013. Pp. 291–314.

REFERENCES

1. Atyagina A. P. Twitter as a new discursive practice: abstract of thesis of cand. philol. sciences. Omsk, 2014. 22 p.
2. Goncharova E. A. Genre-forming characteristics of the English-language microblogging Twitter. Actual problems of philology and pedagogical linguistics. 2019. No. 3. P. 51–58.
3. Goroshko E. I., Zhigalina E. A. Virtual genre studies: established and controversial // Questions of psycholinguistics. 2010. No. 12, pp. 105–124.
4. Goroshko E. I., Polyakova T. L. Political Twittering as a new genre of Internet communication. Psycholinguistics issues. 2014. S. 92–103.
5. Goroshko E.I. "Chirping" genre 2.0 Twitter or what's new in virtual genre studies // Bulletin of Tver State University. 2011. No. 3. S. 11–21.
6. Dzyubina O. I. Communicative aspect of social networks Facebook and Twitter. Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Philological Sciences Series. 2016. № 2 (12). Pp. 218–222.
7. Kobrin N. V. Twittering – a new socio-communicative genre of Internet communication. Philological sciences. questions of theory and practice. 2016. No. 9 (63). In 3 parts. Part 3, pp. 109–111.
8. Polyakova TL Linguistic and stylistic characteristics of the twittering genre in English political Internet communication: abstract of thesis of cand. philol. sciences. Kharkiv, 2014. 20 p.

Tweet as a speech genre of Ukrainian and American political discourse: a linguo-pragma- tic aspect

L. D. Shvelidze

Abstract. The article is devoted to a comparative study of Ukrainian and American political discourses represented on the social network Twitter. Attention is focused on the linguo-pragma- tic aspect of the communicative interaction of speaking politicians, in particular, the communicative space as a political tweet is defined and the genre peculiarity of tweet in political communication is traced. Polyfunctionality, syncretism and polygenre as general characteristics of political tweeting are singled out. The peculiarities of political tweeting in Ukrainian and American political Twitter are clarified, which is due to the choice of speakers of communication strategies and intentions aimed at recipients and political opponents. The peculiarities of political tweeting at the language level are traced and the results obtained by tweets of well-known politicians are illustrated.

Keywords: political discourse, political tweeting, tweet, communicative interaction, speech genre.

Мотив ностальгії за минулою епохою у новелістиці країн Перської затоки

I. О. Субота

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: kurinna_inna@ukr.net

Paper received 07.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-10>

Анотація. Стаття присвячена проблематиці новелістики країн Перської затоки в другій половині ХХ століття, коли в цих країнах відбувалися стрімкі цивілізаційні перетворення. Однією з найбільш поширених тим новели в цей час є ностальгія за минулою епохою. Письменники зображають вірування, традиції донафтової епохи, ностальгію за теплими відносинами між людьми. Найбільш поширений символом минулого в новелістиці країн Перської затоки є море, яке було основним джерелом заробітку в минулому.

Ключові слова: література країн Перської затоки, новела, мотив ностальгії, образ моря.

Вступ. У II половині ХХ ст. література країн Перської затоки зазнала стрімкого розвитку, каталізатором якого стали суспільно-політичні зміни, розвиток освіти й преси, індустріалізація, модернізація суспільства. Кількість освіченого населення швидко зростає завдяки відкриттю середніх та вищих навчальних закладів європейського зразка. Крім того, жінки отримали доступ до освіти й почали брати активну участь у літературному процесі країн Перської затоки. Широкого поширення набуває жанр новели. Однією з поширених тем новелістики в країнах Перської затоки в період швидких перетворень у суспільстві та невпинного економічного розвитку стала ностальгія за минулими часами – за простим життям донафтової епохи.

Короткий огляд публікацій. Проблематику новелістики країн Перської затоки досліджує польська дослідниця Б. Міхалак-Пікулска у низці монографій, присвячених літературі країн Перської затоки. Шведська дослідниця Гейл Рамзі у своїй статті, розглянула літературні стилі жіночої малої та великої прози країн Перської затоки, функціонування символізму та сюрреалізму у бахрейнській прозі. У статтях російського вченого Суворова М.Н. розглядається мала проза ОАЕ, її художні особливості та проблематика. Корейська дослідниця Ан Чі Хо Діану дослідила становлення жіночого руху в Кувейті та розвиток жіночої новели, визначила основні постаті кувейтської жіночої прози та тематику їх творчості. Попри пошук інтересу до літератури країн Перської затоки, мотив ностальгії за минулою епохою у новелістиці цих країн досі не ставав предметом спеціального дослідження, що визначає актуальність обраної теми.

Мета дослідження – розглянути проблематику ностальгії за минулим у творчості новелістів країн Перської затоки та засоби її вираження.

Матеріали й методи. Матеріалом дослідження послужили новели Лейли аль-‘Усман, Асама аз-Зар‘уні, Ахмада ‘Абд аль-Хаміда, ‘Абд ар-Ріда ас-Саджвані. Основним методом дослідження було обрано культурно-історичний метод – для окреслення чинників літературного процесу; порівняльно-історичний метод для виокремлення закономірностей розвитку новелістики в країнах Перської затоки; у процесі аналізу прозових текстів було використано описовий метод – із метою окреслення стильово-тематичних ознак прозових текстів; біографічний метод – для виокремлення біографічних елементів.

Результати і їх обговорення. Ностальгія за минулими часами є однією з поширених тем новелістики країн Перської затоки в II половині ХХ ст. Кувейтська дослідниця

Гайфа’ ас-Сан‘усі зазначає, що ментальний зв’язок письменників з минулим виник на фоні реальної відірваності покоління нафтового періоду з донафтовим минулим, внаслідок стрімкого економічного розвитку та швидкої перебудови міста, руйнування обличчя старого міста. З огляду на це, письменники шукають дух минулого і використовують його як символ, коли пишуть про явища сучасного світу. Минуле постає у їх творчості символом чистоти та необхідності триматися позитивних явищ, які були у ньому [2, с. 169]. Однак письменники не ідеалізують минуле, вони реалістично описують і негативні явища. Зокрема Лейла аль-‘Усман концентрує свою увагу на звичаях і традиціях, які сковують індивідуальність особистості. Червоною лінією криз її твори проходить тема зневаги до традицій, які принижують жінку. З іншого боку, письменниця відстоює думку про необхідність триматися моральних цінностей, які були притаманні кувейтцям у минулому.

У своєму автобіографічному творі «Струшую з себе пил» («أنفص عني الغبار», 2017 р.) Лейла аль-‘Усман висловлює побоювання, що її спогади про старий Кувейт і старе суспільство зникнуть разом із нею. Вона з особливим трепетом згадує старе місто, базари, назви яких перелічує, та з сумом констатує, що на їх місці зараз стоять високі вежі та торговельні центри. Ось як письменниця описує результати швидкого економічного розвитку: «*Цивілізація робить невидимою культурну спадщину країни, вона не знає цінні її історії (і коли я відвідаю інші країни й бачу як їх громадяни бережуть старі райони міста, базари, то ледь не плачу від жалю, через те що ми втратили свою культурну спадщину)*» [4, с. 64, 65].

Своїм завданням Лейла аль-‘Усман вважає збереження колективної культурної пам’яті кувейтського народу й прагне змалювати психологічний портрет «донафтового покоління», даючи об’ємне уявлення про людей цього часу – персонажів, взятих з власного дитинства.

Композиція більшості новел Лейли аль-‘Усман ретроспективна. Такий тип композиції дозволяє звернути увагу на стрижневі моменти минулого. З автобіографічних творів письменниці дізнаємося, що спогади з дитинства стали основою більшості її творів. Звідси й надзвичайна емоційність її творчості, адже в ній потужне особистісне начало. Окрім цього у творах письменниці присутній внутрішній сюжет, який змушує читача відчувати все те, що відчувають герої оповідань.

Маючи чітку пам’ять, Лейла аль-‘Усман подає розлогі картини з життя Кувейту у донафтовий період – опис вулиць і базарів міста, будинків, побуту людей, відносин у

суспільстві, важкої праці рибалок і нирців за перлами, їхніх бідувань, вірувань і забобонів, зображує становище жінки тощо.

У новелі Лейли аль-‘Усман «Два суди» («محاکمتان») читач дізнається про вірування прадідів у джинів. На початку твору письменниця зображає сцену з сучасного життя – головна героїня дивиться на світ із-за керма машини. Вона збиває пташку. Цей випадок нагадує історію, розказану дідусем, в її уяві виникає образ неба, яке судить її за вбивство пташки. Небо запитує: «– Чи ти молилася за її душу?». Відповідь героїні на ці слова відображає певний сум за традиціями, яких вже не дотримуються: «– Ми забули цей звичай. Ніхто у наші дні не молиться за душі померлих» [5, с. 75]. В спогадах героїні виникає інший суд. Вона згадує історію, яку почула від дідуся у дитинстві. З неї читач дізнається про вірування у джинів, які можуть з’являтися в образі чорного kota. Дідусь розповідав, як до нього протягом тижня навідувався чорний кіт, і поки він молився, той з’їдав його вечерю. Чоловікові це звісно надокучило. Наступного разу, дочекавшись приходу kota, він накинувся на нього з важкою палицею і вбив. Вночі під час сну його було «перенесено під землю». Він прокинувся у палаці короля джинів, який розпочав над ним суд за вбивство одного з них. Про те, що героїня, а отже і сучасники авторки, не вірять у джинів, свідчить закінчення цієї історії, з якої читач дізнається, що страшний суд наснився дідусеві.

У новелі «Очі в нічній темряві» («في الليل تأتي العيون») Лейла аль-‘Усман точно змальовує середовище, в якому зростала: вулички, базари, побут людей, систему навчання, звичай виховання дітей, використовуючи лексику на позначення предметів побуту, які вже не використовуються сучасними кувейтцями, подає виноску з поясненнями цих слів.

Герой твору – учень школи Аль-Мубаракія – після навчання вирушає до мечеті, щоб продовжити слухати вчителя, який викликає велику повагу у своїх учнів. Осман заздалегідь просить батьків дозволу провести вчителя додому після завершення його промови у мечеті, тим самим бажаючи ненадовго продовжити цікаве спілкування з ним. Батьки попереджають про небезпечність пізнього повернення додому та все-таки дають згоду, при цьому застерігають хлопця, аби той уникав вузьких вуличок, бо саме в цей час можна зустріти джинів, які закохуються у хлопців і забирають їх у свій світ. Повертаючись додому, хлопець відчув, що за ним хтось стежить, його охопив страх. Обернувшись, він розпізнав силует маленької дівчинки. Відразу пригадалися слова матері:

«Очі джинії, Османе, можна побачити лише вночі. Вони закохуються в таких, як ти, юнаків, і жодній з них нічого не стане на заваді забрати у свій світ того, красою кого замилювалася. Земля розтріскеться і вона затягне його. Хлопець вже не повернеться, а якщо й повернеться, то одержимим» [Там само, с. 81].

Осман приходить додому, разом з ним і дівчинка. Всі члени родини переконані, що це джинія і намагаються гарно прийняти гостю, щоб та не розгнівилася. А хлопець переживає страхітливую ніч, боячись проснутися вже в іншому світі. Вранці за наказом батька Осман іде до того місця, де дівчинка приєдналася до нього, сподіваючись, що вона – просто дитина, яка загубилася. І дійсно, він і не

помітив, як дівчинка відстала від нього. Він довго міркує над тим, що сталося, згадує переконання батьків у тому, що він зустрів джинію. Проте його все ж не покидає відчуття, що то була звичайна дівчинка, яка заблудилася.

В новелі «Наприкінці ночі» («آخر الليل») Лейла аль-‘Усман детально зображує життя у донафтову епоху: вулицю міста, обрядові традиції поховання померлого, а також розкриває тему негативних наслідків довіри до народних знахарів, які не мають медичної освіти.

Оскільки ця новела є багатогранною і розкриває різні аспекти життя кувейтського суспільства, розглянемо її детальніше.

Починається твір з діалогу між чоловіком і дружиною, з якого читач дізнається, що у подружжя вже п’ять років як немає дітей. Васмія неодноразово ошчасливлувала чоловіка радісною звісткою, та кожного разу вона виявлялася «брехнею». Цього разу чоловік роздратований новиною про вагітність. Жінка благає його повірити. Обоє заходяться у стані розпачу. З цього фрагменту бачимо, наскільки важливим для арабського чоловіка є діти, а ще важливішим це є для жінки. Саме безпліддя жінки вважалося основною причиною відсутності дітей у подружжя. Жінка була неповноцінною, якщо не народить чоловікові дітей. Крім того, чоловік в такому разі міг розлучитися з нею або взяти ще одну дружину.

Героїня поринає у спогади про день, який став вирішальним у її житті. Письменниця приділяє багато уваги змалюванню подій того дня. Завдяки таланту письменниці, твори якої характеризується поетичністю образів, читач відразу занурюється в атмосферу минулого Кувейту, ніби на власні очі бачить події. Цьому сприяє точний, до найменших деталей, опис вулиці, традицій поховання померлого, побуту людей, а головне – невинних почуттів Васмії до двоюрідного брата, який після того, як осиротів, живе з нею під одним дахом. В цей день відбувається похорон у сусідньому будинку. Васмія опиняється вдома сама, спостерігає за тим, що відбувається у шпаринку дверей.

«Вулиця починає свій рух. Люди не знають іншої, якою можна було б пройти. Це єдина вулиця, на якій можна зустріти всіх незалежно від походження. Вузька, з ямами посеред дороги й з підвищеннями по боках. Взимку проходження нею – важка справа. Якщо людина йтиме посередині, то неодмінно вступить у калюжу, якщо піде збоку, то знову ж таки ноги зісковзнуть в іншу калюжу. Влітку, здається, простіше. Проте, в той спекотний день вулицею текла вода, в якій омивали мертвого, утворилася калюжа суму, в яку ніхто не хотів уступити.

Вийшли жінки, загорнуті в абай, а діти, немов ті вівиці, тримаються за їхні поли, боячись, що матері втечуть. Всі рухаються. Жінки заходять [у будинок померлого], відразу починаючи голосіння, а виходять мовчазні, виливши свої жаль і тугу поруч з дружиною, яка переживає втрату» [Там само, с. 137].

Батько з двоюрідним братом, попросившись з померлим й помолвившись за нього, ідуть на «діванію»¹ до Абу Мусаїда, найстаршого у кварталі, де вони приймуть співчуття від представників близьких і віддалених регіонів й вечерятимуть там, поминаючи померлого. А мати як найближча сусідка дружини померлого має в цей день важливий обов’язок – *«приймати слова співчуття і між сліз*

¹ «Діванія» (араб. ديوانية) – у кувейтському діалекті: кімната, в якій зби

раються чоловіки для спілкування, а також назва самого зібрання.

і зітхань пояснювати жінкам, як бідний чоловік помер, та яким несподіваним горем це стало для рідні, поки не почне голосити, щоб спровокувати ридання інших жінок, за яким настане тиша, й змочивши кінчики пальців у холодну воду, вона намастить нею лоби заплаканих жінок» [5, с.139].

З наведених вище пасажів читач отримує уявлення про обрядові похоронні традиції в Кувейті, про роль у них чоловіків і жінок, а з подальших – дізнається про обов'язки жінки у домі. На них ми не будемо зупинятися, повертаючись до сюжету новели. Васмія, яка опиняється вдома сама, що є винятковою ситуацією у багатодітній родині, нудьгує, і шукаючи собі розвагу, заходить до кімнати двоюрідного брата Насера, до якого має почуття кохання. І схоже, її почуття взаємні, зважаючи на те, що вона знаходить у шафі Насера пасмо власного волосся, дбайливо загорнуте у папір. Дівчина лягає на ліжко Насера і засинає.

З наступних рядків стає зрозуміло, що діти, які покохали одне одного, зробили природний для закоханих вчинок:

«Васмія невітно плаче. Насеру теж не вдається заспокоїтися. Вона не звертає увагу на те, що його руки й все його тіло тремтять. Йому страшно, як і їй. Він розкаюється. Однак він не був спроможний опиратися. Вириваючись з його рук, вона втікає з кімнати. <...> Схиливши обличчя дотолу, втупившись в циновку у своїй кімнаті, плаче, не тямлячи, через що саме? Через біль, який відчуває? Через страх чи кохання?! Їхній сусід помер. Його кров і досі стоїть у калюжі посеред вулиці. А вона не збагне, що ж померло в ній?!» [Там само, с. 140].

Після того, що сталося, родина намагається всіма способами уникнути осуду людей. Мати запрошує знахарку, яка робить дівчині аборт. Негативне ставлення письменниці до подібних знахарів очевидне зі зовнішнього портрета Умм Фадиль, з опису її злого погляду. Саме Умм Фадиль в кінці твору проклинає Насер, звинувачуючи у безплідності дружини. Негативне ставлення у читача виникає і до жорстоких традицій, через які було вбито ненароджену дитину, попри те, що Насер все одно був змушений одружитися з Васмією, незалежно від того, бажав він цього чи ні.

Бачимо, що через спогади головної героїні авторці вдалося зобразити цілу палітру традицій у старому суспільстві, серед яких як позитивні, так і ті, що письменниця засуджує.

Розкриваючи тему суму за минулим простим життям, письменники країн Перської затоки часто вводять образ моря, зв'язок людей з яким був тісним у донафтовий період. Лейла Аль-Усман так пише про важливість моря у житті людей та її творчості: *«Я прагнула створити історичний образ моря, адже воно було невіддільною частиною життя кувейтського народу, найголовнішим джерелом прожитку (рибалство, пірнання за перлами), а також воротами у світ, через які люди подорожували до віддалених куточків, а повертаючись, привозили не лише товари, а й частинку культури тих країн, в яких побували, культури, впливу якої зазнали і яку прищепили своїй громаді. Море було для кувейтців їхньою життєдайною*

силою. Його береги були переповнені рибалками, неводами, маленькими вітрильними кораблями, пастками для риби та жінками, які були нерозлучні з морем, – в ньому вони прали одяг, мили посуд, мили волосся, перед тим пофарбувавши його хною, вони та їхні дочки. Море було місцем, де дружно збиралися і дорослі і діти» [4, с. 67].

Абу Шу'ейр ар-Рашид присвятив окреме дослідження образу моря у новелістиці Об'єднаних Арабських Еміратів. Дослідник зазначає, що у творах багатьох новелістів ОАЕ «море стає символом старого покоління людей, символом втечі від цивілізаційного розвитку» [3, с.30].

В новелі «Захід сонця» («حالة غروب»), що входить до збірки «Батрак» («البطارق», 1987 р.) 'Абд аль-Хамід Ахмад використовує образ моря як символ минулого життя. Головний герой Мубарак бачить сон, в якому він дивиться на море як на мертве тіло, а сам він равлик, мушля якого стара і заважає йому, але разом з тим і без неї він не може – інакше потоне. Потім Мубараку сниться його минуле життя, коли він був хлопцем, як він боровся з хвилями й відчував солоність води, що різала очі, зустрічі з коханою та друзями на березі моря. Цими спогадами він ніби вселяє життя в море. Воно йому ввижається наповнене човнами, рибалками, сітями, на його березі багато різних павільйонів, гуляють хлопчики, в очах яких живуть мрії про світле майбутнє. Та Мубарак просинається на холодному, безлюдному березі поряд із тілом мертвого моря, «народ якого забув покласти його в домовину» [Там само, с. 37]. Таким чином, автор протиставляє світ моря в минулому, коли в ньому вирувало життя і віяло теплом людських відносин, і світ теперішнього мертвого моря, вода в якому брудна, а по «його обличчю» плавають танкери для перевезення нафти й темні плями мастил. Головний герой цієї новели не адаптувався до швидкого розвитку суспільства і сумує за простим минулим життям.

Асма' аз-Зар'уні у збірці «همس الشواطئ» («Шепіт берегів», 1995 р.), як і вище згадані новелісти, використовує спогади героїв як елемент побудови новел. Серед образів, що фігурують у них, теж найчастіше зустрічається море, яке є символом минулої епохи. Однією з таких новел є «هجير الصيف» («Літня спека»), головний герой якої – старий чоловік – відчувається спустошеним і заточеним у власному розкішному будинку. Героя гнітить те, що його постійно супроводжує слуга – особистий охоронець-індус, який навіть не дозволяє виходити йому з будинку. Та одного дня чоловіку вдається скористатися його неухважністю і непомітно вийти. Зранку, коли вулиця ще була вільна від чисельних машин і перехожих, він вирушає до моря.

«Він кидає своє тіло біля берега, захекуючись від втоми, простягає ноги, бавиться хвилями й радість танцює в глибині його душі. Радісно скрикуючи, плече в долоні, немов дитина, на обличчя якої повернулася посмішка після того, як вона знайшла іграшку, яку давно шукала. Тут було все його життя. Почув голос нагама,² який перебирає струни. Любов до моря охоплює його. Хвилі моря приносять ностальгію. Блик перлів вириває в уяві й буде вежі сподівання. Він чує сміх моряків у день повернення з моря і гам людей, що збиралися на березі в очікуванні тих, хто повертається з добром» [Там само,

² Нагам («نهام») – співак на кораблі. Робочі морські пісні є найпоширенішим видом народної музики у країнах Перської затоки, зокрема пісні, що стосуються пірнання за перлами. Кожна пісня, що відріз

няється ритмом, розповідає про певний вид діяльності на кораблі під час подорожі, наприклад, розкидання вітрил, пірнання та веслування кораблів.

с. 39].

Бачимо, що герой сумує за своїм минулим, символом якого знову ж таки постає море.

У новелі Лейли аль-‘Усман «Миска» («الطاسة»), в основу якого лягли дитячі спогади письменниці, створено образ моря, яке є невіддільною частиною побуту жінок. Героїні твору, мати з дочками та їх бабусею прямують до моря аби пофарбувати волосся хною та попрати одяг. «*Попереду всіх іде бабуся, несучи на голові корзину з одягом та всім необхідними для купання у морі, затиснувши під лівою рукою миску з хною*» [5, с. 105]. Море для них є втіленням радості й журби. Воно є складовою виконання домашніх обов’язків, в ньому веселяться дівчата, поки старші жінки зайняті своїми справами, море забирає цінні речі та чоловіків. Воно мінливе. Може бути спокійним і приємним, бурхливим і грізним. З моря могли прийти або хороші вісті, або лихі. Від нього залежало життя рибалок і їхніх сімей.

Письменниця поетично описує море та піщаний беріг очима дитини, для якої вони є джерелом радощів, а також вуличку, якою жінки спускаються до моря: глиняні будинки, звуки та запахи, що з них доносяться:

«Виблизкуючи, забовваніло синє обличчя моря. Посміхаючись, море збивало білу піну, що немов лінії глянцевого срібла, відсвічувала промені сонця. Подув вологий вітерець, морський запах якого ні з чим не переплутати. Він ніжно наповнює легені, його приємна прохолода освіжає тіло, полегшує спеку» [Там само, с. 103].

В наступних рядках образ моря змінюється. Воно сильне і владне, дає свої дари та натомість щось відбирає. Так хвиля понесла золоту миску з хною – єдину цінну річ, яка була у матері героїні, викрадення якої вона весь час побоювалася і тому завжди брала її з собою.

Тему суму за минулою епохою розкриває ‘Абд ар-Ріда

ас-Саджвані у новелі «Очікування» («ترقب»), яка ввійшла до збірки «Відмова» («الرفض», 1992 р.). Головний герой змушений погодитись на знесення будинку, бо він заважає побудові нової вулиці. Він отримує новий будинок, але сумує за старим і часто поринає в спогади про минуле життя у ньому. Знесення будинку у цьому творі є символом падіння старої епохи. Якщо минула епоха у свідомості героя пов’язана зі спогадами про дитинство, про важку роботу: «пірнання за перлами, пошуки устриць, що сплять в середовищі, сповненому небезпек і страху» [3, с. 33], то нова епоха асоціюється з послабленням зв’язків із друзями та сусідами, кондиціонером та відсутністю в його житті моря, яке було його другом у минулому.

Висновки. Цивілізаційні трансформації, які у європейських країнах відбувалися протягом століть, у країнах Перської затоки сталися за десятиріччя. Навколишня реальність змінювалася дуже швидко. Вчорашні рибалки і нирці за перлами були змушені шукати своє місце у новій реальності, не відчуваючи приналежності до історичної епохи, в якій вони опинилися. З такою ж швидкістю як змінювався архітектурний ландшафт міст країн Перської затоки, змінювалося суспільство: суспільний лад, спосіб життя, звичаї. Водночас представники «нафтового покоління», які виростили вже в новій реальності, втратили зв’язок із минулим та його цінностями, маючи інший світогляд. Звідси значна увага письменників до минулого життя своїх країн. Звертаючись до зображення минулого, вони намагалися зберегти свою культурну пам’ять та ідентичність у глобалізованому світі. Основним символом минулої епохи у творчості письменників постає море, яке було основним годувальником мешканців Перської затоки у минулому. Персонажі новел відчувають сильну симпатію до моря, що пов’язує їх з минулим, викликає в них приємні спогади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Субота І. О. Проблемно-тематичні аспекти новелістики Об’єднаних Арабських Еміратів. Polyphonia Orientis: мова, література, історія, релігія. До ювілею В. С. Рибалкіна. Київ: Інститут сходознавства НАН України, 2013. С. 231–241.
2. Al-Sanousi, Haifa M. A. The Kuwaiti short story: 1947-1985: an analytical study of its social and political aspects. PhD thesis, University of Glasgow, 1995. 213 p.

- الرشيدي، بوشعير. صورة البحر في القصة القصيرة الإماراتية. حوليات كلية الآداب، الإمارات العربية المتحدة، 1999. ص. 11-36.
- العثمان، ليلى. أنفض عني الغبار. سيرة حياة الكاتبة. – القاهرة: دار العين للنشر، 2017. ص. 242
- العثمان، ليلى. زهرة تدخل الحي. المختارات القصصية. – بيروت: دار الآداب، 1996. ص. 237

REFERENCES

1. Subota I.O. Problematic Aspects of Short Stories from the United Arab Emirates. Polyphonia Orientis: Language, Literature, History, Religion. Scientific works collection in honor of Rybalkin V.S. Kyiv: Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013. P. 231–241.
2. Al-Sanousi, Haifa M. A. The Kuwaiti Short Story: 1947-1985: an analytical study of its social and political aspects. PhD thesis, University of Glasgow, 1995. 213 p.

- University of Glasgow, 1995. 213 p.
3. Al-Rashīd, Abū Shu‘ayr. The Image of the Sea in the Short Story of the UAE. Annals of the College of Arts, UAE, 1999. P. 11-69
  4. Al-‘Utmān, Laylā. I Remove Dust from Myself. Writer's biography. Cairo, 2017. 242 p.
  5. Al-‘Utmān, Laylā. Zahra Enters the Neighborhood. Selected short stories. Beirut, 1996. 237 p.

The motif of nostalgia for the pre-oil past in the short stories from the Arabian Gulf

I. O. Subota

Abstract. The article is devoted to the problems represented in the Arabian Gulf short story in the second half of the 20th century, when civilizational changes took place in these countries. One of the common themes of the Arabian Gulf short story at this time is nostalgia for the past. Writers depict beliefs and traditions of the pre-oil era, nostalgia for the warm relations between people. The most common symbol of the past in the Gulf short stories is the sea, which was the breadwinner of the inhabitants of the Gulf region in the pre-oil era.

Keywords: Arabian Gulf literature, short story, motif of nostalgia, image of the sea.

Компаративістська модель І. Качуровського: між генетико-контактологією і типологією

О. Б. Тетеріна

Кафедра історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості, Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Paper received 05.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-11>

Анотація. У статті осмислено концепцію І. Качуровського як компаративіста у контексті поступу українського еміграційного та світового порівняльного літературознавства. Доведено функціональність застосованих ученим контактено-генетичного і типологічного підходів (з акцентом на їхній взаємопов'язаності) у вивченні національних літератур. Проакцентовано увагу автора до інтермедіального аспекту, розширення контекстуального поля дослідження. Обґрунтовано важливе значення поглядів І. Качуровського, насамперед на проблеми типології та генетико-контактології, не лише у забезпеченні неперервного розвитку українського порівняльного літературознавства, а й з огляду на утвердження українського письменства як органічного складника світового духовно-культурного простору.

Ключові слова: національна література, контактено-генетичні зв'язки, типологічні сходження, рецепція, міжлітературний контекст.

Розвиток вітчизняної науки про літературу 30-х-90-х рр. ХХ століття зумовлений, насамперед, суспільно-політичною ситуацією, яка склалася в Україні за доби тоталітаризму. Зауважуючи “двоколіїність” українського літературознавства (еміграційного та материкового) у цей період і, водночас, наголошуючи, що “два відлами української культури ... навряд чи можна сприймати абсолютно розрізнено” [1, с. 194], дослідники поділяють думку про єдність української літератури та науки про неї (Ю. Барабаш, І. Дзюба, О. Галич та інші). Як констатував діаспорний учений Г. Костюк ще понад півстоліття тому, - “український загальнолюдський естетичний світ єдиний і неподільний. При всіх умовах і режимах” [2, с. 503].

Осмилюючи внесок учених українського зарубіжжя, дослідники (О. Астаф'єв, С. Білокінь, В. Брюховецький, О. Галич, Л. Грицик, І. Дзюба, М. Жулинський, М. Зимомря, М. Ільницький, Ю. Ковалів, В. Мельник, Р. Мних, М. Наєнко, Д. Наливайко, Т. Салига, М. Слабошпицький, С. Павличко, Р. Радішевський, С. Хороб та багато інших) одностайно пов'язують його, насамперед, з тим, що “утримано традицію і водночас створено нову шкалу цінностей” [3, с. 75]. Чи не найбільшою мірою це стосується компаративістики. Українські вчені в екзилі (М. Гнатюк, Д. Чижевський, М. Глобенко, В. Державин, Ю. Шерех, Ю. Бойко-Блохин, С. Гординський, І. Качуровський та інші) продовжували плідну традицію вітчизняного порівняльного літературознавства [4; 5] (насамперед І. Франко, М. Дашкевич, О. Потебня, М. Грушевський), розвиток якого було загальмовано, фактично перервано, в підрадянській Україні, та, водночас, збагачували свою компаративістську модель переосмисленим досвідом європейських дослідників.

Поступ світового порівняльного літературознавства у другій половині ХХ століття пов'язується із виразним домінуванням типології [6, с. 9]. В українській еміграційній компаративістиці вивчення контактено-генетичних зв'язків, хоча й підпорядковується осмисленню типологічних сходжень, утім, - продовжує посідати дуже важливе місце (передусім з огляду на потребу вияскравлення своєрідності/іманентності розвитку українського письменства), що також визначає її специфіку як національного варіанту галузі.

Ідеться, зокрема, про роль впливу, *творчого* за своїм характером, що виявляється не лише у засвоєн-

ні/переосмисленні художньо-естетичних здобутків (формальних та змістових) на власному ґрунті (у зв'язку з чим потрактовується, наприклад, художній переклад як невід'ємна частина національної літератури), а й обґрунтовується значення інонаціонального впливу як стимулу, імпульсу в оригінальній творчості митців слова. Протилежний т. зв. “впливології” такий підхід, що не підтримувався у радянському літературознавстві, об'єднав українських еміграційних учених із зарубіжними, - насамперед представниками рецептивної естетики (В. Ізер, Г. Р. Яусс) та герменевтики (Г. Гадамер). Увагу учених-компаративістів привертає не пасивний вплив, а саме активне сприйняття (за Г. Р. Яуссом), що актуалізує роль реципієнта у міжлітературній комунікації [7], - коли “з'являється щось нове” (за Д. Чижевським). Це стосується й тези про вирішальну роль літератури-сприймача, яку обстоював, зокрема, Д. Дюрішин. З цього погляду українські еміграційні літературознавці та зарубіжні дослідники потрактовують вплив – один з головних проявів літературної рецепції - як важливий чинник національного літературного поступу, що узгоджується з концепціями сучасних вітчизняних учених. Це потверджує неперервність поступу української компаративістики. На такому потрактуванні впливу наполягає А. Волков [8, с. 110]. Д. Наливайко поділяє погляд на вплив як «потужний імпульс збагачення і розвитку літератур», «складник творчого процесу митця/літератури» [9, с. 19]. Ю. Ковалів слушно акцентує увагу у цьому контексті на “формуванні автономних, іманентних феноменів” на протигагу практиці узалежнення вітчизняної літератури від російської, поширеній в радянському літературознавстві [10, с. 202]. Такий вектор вповні визначає й українську еміграційну модель компаративістики, що характеризується підпорядкуванням контактено-генетичних проблем типологічним. З цього погляду учені діаспори обстоювали винятково важливу роль рецепції, насамперед, світової класики.

Огляд літератури: Функціональність літературного сприйняття у поступі національного письменства не лише обґрунтував у своїх літературознавчих працях, а й засвідчив своєю творчістю І. Качуровський, - еміграційний учений-філолог та митець слова - “найбагатогранніша творча особистість” (М. Слабошпицький), яку дослідники одностайно сприймають як феномен у сучасній вітчизняній культурі. Прикметне зізнання само-

го Майстра Слова: «у творчості в мене різноманіття і «різнотрав'я» (що його перевершував хіба Франко)» [11, с. 152].

Серед багатьох сфер творчих та наукових зацікавлень І.Качуровського, - як теоретика літератури, критика, віршознавця, перекладознавця, поета, прозаїка, перекладача, яким присвячено ґрунтовні розвідки дослідників (О.Астаф'єв, О.Бросаліна, І.Дзюба, О.О'Лір, М.Москаленко В.Скуратівський, С.Слабошпицький, М.Стріха, А.Ткаченко, Л.Череватенко [12]), ще потребують уважного вивчення вагомі здобутки вченого як компаративіста.

Мета: розглянути компаративістську модель І.Качуровського у контексті українського еміграційного та зарубіжного порівняльного літературознавства.

Результати та їх обговорення. Показово, що у своїх наукових працях, насамперед у докторській дисертації «Слов'янська міфологія та її зв'язки з індоєвропейськими релігіями», а також у студіях, присвячених проблемам теорії літератури («Строфіка», 1967; «Метрика» 1985, «Фоніка», 1984; «Нарис компаративної метрики», 1985; «Основи аналізу мовних форм. Фігури і тропи», 1995), дослідник активно послуговується методологією порівняльного літературознавства. Компаративістську модель вченого визначає глибоке усвідомлення взаємопов'язаності й взаємозумовленості проблем типології та генетико-контактології; учений надає винятково важливого значення розширенню контекстуального поля дослідження.

Показова увага еміграційного літературознавця до «схем “хвилеподібного” розвитку історичних епох і стилів» (Б.Ярхо, Д.Чижевський, В.Державин), що підкреслює О.Астаф'єв. Учений зазначає: «дослідник з аналітично витонченим, опертим на глибоке знання європейської літератури інтересом з'ясовує у цих схемах “темні” місця», фіксує «глибоку диференціацію кожної стильової епохи на свої специфічні стилістичні засоби, “перехідні” форми, кордони між якими часто бувають розмитими» [13, 96] (додамо: підхід автора особливо близький Д.Чижевському та М.Глобенкові). У цьому контексті варто наголосити на принципово важливій ролі широкого застосування українськими діаспорними вченими “інструментарію” компаративістики.

Важлива з цього погляду й монографія І.Качуровського «Генерика і архітектоніка», присвячена проблемі жанрів та їх композиційних особливостей (першу частину якої - «Література європейського Середньовіччя» - опубліковано 2005 р.). Наголошуючи на широті діапазону досліджуваного матеріалу, І.Дзюба поціновує працю вченого як новаторську: «в такому масштабі, під таким кутом зору цей масив літератури не досліджувався не тільки в українській науці, а й у більшості слов'янських» [14]. Розглядаючи художні зразки, зокрема, жанру видіння (від «Діалогів» Григорія Великого до «Божественної комедії» Данте), автор обґрунтовує думку про те, що «видіння як епізод в художньому творі ... тільки в Середні Віки набуло специфічних ознак літературного жанру ... завдяки містичним настроям людности – видіння мало найбільше можливостей розвитку» [15, с. 30]. Прикметна увага автора до художнього перекладу, насамперед, як до проблеми загальнолітературної. Це промовисто засвідчує огляд українських тлумачень «Божественної комедії» (від І.Франка до М.Стріхи), який подає

І.Качуровський у цьому розділі, спостерігаючи над *засвоєнням* жанру видіння українськими митцями на власному ґрунті.

На основі аналізу поезій українських авторів (від І.Величковського до Лесі Українки), які розглядаються у європейському контексті («Метрика», 1985), вчений, спростовуючи усталені уявлення, обстоює концептуальні думки, що вказують/накреслюють перспективи для подальших наукових пошуків. Зокрема принципово важливе значення має спостереження І.Качуровського (на чому наголошують дослідники) щодо «спорідненості силабічної версифікації не з російською, як у нас прийнято, а західноєвропейською романською поетичною культурою», а надто, - обґрунтоване твердження, що «силабічну поезію, яка свого часу панувала в Україні, наші вчені занесли були до Московії, де вона заниділа і зникла» ... І, навпаки ... органічний для росіян тонічний принцип версифікації ... найменше вплинув на творчість українських поетів» [13, с. 97].

Виразний компаративістський вектор визначає й лекції, доповіді, статті, есеї та розвідки еміграційного літературознавця, об'єднані у книзі «Променисті сил'вети», 2002. На цьому акцентує увагу й М.Москаленко у рецензії на це видання, підкреслюючи масштабність “контекстуального хронотипу” вченого [16].

Особливо вагоме місце в компаративній моделі І.Качуровського посідає вивчення української літератури у світовому художньому просторі, на матеріалі якої учений переконливо обґрунтовує функціональність типологічного та контактного-генетичного методів. Чи не найпереконливіше це засвідчують “Бесіди про українське письменство” (для радіо “Свобода”), що частково ввійшли у згадане видання (“Променисті сил'вети”). М.Слабошпицький високо поціновує внесок еміграційного автора в осмислення історії вітчизняної літератури: поява друком його аудіокниги може стати, на переконання дослідника, “авторською історією на взірєць тих, що належать перу Д.Чижевського чи С.Сфремова” [17, 12].

І.Качуровський, як і його попередники та сучасники, “вписував” українську літературу у світовий контекст та обґрунтовував її національну специфіку. Показові з цього погляду, зокрема, праці “Про деякі перегуки Шевченка зі світовим письменством”, “Український парнасим”, “Відгуки творчості Гете в поезії Юрія Клена” та інші. Перша з них є посутнім внеском в українське еміграційне шевченкознавство, що принципово збагачує та поглиблює його компаративістським аспектом (як і дослідження О.Колесси, Л.Білецького, Д.Чижевського, Ю.Бойка-Блохина, С.Гординського).

Типологічні сходження між поезією Т.Шевченка і зарубіжних авторів дослідник простежує на змістовому (мотиви, теми, образи) та формальному рівнях (стилі, жанри), залучаючи широкий літературний контекст - від європейських митців слова (англійських, німецьких, іспанських) до поетів Сходу (арабських, китайських). Учений звертає увагу на явище, яке кваліфікує як “випадковий збіг”. У цій проекції дослідникові переконливим видаються “перегуки”, які він фіксує, наприклад, в іспанській героїчній поемі “Облога Самори” та Шевченковому “Посланні...”, творах китайського митця слова (Лі Бо) й українського автора (зображення пустки).

І.Качуровський вважає показовою типологічну спо-

рідненість Т.Шевченка та зарубіжних представників романтичної літератури, зокрібно німецького поета Й. фон Айхендорфа, що пояснює насамперед приналежністю обох авторів до одного літературного напрямку. “Випадковий збіг образних порівнянь” митців слова (зокрема Шевченкового - “Не спалося, а ніч, як море” та “Ніч - це ніби тихе море” Й.фон Айхендорфа) дослідник означає як “горизонтальний розтин” письменства: “у певну добу, в авторів, нічим не пов’язаних, виникають ті самі метафори, ті самі символи” [18, С. 34]. Цю концептуальну думку, що виразно засвідчує глибоке усвідомлення вченим взаємопов’язаності та взаємозумовленості проблем контактології та типології, потверджують, на переконання літературознавця, художні здобутки романтиків у сфері інтимної жіночої лірики. Зауважуючи, наприклад, в поезіях А. фон Шаміссо “не так подібність, як тематичну спорідненість” із лірикою українського митця слова, зокрема у переосмисленні теми примусового шлюбу, автор підкреслює оригінальність Шевченкового потрактування цієї теми. У цій же тематичній площині І.Качуровський розглядає поезію Т.Шевченка та його попередників, приналежних до різних літературних стилів та епох. Зокрема потрактовуючи Т.Шевченка як другу знакову - після Р.Бернса - постать “у царині рустикальної поезії”, дослідник констатує “конкретне споріднення” між поетами в жанрі “жіночої лірики”. При цьому, порушуючи проблему співмірності талантів, І.Качуровський висловлює прикметну заувагу: “звісно, поезія Шевченка далека від того, щоб вкластися повністю в рамки лірики шотландського барда, вона ширша тематично, багатша жанрово, міцніша щодо сили вислову, глибша за своїм філософсько-релігійним змістом” (констатуючи, що Р.Бернс не належить до світової поезії, І.Качуровський вважає “відповіднішою” англійському митцеві творчість таких російських авторів, як О.Кольцов та І.Нікітін) [18, с. 35].

Порівняно з попередниками й сучасниками вчений розширює контекстуальне тло, поглиблюючи вивчення питання Шевченкового романтизму. Дослідник уперше зіставляє твори українського поета та іспанських письменників (Дуке де Рівас, Г. Г. де Авельянеда). Зокрема порівнюючи Шевченкову поему “Петрусь” та повість іспанської авторки “Саб”, дослідник зауважив подібність, що виражається, насамперед у “самопожертві шляхетних героїв” (хоча й “виявленій в цілковито різних формах” [18, с. 46]).

Багатомірне Шевченкове потрактування теми неволі – як однієї з наскрізних для його творчості – І.Качуровський також розглядає у розширеному літературному контексті (від творчості поетових західноєвропейських та східних попередників - скандинавських авторів VIII ст., арабських - XI ст., зокрема Аль Мотамі - до митців слова Італії, Франції, Англії, Іспанії доби Відродження і Бароко). І.Качуровський наголошує на тих художньо-естетичних здобутках, які вирізняють автора “Кобзаря” в означеному контекстуальному полі: насамперед, це - “псевдоділія “Садок вишневий коло хати ...” (вірш із циклу “В казематі”. – О.Т.), яку дослідник потрактовує як “чи не унікальний у світовій поезії шедевр тюремного ескапізму” [18, с. 41].

Особливу увагу дослідника привертає й Шевченкова різнопланова творча трансформація на рідному ґрунті традиційної теми в світовій літературі – теми смерті. І.Качуровський, залучаючи інтермедіальний підхід,

що його об’єднує з українськими еміграційними (Д.Чижевський, Ю.Бойко-Блохин, С.Гординський) та зарубіжними (У.Вайштайн, О.Вальцель, Г.Вельфлін) ученими, - розглядає поетичні твори українського автора в контексті мистецтва пізнього Середньовіччя та раннього Відродження - як “віршовані ілюстрації до картин і фресок тієї доби” [18, 42-44]. За цього періоду означена тема, як відомо, була особливо популярною. Співвідносячи, зокрема, Шевченкового “Корсара” зі зразками “нового жанру” (танець смерті), що набув поширення у західноєвропейській літературі, І.Качуровський “вписує” твір українського поета у світовий контекст, із наголосом на його специфіці: це “не танець смерті, а радше – триумфальний марш Смерти” [18, с. 44]. Проектуючи проблему синтезу мистецтв на творчість самого Т.Шевченка, І.Качуровський констатує багатоаспектне осмислення означеної теми українським митцем, - як поетом (“Корсар”, “Чума”) і художником (офорт “Солдат і Смерть”).

Репрезентуючи вітчизняну літературу як невід’ємний сегмент у “калейдоскопі” світової літератури, І.Качуровський потрактовує контактено-генетичні зв’язки як такі, що увиразнюють проблему Свого й Чужого (це актуалізує осмислення проблеми літературного сприйняття з огляду на його функціональність у національному літературному поступові). Виразно репрезентують означений вектор дослідження праці Д.Чижевського, В.Державина, Ю.Бойка-Блохина, С.Гординського та інших.

Концептуальну думку про особливу роль рецепції як стимулу, імпульсу в розвиткові національної літератури, з акцентом на проблемі традицій та новаторства, синтезу національного та універсального, І.Качуровський обґрунтовує на матеріалі творчості т. зв. київських неокласиків, - у стильовому аспекті (“Український Парнасізм”): творчо переосмислюючи зарубіжні художньо-естетичні здобутки на рідному ґрунті, “вони ... витворили певну традицію українського парнасізму”, продовжену поетами “Празької школи” [19, с. 227]. Прикметна увага вченого як до міжлітературних контактів, так і до внутрішньолітературних відношень, що суголосно концепціям зарубіжних учених (Д.Дюришин, А.Діма).

Осмислюючи рецепцію як багатомірний прояв міжлітературної комунікації, І.Качуровський запропонував схему («на підставі якої, - за його словами, - ми можемо судити про зв’язок між двома письменниками... про вплив одного на другого (або взаємовплив), про використання молодшим (поколінням. – О.Т.) літературних набутків старшого» [20, с. 285].

Дослідник окреслює широкий діапазон функціонування літературного сприйняття (як на змістовому, так і на формальному рівнях), детально структуруючи означене явище: від присвят власних творів, згадувань (у художніх творах, статтях, епістолярію) імені автора, а також його творів, цитування (в епіграфі, у тексті), ремінісценцій (у вузькому значенні), - лише систематичний (а не спорадичний) характер цих явищ, як наголошує автор, “дає підстави говорити про спорідненість”, - до запозичення (в галузі лексики, метрики, фоніки, строфіки, архітектоніки, наслідувань (стилістичні, жанрові, у галузі формально-технічних засобів), звернень до тих самих чи подібних мотивів, ситуацій, сюжетів, персонажів, переспівів, перекладів, проявів літературознавчої рецепції (статті, рецензії, есеї про

даного автора, а також публікація або редагування його творів).

Погляди на проблему літературного сприйняття, зокрема впливу як його прояву, І. Качуровський обґрунтував на матеріалі дослідження рецепції творчості Й.-В. Гете Юрієм Кленом [20]. Учений надавав винятково важливого значення “культурному оточенню” українського письменника. Поділяючи думку про творчість Юрія Клена як «місток поміж київським неокласицизмом та “празькою школою українських поетів”» [20, 286], І. Качуровський акцентує увагу на тому, що український парнасізм («знаний під ім'ям “київський неокласицизм”, який “виріс на ґрунті своєрідної симбіози», - одночасного засвоєння мистецьких традицій французького “Парнасу” та російської поезії Срібного віку») “увібрав у свою творчість світову культуру - як цілість” [20, с. 287]

Це переконливо підтверджує головний, як наголошує дослідник, твір Юрія Клена – містико-історична епопея “Попіл імперій”, у якій автор “свідомо використовує формальні засоби та образи своїх попередників” (що вповні узгоджується із задекларованим митцем призначенням поета: “зберегти скарби забуті ... у цю добу страшних великих кар” [20, с. 292]. Серед багатьох джерел “Попелу імперій” (від фольклору східнослов'янських народів, а також - польської, єврейської, германської народної творчості, Біблії до відгомонів елліністичної поезії), І. Качуровський найбільшої ваги надає трьом постатям провідників - Данте Аліг'єрі, Енея з “Енеїди І. Котляревського та гетевського Фауста (прийом, перейнятий автором у своїх великих попередників).

Звертаючи увагу на “індивідуальні спрямування літературних зацікавлень” кожного з “п'ятірного грона нездоланих співців”, учений констатує, що Юрія Клена (німця за походженням, який закінчив романо-германський факультет Київського університету) вирізняв особливий інтерес до німецької літератури на чолі з Й.-В. Гете.

Порівняння “Вальпургієвих ночей” у творах німецького та українського митців слова засвідчує, на переконання ученого, “певну залежність творчості Клена від трагедії Гете”, яку він простежує на двох рівнях: «філософсько-релігійному (змістовому. – О.Т.) та суто формальному”.

У частій зміні розмірів І. Качуровський вбачає засвоєння художньо-естетичного досвіду автора “Фауста” на формальному рівні. Так само застосування “технічного засобу *презентації*” (курсив автора. – О.Т.) дає підстави дослідникові для висновку: “архітектонічно “Вальпургієва ніч” з “Попелом імперій” являє незаперечну залежність від гетевського першозразка” [20, с. 297]. У використанні в тексті Кленової епопеї діалогічної форми (“Розмови з душею”, “Діалог людини з Землею”), що “сприймається як певного роду несподіван-

ка”, учений вбачає намагання українського автора підкреслити подібність свого твору до оригіналу.

Показовим з цього погляду видається ученому спільний для обох творів “лейтмотив злих духів”, а також “повторення” в українському творі гетевських персонажів - Фауста, Люцифера, відьом, Ліліт. Все це дає підстави дослідникові стверджувати: “Гете був одним з тих джерел, без яких тяжко було б уявити Юрія Клена як українського письменника. Бо ж, крім редагування творів, рецензії на переклад, згадок у ліриці, маємо в нього цілу низку наслідувань та запозичень, що охоплюють матеріал від лексики, структури твору, формально-технічних засобів до філософсько-релігійних моментів” [20, с. 300].

Утім, констатуючи подібність між “Попелом імперій” і “Фаустом” переважно на формальному рівні, учений акцентує увагу на суттєвій відмінності – на змістовому. Автор потрактовує “Вальпургієву ніч” Юрія Клена як “твір триплощинний”: перший (“найнижчий”), як зауважує дослідник, рівень - це сатира на українських громадських діячів; другий (“середній”) рівень – загальнополітична сатира з політичним забарвленням; третій (“найвищий”) рівень – релігійно-філософське трактування проблем добра і зла [20, с. 299].

Послугуючись порівняльним методом, І. Качуровський, переконливо доводить, що «Кленова “Вальпургієва ніч”, - за своїм задумом і здійсненням, - незрівнянно *ширша від гетевської* (курсив, - О.Т.): проблематикою вона наближається до цілого “Фавста” з тією різницею, що у “Фавсті” боротьба світливих і темних сил відбувається в душі людини, а в Клена ця боротьба перенесено на цілу світобудову” [20, с. 299].

Висновок дослідника, принципово конкретизуючи його ж тезу про глибинний внутрішній зв'язок/спорідненість Юрія Клена з творчістю Й.-В. Гете, має концептуальне значення: обґрунтовує творчий характер літературного впливу, - який виявляється, зокрема, в стимулювальній ролі світової класики у розвиткові національного письменства, з акцентом на специфіці сприйняття/переосмислення зарубіжного художньо-естетичного досвіду.

Модель І. Качуровського, що репрезентує (поряд із концепціями інших діаспорних учених) українську компаративістику зарубіжжя, переконливо демонструє функціональність методології порівняльного літературознавства, насамперед, типологічного й контактогенетичного, а також інтермедіального підходів. Праці ученого не лише обґрунтували погляд на українське письменство як невід'ємний складник світового духовно-культурного простору, а й посприяли потужному розвиткові галузі (фактично знищеної в материковій Україні під пресом ідеології) та засвідчили її “включеність” у світовий науковий простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Літературно-мистецьке життя 10-30-х років ХХ ст. З криниці літ: у 3 т. – 2006. – Т. 1. – С. 192.
2. Костюк Г. На магістралі історії. Українська література за п'ятдесят років (1917-67) // Костюк І. У світі ідей і образів. Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми (1930-1980). – Мюнхен: Сучасність, 1983. – С. 491-511.
3. Дзюба І. Нашого цвіту по всьому світу... // Дзюба І. На трьох континентах. У 3-х кн. – К.: Видавництво “Кліо”, 2013. – К. 1. – С. 8-89.
4. Грицик Л. Українська компаративістика: концептуальні проєкції. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 297 с.
5. Александрова Г. Помежів'я (Українське порівняльне літературознавство кінця ХІХ–першої третини ХХ століття). – К.: ВПЦ Київський університет, 2009. – 415 с.
6. Д. Наливайко Інтродукція // Національні варіанти літературної компаративістики – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2009. – С. 5-18.
7. Яусс Г.–Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 2002. – С. 278-307.

8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства (під редакцією А.Волкова). – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 110.
9. Д.Наливайко Літературна компаративістика вчора і сьогодні // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 5-42.
10. Літературознавча енциклопедія (під загальною редакцією Ю.Коваліва). – К: ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР “АКАДЕМІЯ”, 2007. – С. 202.
11. Зарівна Т. Бесіди з Ігорем Качуровським // Київ. – 2007. – № 9. – С. 150-152.
12. Астаф'єв О. Ігор Качуровський – теоретик літератури і критик // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 96-101; Слабошпицький М. «Найєвропейшаний поет» // Київ. – 2009. – № 5. – С. 153-161; Череватенко Л. Ігор Качуровський як перекладач // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 92-92; Скура-тиський В. Ігор Качуровський – історик культури // Сучасність. – 2004. – № 9. – С.94-95; Бросаліна О. Естетичний кодекс Ігоря Качуровського // Сучасність. – 2004. – № 9. – С.102 – 105; Ткаченко А. Віршознавчі рефлексії // Сучасність. – 2004. – № 9. – С.106-113; О'Лір О. Ігор Качуровський: неокласик, закоханий в Середньовіччя // СІЧ. – 2008. – № 11. – С. 30-37; Стріха М. Продовжувач традиції неокласиків // Сучасність, 2006. – № 3. – С. 111- 115.
13. Астаф'єв О. Ігор Качуровський – теоретик літератури і критик // Сучасність, 2004, № 9. – С. 96-101.
14. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. – К., 2005. – Кн. 1: Література європейського Середньовіччя.-К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. –382 с.
15. Дзюба І. Запросини в поезику Середньовіччя // Качуровський І. Генерика і архітектоніка.– Кн. 1: Література європейського Середньовіччя.- К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 382 с.
16. Москаленко М. З мюнхенських наукових студій [Рец. на кн.: Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Мюнхен, 2002] // Всесвіт. – 2004. – № 9-10.
17. Слабошпицький М. Бачу я душу мою крізь прочитані книги // Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 7 – 31.
18. Качуровський І. Український парнасизм // Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 212 -228.
19. І.Качуровський Про деякі перегуки Шевченка зі світовим письменством // Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 33-46.
20. Качуровський І. Відгуки творчості Гете в поезії Юрія Клена // Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С.285- 300.

REFERENCES

1. Dzyuba I. Literaturno-mystets'ke zhyttya 10-30-kh rokiv KHKH st. Z krynytsi lit: u 3 t. – 2006. – Т. 1. – S. 192.
2. Kostyuk H. Na mahistrali istoriyi. Ukrayins'ka literatyr za p'yatdesyat rokiv (1917-67) // Kostyuk I. U sviti idey i obraziv. Vybrane. Krytychni ta istoryko-literaturni rozdzumy (1930-1980). – Myunkhen: Suchasnist', 1983. – S. 491-511.
3. Dzyuba I. Nashoho tsvitu po vs'omu svitu... // Dzyuba I. Na tr'okh kontyentakh. U 3-kh kn. – K.: Vydavnytstvo “Klio”, 2013. – K. 1. – S. 8-89.
4. Hrytsyk L. Ukrayins'ka komparatyvistyka: kontseptual'ni proektsiyi. – Donets'k: Yuho-Vostok, 2010. – 297 s.
5. Aleksandrova H. Pomezhyv'ya (Ukrayins'ke porivnyal'ne literaturoznavstvo kintsya KHKH – pershoi tretyny KHKH stolittya). – K.: VPTS Kyiviv'kyu universytet, 2009. – 415 s.
6. D.Nalyvayko Introduktsiya // Natsional'ni varianty literaturnoyi komparatyvistyky – K.: Vydavnychy dim “Stylos”, 2009. – S. 5-18.
7. Yauss H.– R. Estetychnyy dosvid i literaturna hermenevtyka // Slovo. Znak. Diskurs. Antolohiya svitovoyi lite-raturno-krytychnoyi dumky KHKH st. – L'viv, 2002.- S. 278-307.
8. Leksykon zahal'noho ta porivnyal'noho literaturoznavstva (pid redaktsiyeyu A.Volkova). – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2001. – S. 110.
9. D.Nalyvayko Literaturna komparatyvistyka vchora i s'ohodni // Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehiyi i metody. Antolohiya. – K.: Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2009. – S. 5-42.
10. Literaturoznavcha entsyklopediya (pid zahal'noyu redaktsiyeyu YU.Kovaliva). – K: VYDAVNYCHYY TSENTR “AKADEMIYA”, 2007. – S. 202.
11. Zariwna T. Besidy z Ihorem Kachurovs'kym // Kyiv. – 2007. – № 9. – S. 150-152.
12. Astaf'yev O. Ihor Kachurovs'kyi – teoretyk literatury i krytyk // Suchasnist'. – 2004. – № 9. – S. 96-101; Slaboshpyts'kyi M. «Nayevropeyzovanishyy poet» // Kyiv. – 2009. – № 5. – S. 153-161; Cherevatenko L. Ihor Kachu-rov's'kyi yak perekladach // Suchasnist'. – 2004. – № 9. – S. 92-92; Skurativs'kyi V. Ihor Kachurovs'kyi – istoryk kul'tury// Suchasnist'. – 2004. – № 9. – S.94-95; Brosalina O. Estetychnyy kodeks Ihorya Kachurovs'koho // Suchas-nist'. – 2004. – № 9. – S.102 – 105; Tkachenko A. Virshoznavchi refleksiyi // Suchasnist'. – 2004. – № 9. – S.106-113; O"Lir O. Ihor Kachurovs'kyi: neoklasyk, zakokhanyy v Seredn'ovichchya // SICH. – 2008. – № 11. – S. 30-37; Strikha M. Prodovzhuvach tradytsiyi neoklasykiv // Suchasnist', 2006. – № 3. – S. 111-115.
13. Astaf'yev O. Ihor Kachurovs'kyi – teoretyk literatury i krytyk // Suchasnist', 2004, № 9. – S. 96-101.
14. Kachurovs'kyi I. Generyka i arkhitektonika. – K., 2005. – Кн. 1: Literatura evropeys'koho Seredn'ovichchya.- K.: Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2005. – 382 s.
15. Dzyuba i. Zaprosyny v poetyku Seredn'ovichchya // Kachurovs'kyi I. Generyka i arkhitektonika.– Кн. 1: Literatura evropeys'koho Seredn'ovichchya.- K.: Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2005. – 382 s.
16. Moskalenko M. Z myunkhens'kykh naukovykh studiy [Rets. na kn.: Kachurovs'kyi I. Promenysti syl'vety. Lektsiyi, dopovidi, statti, eseyi, rozvidky. – Myunkhen, 2002] // Vsesvit. – 2004. – № 9-10.
17. Slaboshpyts'kyi M. Bachu ya dushu moyu kriz' prochytani knyhy // Kachurovs'kyi I. Promenysti syl'vety. Lek-tsiyi, dopovidi, statti, eseyi, rozvidky. – K. : Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2008. – S. 7 – 31.
18. Kachurovs'kyi I. Ukrayins'kyi parnasyzm // Kachurovs'kyi I. Promenysti syl'vety. Lektsiyi, dopovidi, statti, eseyi, rozvidky. – K.: Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2008. – S. 212 -228.
19. I.Kachurovs'kyi Pro deyaki perehuky Shevchenka zi svitovym pys'menstvom // Kachurovs'kyi I. Promenysti sy-l'vety. Lektsiyi, dopovidi, statti, eseyi, rozvidky. – K.: Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2008. – S.33-46.
20. Kachurovs'kyi I. Vidhuky tvorchosti Hete v poeziyi Yuriya Klena // Kachurovs'kyi I. Promenysti syl'vety. Lek-tsiyi, dopovidi, statti, eseyi, rozvidky. – K. : Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”, 2008. – S.285- 300.

"Concealing" and "revealing" as multimodal strategies in the British and German public service advertising (PSA)

T. V. Tsyliuryk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: tsyliuryk.t@gmail.com

Paper received 30.08.20; Accepted for publication 21.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-12>

Abstract. The article reviews the multimodal realization of the "concealing" and "revealing" strategies in the PSA discourse of Great Britain and Germany; the topics and the objects/subjects to be disguised or manifested; as well as the taboo-avoiding or taboo-foregrounding tactics in the PSA of both countries. While a taboo (body images and sexuality) is to be hidden through different advertising tactics, some examples of PSA use an intentional reference to a taboo. Apart from taboo topics, concepts, and violation of social norms, the British and German PSA reveals social and cultural stereotypes, which lead to discrimination in societies.

Keywords: *public service advertising (PSA) discourse, "concealing" strategy, "revealing" strategy, taboo-avoiding tactics, taboo-foregrounding tactics, shockvertising.*

Introduction. In the midst of intense competition and a wide variety of information, advertisers always have to deviate from the established norms. Designers of the ads and copywriters should often opt for new, unique objects and images to get the audience's attention through suspense, shock, novelty, hyperbole, paradox, etc. [26, p. 208; 11]. Hence, the main subject/object of a social problem and its characteristics no longer play a central role in the multimodal text of public service advertising (PSA). Instead, all sorts of seemingly irrelevant content are pushed to the fore in order to make a more indirect, hidden, but recoverable connection to the main subject/object of the social problem [25, p. 4; 24, p. 171; 29]. These "concealing" and "revealing" strategies toward the main subject/object of the social problem and its features are the key features of the British and German PSA [24; 10].

Brief review of publications on the topic. According to H. Stöckl, the multimodal strategies of "concealing" and "revealing" in the British and German PSA are realized through three interconnected principles, by which the recipient interprets the message of the PSA [24, p. 175-180; 25, p. 10]. These are: 1) communicative indirectness – Grice's cooperative principle [14] and implicature theory (pragmatics); 2) secondary meanings of signs – connotation and myth [8] (semiotics); 3) conceptual integration – metonymy and metaphor [19; 27; 17; 31] (cognitive semantics).

One of the most distinctive features of the PSA discourse is the extensive use of implicatures [1, p. 74]. Recipients of the ads notice a discrepancy between their real expectations from the ads (their objects and features) and the presented verbal and visual signs. To involve the recipient of PSA in the decoding process, advertisers (the communication source of PSA) deliberately assign implied meaning to the PSA message. Considering this, we can define the notion of implicature in PSA as a decoded intention of the non-verbalized information, the transmission of which is possible as the result of deliberate violation of the Grice's maxims by advertisers [4, p. 68; 1, p. 77]. According to Grice, almost all the tropes flout the maxim of Quality [14, p. 53]. To conclude, inferring sense from the PSA text is only feasible within the context of the ad and the background knowledge of the recipient.

The notions of connotation, myth, and secondary semiotic system support the implicature theory, which gives only an indication of the implied meaning of signs. C. Morris [20] and C. Peirce [22] explained communication as an indirect perception of signs and as the process of production and conveyance of meaning [32, p. 28], as unlimited semiosis. Apart from the literal meaning (denotation), visual and verbal signs of PSA have one more level of interpretation, which depends on the

psychological and cultural aspects, personal and emotional associations of the recipient – connotation. Interpretation of a certain sign, in its turn, can serve as the sign for another semiotic chain – secondary semiotic system (the structure of myth by R. Barthes [8, p. 114-115]), which leads to infinite semiotic regress [21, p. 38]. Decoding the message of PSA, we should take into consideration the fact that the informative and communicative potential of the PSA depends not only on the visual and verbal signs in the ad but also on their combination [3, p. 30; 7]. PSA limits the potential of semiosis as, according to their genre and background knowledge, recipients will read the signs in connection with the topic of the ad [24, p. 177-178; 25, p. 10].

H. Stöckl points out the visual richness (image-centricity), semantic ambiguity, pragmatic obscurity, and rhetorically complex structure of the modern PSA posters, defining them as "enigmatic", "en-riddled" advertisements [28; 30]. Contrary to the traditional, linear advertising, signs used in the "enigmatic" ads connect to concepts, which are organized in the domains of knowledge and experience [25, p. 10]. From the cognitive-semantic point of view, the whole PSA can be regarded as a conceptual metaphor or metonymy [24; 19; 27; 17; 31].

The aim of the research is to review the multimodal realization of the "concealing" and "revealing" strategies in the PSA discourse of Great Britain and Germany; the topics and the objects/subjects to be disguised or manifested; as well as the taboo-avoiding or taboo-foregrounding tactics in the PSA of both countries.

Data and methods. This study builds on a dataset of 70 examples of print and static online PSA in Great Britain and Germany, covering a wide variety of topics and social issues. The dataset includes PSA campaigns by the Federal Centre for Health Education (Germany), Innocence in Danger (Germany), Social-Bee (Germany), the National Health Service (the UK), 28 Too Many (the UK), Kids Company (the UK), the International Society for Human Rights, Save the Children, etc.

The analysis included the methods and the terminology of modern communication, media, and text theory; the combination of the main principles of the cognitive-discursive and linguo-cultural approaches to the study of the PSA discourse of Great Britain and Germany. Contextual, descriptive, and interpretative methods helped identify the topics and the objects/subjects hidden or revealed in the PSA posters of both countries. From the critical discourse analysis and multimodal analysis points of view, the creolized posters of the German and British PSA were considered as visual-

verbal unities. In light of modern communication tendencies, the article investigated creolization and image-centricity of the PSA posters.

Results and their discussion. Body images and sexuality belong to central, yet tabooed, topics depicted in the British and German PSA discourse [24, p. 182-183; 10]. For example,

they find their place in sexual health campaigns and blood donation campaigns. Therefore, designers of PSA often seek balance combining the two opposite strategies of "concealing" and "revealing" when it comes to body images and sexuality in the British and German PSA discourse.

Fig. 1. Gib AIDS keine Chance. Mach's mit

For instance, Germany's HIV/AIDS prevention campaign "Gib AIDS keine Chance" (Fig. 1) aims to overcome the taboo of showing a male sexual organ in public. For this purpose, it resorts to visual euphemism [25, p. 23; 2] – images of fruits and vegetables in condoms. Verbally, the taboo is avoided with the help of elliptical sentences and wordplay based on ambiguity, homonymy, and semantic deviation:

"(Kondom ist) *Auch für junges Gemüse!*" – "junges Gemüse" – (1) green vegetables; (2) (fig., hum. inf.) youngsters [12];

"(Kondom) *Passt auf jede Gurke!*" – "die Gurke" – (1) cucumber; (2) (sl.) dick [15];

"(Das) *Ist nicht feige!*" – "die Feige" (noun) – fig; "feige" (adj.) – coward (using a condom during a sexual act is not cowardice) [9];

"(Kondom/Karotte ist) *Gegen Kurzsichtigkeit!*" – "die Kurzsichtigkeit" – (1) short-sightedness (carrots are commonly claimed to improve eyesight); (2) imprudence (neglecting protection – condoms – during a sexual act would be imprudent) [18].

The campaign consists of two semantically incongruent fields: fruits/vegetables (visual euphemisms) and a human being (sexual connotation that requires concealing). The

unexpected humorous effect is achieved with a sudden semantic shift from one semantic field to the other [5, p. 372]. Designers of the campaign intentionally break the Grice's maxims of the cooperative principle [14], visually leading the recipient to the incorrect interpretation and replacing the taboo object with visual euphemisms. Using their cultural knowledge and integrating visual and verbal components of the ad, recipients should identify the violation of the cooperative principle and interpret the ad's message correctly in the context of the outlined social problem.

To tackle the same social problem, the PSA campaign "Liebesleben" (Fig. 2) hides sexual connotation in a two-fold manner (verbal and visual) as well. The ad bases its structure on the strength of a verbal metaphor "brennt" (source domain FIRE – target domain BURNING SENSATION) that is duplicated by means of a pictorial hyperbolized metaphor. The visual technique of cartooning (portraying fictional characters of the ad in various everyday situations – a visit to the doctor, extinguishing a fire, a date, etc. – in the form of comics) allows designers to present the problem humorously. Verbally, the taboo is neutralized with euphemisms (*wenn's unten brennt, im Schritt*).

Fig. 2. Liebesleben

In case of the ad that promotes blood donation during the Christmas period (Fig. 3), the "concealing" of blood bags/blood drops is realized through a multimodal metaphor (source domain BLOOD/BLOOD DROP – target domain PRESENT/CHRISTMAS BALL), synecdoche (a blood drop – blood) and metonymy (blood – blood donation): "*Give blood. Thank you. Every drop can help make this a happy Christmas for someone*". Visual softening of the taboo is due

to the blending of concepts in a single gestalt, which is also regarded as a morphing technique [23, p. 24], or a reversible figure [24, p. 190]. By mixing the concepts of BLOOD/BLOOD DROP and PRESENT/CHRISTMAS BALL, designers evoke associations between blood donation and Christmas joy and happiness.

The analysis of the examples above has shown that designers of the British and German PSA succeed in disguising the

inherent taboo charge of the advertising campaigns (body images and sexuality) while esthetically playing with its provocative potential. To challenge taboos, art directors and copywriters resort to different taboo-avoiding tactics: verbal, visual, and multimodal. A slightly humorous approach helps to de-dramatize a social problem that can be particularly serious for the target audience.

Fig. 3. Give Blood

Opposite to the strategy of "concealing" in the British and German PSA is the strategy of "revealing" [24; 10]. While a taboo is to be hidden through different advertising tactics, some examples of PSA use an intentional reference to a taboo, often breaking the norms [11] and resorting to shock approaches to attract the recipients' attention to central objects of social issues [13, p. 12; 10]. This way, the strategy of "revealing", foregrounding taboo, serves the function of provocation, or rather a shock, for a more significant influence on the addressee [24; 25].

Fig. 4. Female genital mutilation

To illustrate, the British non-commercial campaign against female genital mutilation (FGM) by 28 Too Many (Fig. 4) relies on the shock of its taboo images. The campaign aims to raise awareness about FGM and remind people that the practice is not just occurring in Africa or the Middle East. It is still carried out in countries like the UK or Germany, even though it is illegal. The adverts feature mutilated flags of western countries (such as the Union Jack) splattered with blood stains and stitched back together. This powerful and extremely shocking visual represents a case of FGM: the stitched flags

hint on female genitals (visual metaphor, a morphing technique, or a reversible figure). The text printed on the flags supports the visual: "Female genital mutilation doesn't only happen in far away places. Over 50,000 girls in the UK/Germany are at risk. Take action at 28TOOMANY.org". Country names (the UK/Germany) are used metonymically to refer to the female population at risk and visually correspond to the flags (visual metonymy).

German PSA by the International Society for Human Rights (Fig. 5) initiates the discussion about the death penalty, using visual allusion [2] to the crucifixion of Jesus and typopictoriality [24, p. 190] ("*A.D. 2018 End the era of death penalty. Support us on igfm.de*") as taboo-enhancing devices.

Fig. 5. Death penalty

The same strategy of shockvertising (shock + advertising) is used in the German PSA against online pedocriminals (Fig. 6). The campaign invokes a taboo with the help of visual and verbal depersonification [2] (CHILDREN = SEX TOYS) and verbal metonymy (CHILDREN = INNOCENCE): "750,000 pedocriminals are constantly searching the web for sex toys. Innocence in danger".

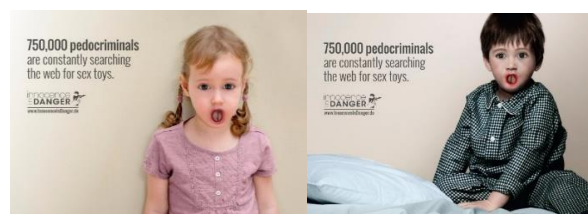

Fig. 6. Innocence in Danger

Visual hyperbole [2] and metaphor (source domain PROTECTION – target domain SIGNATURE) and the instrument-for-action metonymy (SIGNATURE – PEN) are the means of revealing the topic of child abuse in the British PSA (Fig. 7): "Your signature can help protect a child". The exaggerated size of the pen suggests the essential role of a single signature in protecting vulnerable children against domestic violence.

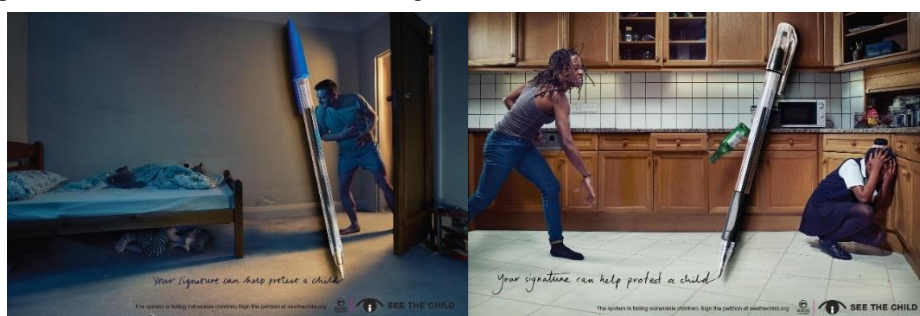

Fig. 7. See the Child – Signature

Opposite to visual hyperbole is visual litotes. Visual litotes is an intentionally reduced image of a particular object/subject of a social issue aimed to demonstrate the criticality of the depicted social problem and the urgent necessity to deal with its origins [2]. British PSA by Save the Children (Fig. 8) shows a miniature boy's head in bruises (a victim of child abuse) combined with the body of an adult man suffering from alcoholism – visual litotes. Hence, the ad indirectly conveys the message that the problems of the man have their roots in his abused childhood. The text of the ad contains a reference to an idiom based on the metaphoric transfer TIME=MEDICINE: "Time doesn't heal all wounds. Stop child abuse at home".

Fig. 8. Save the Children

Apart from taboo topics, concepts, and violation of social norms, the British and German PSA reveals social and cultural stereotypes, which lead to discrimination in the societies [24, p. 186-187]. These stereotypical assumptions, even though hidden in the cultural consciousness, are openly manifested in

Fig. 9. Spot the Refugee

Conclusions. The results of our research have shown that the multimodal strategies of "concealing" and "revealing" of the main subject/object of the social problem and its features in the British and German PSA are realized through three interconnected principles. These are: 1) communicative indirectness – Grice's cooperative principle and implicature theory (pragmatics); 2) secondary meanings of signs – connotation and myth (semiotics); 3) conceptual integration (cognitive semantics).

The analysis of the examples above has shown that designers of the British and German PSA succeed in disguising the inherent taboo charge of the advertising campaigns (body images and sexuality) while esthetically playing with its provocative potential. A slightly humorous approach helps to de-dramatize a social problem that can be particularly serious for those affected by it.

the PSA discourse of both countries. PSA uses the opportunity to confront the recipient with their social or cultural stereotypes and benefit from the potential for surprise or provocation the revealing of the implied assumptions entails.

Due to migration crisis, racial stereotypes and types of prejudice about refugees take the leading position in the discourse of PSA in Great Britain and Germany [6; 31]. An illustration of this would be the campaign "Spot the refugee. Spot the potential" by Social-Bee (Fig. 9), which promotes the integration of refugees into the German labour market. The campaign is designed to counter the negative representation of refugees as "the others", as losers, victims, and villains [16]. With this purpose, it resorts to the visual and verbal allusion to the famous public figures who fled their native country – Freddie Mercury, Albert Einstein, Marlene Dietrich – and plays with the established stereotypes the recipient might have about refugees. The main characters of the campaign change the attitude towards refugees as losers – they are well-known and successful personalities. The text of the campaign is based on epithets with positive connotations to describe the main characters of the campaign:

"Freddie Mercury was not only an exceptional singer and record producer – but also a refugee. He fled with his family from Zanzibar in 1964 during the revolution";

"Albert Einstein was not only an outstanding physicist and Nobel laureate – but also a refugee. As the child of a secular Jewish family, he fled from Hitler's Third Reich";

"Marlene Dietrich was not only a movie icon and glamorous entertainer – but also a refugee. She fled from Nazi Germany and acquired American citizenship in 1939".

Syntactic parallelism, based on anaphora, emphasizes the fact that refugees are full of potential and encourages employers to provide job opportunities to refugees: "Spot the refugee. Spot the potential. Employ refugees with Social-Bee".

While a taboo is to be hidden through different advertising tactics, some examples of PSA use an intentional reference to a taboo, often breaking the norms and resorting to shock approaches to attract the recipients' attention to central objects of social issues. In addition to violation of social norms and taboo topics, the British and German PSA reveals social and cultural stereotypes, which lead to discrimination in societies. PSA uses the opportunity to confront the recipient with their social or cultural stereotypes and benefit from the potential for surprise or provocation the revealing of the implied assumptions entails. Due to migration crisis, racial stereotypes and types of prejudice about refugees take the leading position in the discourse of PSA in Great Britain and Germany.

The multimodal strategies of "concealing" and "revealing" are realized through different advertising tactics. The most prominent are: pictorial metaphor or metonymy (a morphing

technique, or a reversible figure), often supported by a verbal metaphor or metonymy; visual hyperbole and litotes; visual and verbal allusion; typopictoriality. Cartooning, visual and

verbal euphemisms, elliptical sentences, ambiguity, homonymy, and semantic deviation are common taboo-avoiding tactics.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла, Т.А. (2017). Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід (Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04). Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, Харків, Україна.
2. Каменева В.А., Рабкина Н.В. (2019). Визуальный код рекламы: скрытая суггестия. Политическая лингвистика, 4(76), 83-102.
3. Каратаєва М.В. (2014). Семіотика віртуальної комунікації (Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04). Київський ун-т ім. Т. Шевченка, Київ, Україна.
4. Маслюк М.Г. (2014). Виокремлення типів імплікатур в українській та англійській мовах. Science and Education a New Dimension. Philology, II (7), Issue: 34. 67-70.
5. Самохіна В.О. (2010). Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти (Дис. ... д-ра філолог. наук: 10.02.04). Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, Харків, Україна.
6. Циліорик, Т. (2016). Міграційна криза в соціальній рекламі Великої Британії та Німеччини. Мовні і концептуальні картини світу, 57, 397-403.
7. Циліорик, Т.В. (2016). Дискурс англійської віртуальної контрреклами як об'єкт лінгвістичних досліджень. Молодий вчений. VIII(35). 313-318.
8. Barthes, R. (1972). Mythologies. London, Cape.
9. Feig/feige. (2020). Duden.de. Retrieved from <https://www.duden.de/rechtschreibung/feig>.
10. Freitas, E. S. L. (2008). Taboo in advertising. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.
11. Gaede, W. (2002). Abweichen von der Norm – Enzyklopädie kreativer Werbung. München: Langen Müller/Herbig.
12. Gemüse, das. (2020). Duden.de. Retrieved from <https://www.duden.de/rechtschreibung/Gemuese>.
13. Goddard, A. (1998). The Language of Advertising: Written Texts. London: Routledge.
14. Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In: Cole, P. & Morgan, J.L., (eds.), Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech acts. New York: Academic Press, 41-58.
15. Gurke, die. (2020). Duden.de. Retrieved from <https://www.duden.de/rechtschreibung/Gurke>.
16. Hall, S. (1977). The Spectacle of the "Other". In: Hall, S., (ed.), Representation: Cultural Representations and Signifying Practices, London, Sage/The Open University, p. 223-290.
17. Kövecses, Z. (2002). Metaphor. A practical introduction. Oxford: Oxford University Press.
18. Kurzsichtigkeit, die. (2020). Duden.de. Retrieved from <https://www.duden.de/rechtschreibung/Kurzichtigkeit>.
19. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980/2003). Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press.
20. Morris, C. (1971). Writings on the general theory of signs. The Hague: Mouton.
21. Nöth, W. (1985). Handbuch der Semiotik. Stuttgart: Metzler.
22. Peirce, C. S. (1998). The essential writings. Edited by Edward C. Moore Amherst, N.Y.: Prometheus Books.
23. Stöckl, H. (2004). In between modes: Language and image in printed media. In: E. Ventola, C. Charles, & M. Kaltenbacher (Eds.), Perspectives on Multimodality (pp. 9-30). Amsterdam: John Benjamins.
24. Stöckl, H. (2008). Was hat Werbung zu verbergen? Kleine Typologie des Verdeckens. In: Pappert S., & Schröter, M., Fix, U. (eds.). Verschlüsseln, Verbergen, Verdecken, in öffentlicher und institutioneller Kommunikation. Berlin: Erich Schmidt. 171-196.
25. Stöckl, H. (2009). Beyond Depicting. Language-Image-Links in the Service of Advertising. In: AAA Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik, 34:1. 3-28.
26. Stöckl, H. (2009). The language-image-text – Theoretical and analytical inroads into semiotic complexity. Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik, 34. 203-226.
27. Stöckl, H. (2010). Metaphor revisited: Cognitive-conceptual versus traditional linguistic perspectives. AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik, 35(2), 189-208.
28. Stöckl, H. (2017). The multimodal enigmatic advertisement: "Enriddling" as a rhetorical strategy in commercial persuasion. In P. Handler, K. Kaindl, & H. Wochele (Eds.), Ceci n'est pas une festschrift (pp. 69-81). Berlin: Logos.
29. Stöckl, H. (2020). Multimodality and mediality in an image-centric semiosphere - A rationale. In C. Thurlow, C. Dürscheid, & F. Diémoz (Eds.), Visualizing Digital Discourse: Interactional, Institutional and Ideological Perspectives (pp. 189-202). (Language and Social Life). Berlin: De Gruyter.
30. Stöckl, H., Caple, H., & Pflaeging, J. (Eds.) (2020). Shifts toward Image-Centricity in Contemporary Multimodal Practices: Insights from Social Semiotic Approaches. London/New York: Routledge.
31. Tsyliuryk, T. V. (2019). Conceptual metaphor in the public service advertising (PSA) discourse on migration crisis and poverty in Great Britain and Germany. Science and Education a New Dimension. Philology, VII (63), Issue: 212. 72-75.
32. Volli, U. (2002). Semiotik. Tübingen/Basel.

REFERENCES

1. Bezhla, T. (2017). English and German advertising discourse: polycode linguistic and pragmatic approach (PhD thesis in Philology). V. N. Karazin National University of Kharkiv, Ukraine.
2. Kameneva, V. A., Rabkina N. V. (2019). The visual code of advertising: covert suggestion. Political Linguistics, 4(76). 83-102.
3. Karataeva, M. (2014). Semiotics of virtual communication (PhD thesis in Philology). T. Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.
4. Masliuk, M. (2014). The eduction of the implicature types in the Ukrainian and English languages. Science and Education a New Dimension. Philology, II (7), Issue: 34. 67-70.
5. Samohina, V.O. (2010). The joke in contemporary communicative space of Great Britain and the USA: textual and discursive aspects (PhD thesis in Philology). V. N. Karazin National University of Kharkiv, Ukraine.
6. Tsyliuryk, T.V. (2016). Migration crisis in social advertising of Great Britain and Germany. Linguistic and Conceptual Pictures of the World, 57, 397-403.
7. Tsyliuryk, T.V. (2016). Discourse of English virtual counteradvertising as the object of linguistic research. Young Scientist. VIII(35). 313-318.

Linguistic techniques of creating humour of magic in T. Pratchett's novels

Y. Ukrayinska

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: eugenie.ukr@gmail.com

Paper received 09.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-13>

Annotation. This paper addresses a set of linguistic techniques used to create the effect of humour of magic, the latter embracing magical characters, situations, and dialogues in Terry Pratchett's novels. The research focuses on those manifestation of humour that are grounded in ambiguity and incongruity related to semantic, situational, and conversational levels of literary texts under study. The paper aims to reveal various ways of transforming conventional magical elements into recognizable humorous ones. The analysis proves that linguistic techniques employed in the narrative (magical situations), descriptions (magical characters), and dialogues are mostly associated with the protagonists' usage of magic. The humour of magic in dialogues tends to be explicit, being caused by the character's unexpected reactions, whereas the humour generated by magical characters and/ or situations is mostly implicit, requiring for its comprehension the readers' cultural and social background knowledge.

Keywords: *humour, magical character, magical situation, magical dialogue, humorous effect, incongruity, ambiguity.*

Humour was not associated with fantasy literature until the late 1960-s [3, p.42]. However, later this genre proved to be of significant interest for scholars who address the phenomenon of humour from its textual perspective. Humour appears to be one of ways of creating a new reality where verbal means are of major importance, because they bring together the author's individual worldview and cultural, linguistic as well as social conventions [2, p.172]. Such an interface emerges due to associative structures the readers need to interpret the comic in the context of ludic verbal structures [1, p.7], which provide common analogies based on the readers' shared and personal experience. Given the above, this paper concentrates on the analysis of Terry Pratchett's book series "Discworld" as the main source of material for research.

Terry Pratchett's Discworld is an illustrative example of alternate fictional fantasy world with magic as an essential part. However, it is not magic in its classical format but something stronger, mainly due to its non-conventionality. Describing magic as a phenomenon, Pratchett claims that the magical core of his imaginary universe is even more powerful than magic per se. He states: "*What runs Discworld is deeper than mere magic and more powerful than pallid science. It is narrative imperative, the power of story.*" [4, p.10]. Given that magic in literary text as an object of our research being the crucial element of Pratchett's novels undergoes transformations into the laugh-provoking category, the interaction of magic and humour is presented here as the subject-matter of this study. For that reason, the main task of the paper is to reveal how the humorous effect of magic is achieved at different textual levels in Pratchett's book series. The novelty and topicality of the research proceed from establishing the linguistic mechanisms by which the categories of magic and humour become textually intergrated. We distinguish three text levels at which such integration emerges: (i) semantic, where magical characters transform into comic ones, (ii) narrative, where magic triggers humorous situations in the narrative, and (iii) conversational, where dialogues between characters disclose the comic nature of magic.

Semantic manifestations of humorous magic in Pratchett's novels with its subclasses and subcategories are the

most difficult for analysis. They deal with magical characters that fall into two main subcategories —situational and stable. Situational characters are generally confined to one novel, whereas stable ones can be found in the whole series of Pratchett's books. These two subcategories fall into five main subclasses: Gods of Discworld (stable), Wizards and Sorcerers (stable), Witches (both stable and situational), Anthropomorphic Personifications (both stable and situational), Magical Creatures (both stable and situational). However, the humorous effect of both situational and stable magical characters is based on the same linguistic techniques, comprising the description of characters and the reliance on the vertical context to resolve incongruity and ambiguity of Discworld's magical reality. Such humour-genous incongruity and ambiguity may be marked by puns, the discrepancy of literal and figurative meanings, connotations, contrasts and metaphors as the main linguistic techniques used to create a magic-based humour.

Puns that employ the names of various magical creatures, e.g. gods, wizards, or witches, especially speaking names, play a most essential role in creating humour in Pratchett's novels. Some gods have names based on wordplays, like: Errata – the goddess of misunderstanding (a nonce-word from spelling error), Vomertia – the goddess of nausea (from the verb "to vomit"), Pathina – the goddess of wisdom. Her name is especially interesting semantically, because it combines two mechanisms – blending and reinterpretation. On the one hand, this name is a blend of two elements – the name of the Greek goddess Athena, whose symbolic animal was an owl, a symbol of wisdom, and the mention of penguin that is shown as a symbol of naivety: "*What was that bird that walked in when the Goddess – he tasted the unfamiliar word - "of Wisdom was mentioned?" "Bit of a problem there," said the barman. "Bit of an embarrassment." "Sorry?" "It was," said the barman, "a penguin." "Is it a wise sort of bird, then?" "No. Not a lot," said the barman. "Not known for its wisdom. Second most confused bird in the world. Can only fly underwater, they say." "Then why-" "We don't like to talk about it," said the barman. "It upsets people. Bloody sculptor," he added, under his breath.*" (SG: 264). Here, through the contrast of "wise - confused", "wisdom - embarrassment" the image of the goddess of wisdom is humorously understated. On

the other hand, this name evokes associations with the word “patina” used to describe the skin of different metal surfaces as a result of metal oxidation, so this word is widely known among antique dealers to identify the specificity of the product surface. As a result, the name of the goddess of wisdom identifies her as a goddess possessing a superficial wisdom only.

Similar semantic transformations occur in naming wizards and witches. Wizards’ proper names, e.g. Ridcully, Poons, Rincewind, are very thought-provoking due to verbal games. Thus, the name of the Arc chancellor of Unseen university, Ridcully, is a pun based on the word “ridiculous”, which clearly characterizes the level of his intelligence: “*Mustrum Ridcully was notorious for not trying to understand things if there was anyone around to do it for him.*” (LC: 12). Ironically using the negatively connoted adjective “notorious” in combination with this pun to describing Ridcully’s duties (*not trying to understand things*), Pratchett creates a humorous image of the wizard. This character’s name is accompanied by the name of the series’s protagonist, wizard Rincewind. His name is a blend of two words - the verb “to run” (the Old English “rinnan”) and the noun “wind”. The meaning of this blend becomes clear, when we come across this person’s motto in the novel “Eric”:| “*Pre-eminent amongst Rincewind’s talents was his skill in running away, which over the years he had elevated to the status of a genuinely pure science; it didn’t matter if you were fleeing from or to, so long as you were fleeing. It was flight alone that counted. I run; therefore, I am; more correctly, I run, therefore with any luck I’ll still be.*” (E: 58). Judging by this excerpt, the main talent of this magical person is not to create magic but run fast from troubles, which is marked by phrase “to fleet from and to” as well as the allusion to Descartes’ famous - I can think, therefore I am (Cogito ergo sum).

While analyzing the names of witches, we can assume that Pratchett’s purport, when naming these magical creatures, was to contrast the form and the content. One of the most powerful witches’ name, Nanny Ogg, has an occult background. An ogre is a legendary monster usually depicted as a large, hideous, man-like being that eats people, especially infants and children [5]. Ascribing such a name to a witch, the author predictably bears in mind the readers’ expectations as to her appearance and character. However, the witch’s portrait does not meet these expectations: “*The door was opened by a small, fat, rosy-cheeked woman whose little currant eyes said, yep, that’s my gnome all right, and be thankful he’s only widdling in the pond. “Mrs Ogg? The midwife?” There was a pause before Mrs Ogg said, “The very same.”* (TTOT: 368). Here, the chain of descriptive adjectives “small”, “fat”, “rosy-cheeked” outlines an image of the witch, whose profession we are unable to guess because of the discrepancy between her name and appearance, i.e. the name’s form and content, which creates ambiguity due to its contrast with the conventional, classical witch’s image, thus causing a humorous effect.

While creating humour semantically, Pratchett does not only use self-speaking names, but also plays on contrasts between conventional magical personae and their roles in doing magic in his novels. Thus, the readers’ image of a conventional wizard correlates with the one described by J.R.R. Tolkien in his “Lord of the Rings”, cf.: “*Gandalf was shorter in stature than the other two; but his long white*

hair, his sweeping silver beard, and his broad shoulders, made him look like some wise king of ancient legend. In his aged face under great snowy brows his eyes were set like coals that could suddenly burst into fire.” (LoR 1: 35). “*He had a tall pointed blue hat*» (H: 24); “*You cannot pass, he said. The orcs stood still, and a dead silence fell. I am a servant of the Secret Fire, wielder of the flame of Anor.*” (LoR1: 344). So, for many readers a wizard is an old man, wearing a hat and using magic. In one of the first novels of Discworld series, such a wizard is presented in the way common to conventional fantasy representatives of this occupation: “*he was a wizard, partly because of the long cloak and careen staff... A wizard who knows he’s going to die can sort of pass on his sort of wizardness to a sort of successor, “So you’re going to sort of die?”*” (ER: 12). The wizard here does have a magical artifact (*careen staff*), possesses magic powers (*sort of wizardness*), being an aged man into the bargain (*you’re going to sort of die*). However, in the later novel “Light Fantastic” we come across the explanation of magical competence of the Discworld wizards’ magical competence: “*I thought wizards knew all about trees and wild food and things,*” said *Twoflower reproachfully. It was very seldom that anything in his voice suggested that he thought of Rincewind as anything other than a magnificent enchanter, and the wizard was stung into action. ‘I do, I do,’ he snapped. ‘Well, what kind of tree is this?’ said the tourist. Rincewind looked up. ‘Beech,’ he said firmly. ‘Actually—’ began the tree, and shut up quickly. It had caught Rincewind’s look.*” (LF: 38). Here we see a wizard, who knows nothing about nature, allowing magical trees to correct him (*‘Actually—’ began the tree, and shut up quickly*), which creates the effect of abruptness and, with much probability, makes the reader laugh.

The witches’ characters in Pratchett’s novels is also far from being conventional. The word “witch” originates from the Old-English “wicce”, which meant a woman-wizard and sorcerer. In “The Laws of Aelfred”, a witch was a woman who had strong bounds with supernatural powers and could resurrect after death: “*fæmnan þe gewuniað onfon gealdorcraeftigan & scinlæcan & wiccan, ne læt þu ða libban*” (LA: 890). In this example the word “gewuniað” means the ability of a witch to resurrect and the word “scinlæcan” a ghost, implying that witches can communicate with supernatural creatures. The excerpt below taken from Pratchett’s novel “Equal Rites” states that Discworld witches have much in common with a classical witch: “*The midwife’s name was Granny Weatherwax. She was a witch. That was quite acceptable in the Ramtops, and no one had a bad word to say about witches. At least, not if he wanted to wake up in the morning the same shape as he went to bed.*” (ER: 20). Thus, a witch is a person who has magical powers to transform people into different shapes (*not if he wanted to wake up in the morning the same shape as he went to bed*). Nevertheless, what makes this magical character humorous is the incongruity between the idea of magic and its form of realization. In the same novel the head witch, Mother Weatherwax, explains to her student what magic really is: “*Most magic isn’t,*” she said. “*It’s just knowing the right herbs, and learning to watch the weather, and finding out the ways of animals. And the ways of people, too*” (ER: 80). According to her, the Discworld

magic is nothing but a highly developed sense of watchfulness (*knowing the right herbs, and learning to watch the weather, and finding out the ways of animals*), which gives a witch the advantage and the power to control people. This absence of magic in a magical character, which is definitely nonsense, creates another between expectations and reality, ruining the borders between them and thus creating a humorous effect.

At the narrative textual level the humorous effect is achieved through the description of the situations where magical symbols are used, magical phenomena are involved, magical subworlds are visited by the protagonists. Pratchett's Discworld is a home for several magical subworlds, such as: Dungeon Dimensions (a prison for Creatures and Things), L-Space (Library), Dark Desert (Purgatory), Midgard (Planet Neighbour). Dungeon Dimensions is a magical place with a huge accumulation of magic, so Creature and Things that stay there gather together, hoping someone will pronounce the sacred figure 8, which is associated with them, and they will be free to kill him/her. In "The Colour of Magic", the main characters, a tourist Twoflower and a wizard Rincewind, accidentally mention this figure and the Creatures appear: "*Strange,*" it said. "*Why can't he say eight?*" *Eight, hate, ate said the echoes. There was the faintest of grinding noises, deep under the earth.... A charge of magic bigger than he had ever seen was building up; when he moved, in painful slow motion, his limbs left trails of golden sparks that traced their shape in the air. Behind him there was a rumble as the great octagonal slab rose into the air, hung for a moment on one edge, and crashed down on the floor. Something thin and black snaked out of the pit and wrapped itself around his ankle.*" (CM: 95) In this situation the figure 8, repeated several times, and adjective "octagonal" act as allusions to the sacred number 7, usually used in fairy-tales (seven dwarfs, seven kings, seven petals). The repetition of this number in combination with rhyming of past form of the verb "to eat" – "ate" and the verb "to hate" creates the impression of fear caused by these magical creatures' power. Nevertheless, the development of this situation makes us come to another conclusion: "*They're about ripe now, can't hold them any longer. Everyone smile, please.*" *There was a flash of light so white and so bright it didn't seem like light at all. Bel-Shamharoth screamed, a sound that started in the far ultrasonic and finished somewhere in Rincewind's bowels. The tentacles went momentarily as stiff as rods, hurling their various cargoes around the room, before bunching up protectively in front of the abused Eye. The whole mass dropped into the pit and a moment later the big slab was snatched up by several dozen tentacles and slammed into place, leaving a number of thrashing limbs trapped around the edge.*" (CM: 103) The situation becomes humorous due to exaggerating the power of non-magical technology, which leads to incongruity between the readers' expectations and the reality of Discworld, where the usage of a modern device (a camera to make a photo) helps to take the upper hand over the magical creatures (*here was a flash of light so white and so bright it didn't seem like light at all*), who therefore loses all their powers and becomes weak.

The figure 8, as one can see earlier, is very important for Discworld's magic. It does not only calls monsters out of dungeons, but also is an integral part of every wizard's life.

There are eight main spells in Octavo Grimoire (the major book of Spells), and there is the colour "octarine", integrating eight rainbow colours and associated with the colour of magic. Defining a colour through colours is another example of creating a humorous effect based on incongruity between expectations and reality: "*It was octarine, the colour of magic. It was alive and glowing and vibrant and it was the undisputed pigment of the imagination, because wherever it appeared it was a sign that mere matter was a servant of the powers of the magical mind. It was enchantment itself. But Rincewind always thought it looked a sort of greenish-purple.*" (CM: 342). Here, Octarine is shown as a powerful creature, not just a colour, with the help of a metaphor — *a servant of the powers of the magical mind*, and personification — *alive and glowing and vibrant*, but the magical effect of its power is completely ruined, becoming absurd and therefore humorous due to disclosing its real featureless colour — greenish-purple, the colour that has little to do with true nobility and enchantment.

Narrative situations that involve magical rituals have their own humorous specificity due to verbal games that ruin the borders between magic and reality. In the excerpt from the novel "Mort" the protagonist, not really a wizard, who is trying to perform a magical ritual: "*He opened it with difficulty and unfolded a dusty grey robe that scattered mothballs and tarnished sequins across the floor. There was a lot of muffled cursing and the occasional clink of china and finally Albert emerged holding a staff taller than he was. It was thicker than any normal staff, mainly because of the carvings that covered it from top to bottom. ... Then he said, 'Hat. No hat. Got to have a hat for the wizarding. Damn. 'He stamped out of the room and returned after a busy fifteen minutes which included a circular hole cut out of the carpet in Mort's bedroom, the silver paper taken out from behind the mirror in Ysabell's room, a needle and thread from the box under the sink in the kitchen and a few loose sequins scraped up from the bottom of the robe chest. The end result was not as good as he would have liked and tended to slip rakishly over one eye, but it was black and had stars and moons on it and proclaimed its owner to be, without any doubt, a wizard, although possibly a desperate one.*" (M: 388). The usage of enumeration (robe, staff, hat) in combination with the negatively charged adjectives (desperate, indistinct) creates a humorous image of the wizard, who does not really need magic for his rituals, only suitable clothes, which makes no sense, making the readers laugh.

The conversational textual level, the last to be analyzed in this paper, comprises personages' dialogues, which deal with both magic as a phenomenon and duties and deeds of various magical creatures or personified artifices. The humorous effect of magic in dialogues is created due a violation of reason-consequence connection which causes incongruity between magic and its understanding by the characters. It can be illustrated by the dialogue between witches, who discuss a Fairy Godmother's duties: "*She waved the wand in a vague way and tried to put pumpkins out of her mind. She felt the air move. She heard Nanny gasp. She said, 'Has anything happened?'*" *After a while Nanny Ogg said, 'Yeah. Sort of. I hope they're hungry, that's all.'*" *And Granny Weathenvax said, 'That's fairy godmothering, is it?'*" *Magrat opened her eyes. There was still a heap, but it wasn't rock any more. 'There's a, wait*

for it, there's a bit of a squash in here," said Nanny. Magrat opened her eyes wider. "Still pumpkins?" (WA: 96). In this excerpt, humour is created when the witches find themselves inapt to understand what they are charged with, which is marked by the question-answer series (*Has anything happened? That's fairy godmothering, is it?*) in combination with the allusion to "Cinderella" (*Still pumpkins?*), which ruins the atmosphere of miracle, because whatever the witches are trying to create transforms into a pumpkin. The effect of magical ritual is broken and becomes understated, as the success of the ritual belongs only to those who have a magic stick and can transform things into pumpkins.

The novel "Wyrd sisters" contains the dialogue between witches, who discuss what is really necessary for conducting a magical ritual. The reader would rather expect that in order to conduct a ritual, a witch should probably have some spiritual power. However, the exchange of remarks between the characters ruins these expectations: "*Granny Weatherwax paused with a second scone halfway to her mouth. 'Something comes,' she said. 'Can you tell by the*

pricking of your thumbs?' said Magrat earnestly. Magrat had learned a lot about witchcraft from books. 'The pricking of my ears,' said Granny." (WS: 24). The verbal game with questions and answers, based on direct and figurative meanings of the phrases "to prick one's thumbs/ears" and "to prick up one's ears" undervalues the importance of magical ritual, thus creating a humorous effect.

Having analyzed the interface of humour and magic at three different textual levels (semantic, narrative, and conversational), we come to the conclusion that the main linguistic techniques that help create a humorous effect in Pratchett's novels are exaggeration of magic powers, the usage of contrast, abruptness, nonsense, and absurdities while describing magical creatures, their duties or rituals, verbal games, including puns based on magical character's names. All these techniques, together with addressing the novels' vertical contexts, lead to ambiguity or incongruity between the readers' expectations and magical reality of Discworld as a source of humour grounded in the reinterpretation of magic.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрук І.В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови". – Харків, 2011. – 18 с.
2. Дембовська Л.М. Окаціональні композити в ідеодискурсі Джерома К. Джерома. // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир. – 2009. – № 4. – С. 172-175
3. Євмененко О.В. Місце гумористичного фентезі в сучасній читачській культурі // Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі: зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 28–29 вересня 2017 р.) / [гол. ред. О. П. Новик]. – Бердянськ, 2017. – С. 42.
4. Pratchett Terry, Stewart Ian and Cohen Jack. The Science of Discworld I. – Clays: Ebury Press. – 2013. – 336 p.
5. Warner Marina. Why do Ogres Eat Babies?. – режим доступу http://www.doi:10.1007/978-1-349-13816-6_18
6. ER: Pratchett T. Equal Rites. – London: Corgi Books, 1987. – 283 p.
7. E: Pratchett T. Eric. – London: Gollancz, 1990. – 118 p.
8. GG: Pratchett T. Guards! Guards! – New York: Harper Collins, 2008. – 355 p.
9. COM: Pratchett T. The Colour of Magic. – London: Corgi Books, 1985. – 285 p.
10. LC: Pratchett T. The Last Continent. – London: Corgi Books, 1999. – 412 p.
11. LF: Pratchett T. The Light Fantastic. – London: Corgi Books, 1986. – 285 p.
12. M: Pratchett T. Mort. – London: Corgi Books, 1988. – 272 p.
13. SG: Pratchett T. Small Gods. – New York: Harper Collins, 1992. – 384 p.
14. TTOT: Pratchett T. The Thief of Time. – London: HarperTorch, 2002. –
15. WA: Pratchett T. Witches Abroad. – London: Corgi Books, 1993. – 275p.
16. WS: Pratchett T. Wyrd Sisters. – New York: Harper Collins, 2008. – 265 p.
17. LotR1: Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. Part 1: The Fellowship of the Ring. – London: Unwin Hyman, 1974. – 544 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Aleksandruck I.V. Verbalizatsiya mozhlyvyh svitiv u zhanri fantasy (na materiali tvoriv suchasnyh angliys'kyh ta amerykans'kyh avtoriv): Avtoref. dys.kand.filol.nauk: 10.02.04 "Hermans'ki movy". – Kharkiv, 2011. – 18 p.
2. Dembovs'ka L.M. Okasinal'ni komposity v ideodyskursi Jerome K. Jerome. // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. - Zhytomyr. – 2009. – №4. – P. 172-175.
3. Yevmenenko O.V. Mistse humorystychnoho fantasy v suchasniy chytats'kiy kul'turi //Vid smishnoho to velykoho: Fenomen komichnoho v literaturi ta kul'turi: zb. nack.materialiv konferentsii (Berdyans'k, 28-29 veresnya 2017 r.) / [hol. red. O.P. Novyk]. – Berdyans'k. – 2017. – S. 42
4. Pratchett Terry, Stewart Ian and Cohen Jack. The Science of Discworld I. – Clays Ebury Press. – 2013. – p. 10
5. Warner M. Why do Ogres Eat Babies?. – Режим доступу http://www.doi:10.1007/978-1-349-13816-6_18
6. Pratchett T. Equal Rites. – London: Corgi Books, 1987. – 283 p.
7. E: Pratchett T. Eric. – London: Gollancz, 1990. – 118 p.
8. GG: Pratchett T. Guards! Guards! – New York: Harper Collins, 2008. – 355 p.
9. COM: Pratchett T. The Colour of Magic. – London: Corgi Books, 1985. – 285 p.
10. LC: Pratchett T. The Last Continent. – London: Corgi Books, 1999. – 412 p.
11. LF: Pratchett T. The Light Fantastic. – London: Corgi Books, 1986. – 285 p.
12. M: Pratchett T. Mort. – London: Corgi Books, 1988. – 272 p.
13. SG: Pratchett T. Small Gods. – New York: Harper Collins, 1992. – 384 p.
14. TTOT: Pratchett T. The Thief of Time. – London: HarperTorch, 2002. –
15. WA: Pratchett T. Witches Abroad. – London: Corgi Books, 1993. – 275p.
16. WS: Pratchett T. Wyrd Sisters. – New York: Harper Collins, 2008. – 265 p.
17. LotR1: Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. Part 1: The Fellowship of the Ring. – London: Unwin Hyman, 1974. – 544 p.

Прийоми відтворення гастрономічних реалій Грації Деледди в українських перекладах

О. Веклич

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: vek_olesya@ukr.net

Paper received 10.09.20; Accepted for publication 24.09.20

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-14>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу гастрономічних реалій сардинської письменниці Грації Деледди українською мовою. Розглядаються характерні риси, стилістичне забарвлення та смислове навантаження таких реалій, а також прийоми для їх відтворення, застосовані різними перекладачами в різні історичні періоди. Аналізується адекватність обраних прийомів перекладу з точки зору збереження когерентності цільового тексту.

Ключові слова: італійська мова, реалія, генералізація, транслітерація, перекладацький коментар.

Вступ. В італійській літературі кінця XIX – початку XX століття особливе місце належить Грації Деледди (1871 – 1936) – письменниці сардинського походження, що у 1927 отримала Нобелівську премію. Її творчість увібрала риси усіх мистецьких течій, що панували в той час у Європі – від реалізму до декадансу. Наразі творчий доробок Деледди відносять також і до регіональної літератури, оскільки в центрі її романів та оповідань знаходиться рідний острів письменниці – Сардинія, життя на якому вона описує детально і реалістично [12]. Саме такий реалізм і обумовлює наявність у її творах великої кількості лексики з національним та регіональним забарвленням, зокрема реалій [11]. Під час проведення цієї розвідки ми вирішили зупинитися саме на гастрономічних реаліях, використання яких у творах є найбільш частотним, оскільки письменниця часто зображує побутові сцени з приготуванням традиційних місцевих страв [7]. Такі реалії мають особливе смислове та стилістичне навантаження і є своєрідним викликом для перекладача.

Огляд публікацій за темою. Постать Грації Деледди, тематика її творів та особливості художнього мовлення привертала увагу багатьох дослідників. Наша розвідка ґрунтувалася на біографічній роботі М. Е. Чузи [7] та дослідженні мовлення ранньої прози Деледди авторства Р. М. Фадди [11]. Особливої уваги також заслуговує книга «A tavola con Grazia» Н. Де Джованні [6], у якій авторка вивчає роль і символізм саме гастрономічної лексики Деледди. Що стосується аналізу саме реалій та прийомів їх перекладу, то в нашій роботі ми будемо посилалися на доробок Р.П. Зорівчак.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження виступили три романи письменниці – «Лихим шляхом» (1896) у перекладі Надії Кибальчич, «Плющ» (1908) у перекладі Леоніда Пахаревського і «Тростини на вітрі» (1913) у перекладі Віктора Шовкуна. Звертаємо увагу, що переклади перших двох зазначених романів були опубліковані у 1913 та 1911 роках відповідно в журналі «Літературно-науковий вістник», для якого характерним було використання жестикуляції – фонетичного правопису, який в той час застосовувався на території Західної України, і якому характерні правила, що не співпадають із сучасними (мова йде, зокрема, про правила написання зворотних дієслів та використання літер «ї» та «е») [2]. Переклад твору «Тростини на вітрі» вперше вийшов друком в 1975 році, і його мова є сучасною.

Що стосується застосованих нами методів, то найважливішим для нашої роботи був перекладацький та **зіставний лінгвістичний аналіз вихідних і цільових текстів**. Метод **лінгвокультурного аналізу** допоміг зрозуміти функціонування окремих лексичних одиниць з національним та регіональним забарвленням. **Метод оцінювання адекватності** і якості перекладу було застосовано для визначення критеріїв адекватного перекладу стилістично забарвленої лексики. **Діахронічний метод** дозволив прослідкувати, як змінювалися підходи перекладачів до перекладу реалій із часом.

Мета розвідки – дослідити особливості використання реалій-гастрономів Грацією Деледдою та проаналізувати прийоми їх відтворення різними українськими перекладачами в різні історичні періоди.

Результати та їх обговорення. Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу уривків, зазначимо, що для тлумачення терміну «реалія» ми опиралися на визначення, запропоноване Р.П. Зорівчак: «Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплені ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [3]. Серед прийомів перекладу реалій дослідниця називає такі: **транскрипція (транслітерація), гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, транспозиція на конотативному рівні, уподібнення, контекстуальне розтлумачення, ситуативний відповідник**. Також окремо дослідниця виділяє перекладацький коментар, який слід розглядати як додатковий прийом, що супроводжує слова, перекладені без будь-якої лексико-семантичної трансформації, але при цьому це такі слова, що вимагають розширеного пояснення [3].

Для аналізу реалій-гастрономів Грації Деледди та прийомів для їх перекладу ми обрали кілька таких, які зустрічаються у творах письменниці найчастіше, а саме «**gattò**», «**focaccia**», «**torrone**» та «**sapa**».

Серед зазначених нами реалій три мають італійське походження, і лише одна, «**gattò**» – сардинська. Означена вона вид сардинських солодощів з мигдалю, цукру, меду та лимонного соку. З неї ми і розпочнемо аналіз. В романі «Лихим шляхом» вона з'являється тричі, а у творі «Тростини на вітрі» – один раз.

Віктор Шовкун для перекладу лексеми користується комбінованою реномінацією:

Dalla sua bisaccia a fiorami usciva l'odore del

gattò... [8, с. 77] //

З його квітчастих саков пахло rammo*... [1, с. 65]

*солодкі коржичи [1, с. 65]

В оригіналі значення лексеми «*gattò*» пересічний італомовний читач міг зрозуміти лише з контексту. Транслітерація реалії у поєднанні з коментарем є, з одного боку, вдалим рішенням, оскільки допомагає зберегти регіональне забарвлення, проте з іншого, саме пояснення не є повним і призводить до смислових втрат.

Надія Кибальчич вдається до інших прийомів:

su tutti i mobili stavano grandi vassoi contenenti torte dai vivi colori e gattòs, specie di piccole costruzioni moresche di mandorle e miele [9]. //

скрізь стояли підноси з різними кольоровими ласощами, з періжками та печивом з мигдалів та меду [4].

В перекладі цього уривку Надія Кибальчич вдається до вилучення. До того ж в українському тексті не лише відсутня реалія, а й викривлене її пояснення, яку Деледда застосувала для кращого розуміння італійським читачем. Дослівний переклад звороту «*specie di piccole costruzioni moresche di mandorle e miele*» звучить так: «*невеличкі вироби мавританського походження з мигдалю та меду*». Як висновок, переклад Н. Кибальчич не є адекватним.

Цікавим для аналізу є і такий уривок:

...scriveva su una striscia di carta i nomi dei donatori[...]

– Zia Maria Rosana una torta di mandorle.

– Il signor Antonio Maria Zoncheddu un presente di grano.

– Donna Grazia Casula un presente di grano e un gattò [9]. //

...записувала на папір тих, хто приніс дарунки. [...]

– Сеньор Антоніо Цонкедду зерно.

– Сеньора Грація Качуло зерно та nepiz [4].

В цьому прикладі уваги вимагають два гастроніми – «*torta di mandorle*» та «*gattò*». І якщо для відтворення «*torta di mandorle*» був застосований буквальний переклад, що був у цьому випадку адекватним, то «*gattò*» нейтралізується, і перекладається як «*періг*» (слово написано відповідно до правопису початку ХХ століття). Такий еквівалент, по-перше, не передає зміст та регіональне забарвлення оригіналу, по-друге, спричиняє небажані повтори, а отже він є неадекватним.

Далі перейдемо до італійських реалій, що, на відміну від сардинських, стилістичного забарвлення не мають, і під час їх перекладу важливо було відтворити виключно зміст. Аналіз почнемо із лексеми «*focaccia*», що означає «*приготований в печі хліб приплюснутої форми*». Наразі в українській мові присутній затверджений відповідник «*фокача*». Зустрічається реалія у романах «*Лихим шляхом*» (1 раз), «*Плющ*» (2 рази), «*Тростини на вітрі*» (3 рази) у різних контекстах.

Наприклад, у творі «*Лихим шляхом*» значення цієї реалії є метафоричним:

Dio è il padre di tutti, e quando fece il mondo disse agli uomini: «Ecco, figli miei, io ho fatto una focaccia: a ciascuno la sua porzione: prendetevela, figli miei» [9]. //

Бог є батько всім і коли він сотворив світ, то сказав людям: «Ось мої діти, я вам даю періжок. Кожному буде його частина. Беріть, дітки.» [4].

Надія Кибальчич відтворює цю реалію за допомогою уподібнення: «*focaccia*» – «*періжок*» (в зазначеному виданні перекладу використана форма «*періжок*», що відповідала тогочасному правопису). Хоча і значення цих слів не збігається, такий переклад ми можемо вважати адекватним, оскільки зберігається образність.

Наступним ми розглянемо приклад із роману «*Плющ*». Зазначаємо, що хоч і в оригінальному тексті реалія «*focaccia*» зустрічається двічі, проаналізувати ми зможемо лише один випадок, оскільки фрагмент тексту, де вона зустрічається вдруге, вилучений у скороченому перекладі Леоніда Пахаревського.

Ella rientrò nella sala da pranzo, e dopo le trote servì le uova fritte con cipolle, e in ultimo una focaccia di pasta e formaggio fresco [10]. //

Анеза знов пішла до їдальні і після форелі поставила на стіл крашанки, смажені з цибулею, а далі принесла свіжого сиру [4].

Як бачимо, в перекладі цього речення реалія вилучена. Зміст, таким чином, повністю викривлений: зворот «*focaccia di pasta e formaggio fresco*» («*фокача з тіста та свіжого сиру*») відтворений як «*свіжий сир*», що оригіналу не відповідає, а отже переклад ми адекватним не вважаємо.

Віктор Шовкун підходить до відтворення цієї реалії інакше:

Grixenda, fiore, vieni, prendi almeno un pezzo di focaccia! [8, с. 65]. //

Гріксендо, дитинко, ходи з'їж хоч шматочок коржа [1, с. 53].

Беручи до уваги, що «*корж*» – «*плоский круглої форми виріб із прісного тіста*» [5], такий переклад можна вважати генералізацією, яка більшою мірою передає значення оригіналу.

Іншим контекстуальним відповідником, який обрав Віктор Шовкун, є «*млинець*»:

Una delle parenti di Grixenda andò dal suonatore di fisarmonica e gli porse una focaccia piegata in quattro [8, с. 66]. //

Якась із Гріксендиних родичок підійшла до гармоніста і подала йому згорненого вчетверо млинця [1, с. 54].

Очевидно, в цьому прикладі перекладач обирає відповідники, орієнтуючись на контекст, а саме на дієприкметниковий зворот «*згорненого вчетверо*», а отже попередньо використаний відповідник «*корж*» негативно вплинув би на когерентність тексту. Незважаючи на це, на нашу думку, таке уподібнення може викликати хибні асоціації у читача.

Далі ми розглянемо реалію «*torrone*», що використовується на позначення кондитерського виробу із меду, цукру, ячного білку та смаженого мигдалю. З'являється вона у творах «*Лихим шляхом*» (2 рази), «*Тростини на вітрі*» (1 раз) і «*Плющ*» (7 разів).

Першим проаналізуємо приклад із роману «*Тростини на вітрі*»:

Non rimasero che una venditrice di torroni [8, с. 165]. //

Невдовзі залишилася тільки торговка смаженим мигдалем [1, с. 154].

Як бачимо, Віктор Шовкун використав контекстуальний

льне розтлумачення, переклавши «**torroni**» як «**смаже-ний мигдаль**». Як і у випадку використання ним перекладацького коментаря, подібне тлумачення є неповним, а отже зміст повністю не передає.

Надія Кибальчич в такому випадку обирає інші прийоми. Наприклад:

*Ci avete portato del **torrone**? [9] //*

*А чи привезли ви нам відтіль якого **гостинця**? [4]*

Перекладачка застосовує генералізацію, переклавши «**torrone**» як «**гостинець**». Звичайно, такий прийом призводить до смислових втрат, проте, щонайменше, значення не є викривленим, на відміну від попереднього прикладу.

Розглянемо ще один приклад генералізації з цього ж твору:

*donne di Tonara, strette fasciate in un ruvido costume, insensibili al sole e ai rumori della folla, misuravano nocciuole o segavano e vendevano i loro **torroni bianchi** che si scioglievano al caldo [9]. //*

*Тонарські жінки стягнені і замотані в своїх грубих убраннях, байдужі до сонця і шуму юрби, одважували оріхи та різали **білі солодкі ласоці**, котрі роставали на сонці [4].*

В цьому випадку словосполученню «**torroni bianchi**» знайдено відповідник «**білі солодкі ласоці**», що є генералізацією. Саме в цьому контексті, завдяки наявності описів такої прийом може бути адекватним, хоча також спричиняє втрати.

Найкраще, на нашу думку, цю реалію українською мовою відтворено в перекладі роману «Плющ»:

*Addio, Rosa, non mangiare molto **torrone** [10]. //*

*Йди здорова, Розо, та не їж там багато **мигдалевих ласоців** [4].*

Як і Віктор Шовкун, Леонід Пахаревський вдається до контекстуального розтлумачення, яке, на нашу думку, є більш адекватним – **torrone** – **мигдалеві ласоці**, оскільки функціонує як генералізація, не спотворюючи зміст.

І, нарешті, перейдемо до останньої реалії – «**sapa**». Серед проаналізованих нами творів вона використовується лише в романі «Лихим шляхом», де з'являється 6 разів. Загалом, лексема «**sapa**» (або «**saba**») означає вид фруктового сиропу, що в Італії, в залежності від регіону, виготовляється з винограду, апельсинів, плодів опунції або сунічника, і використовується для приготування солодоців.

У перекладі цю реалію Надія Кибальчич в перекладі переважно вилучає:

*Sabina aveva lasciato il servizio, e aiutava le sue ricche parenti a fare il pane e i dolci di pasta, **sapa e uva passa**, che ogni buona massaia nuorese non manca di preparare per a festa di Tutti i Santi.*

*Fin dall'alba Maria accese il forno, preparò la **farina lievitata, le mandorle, la sapa e il miele** [9]. //*

*Сабіна скінчила строк у хазяїна і допомогла багатим родичкам пекти хліб та особливе **солодке печиво з родзинками** котре кожна добра нуорська хазяйка пече на се свято.*

*Ще на світанню Марія затопила піч, призначену тільки на те, щоб пекти хліб, приготувала запару, **міндалі, родзинки і мед** [4].*

В цьому уривку Деледда описує процес приготування традиційних сардинських солодоців. Серед назв

інгредієнтів є і зазначена реалія, що в наведеному уривку зустрічається двічі. В першому випадку вона просто вилучена, що призвело до змістових втрат. Проте в другому випадку, щоб певною мірою компенсувати стиль написання, Надія Кибальчич вдається до додавання, і в перекладі однорідні члени «**la farina lievitata, le mandorle, la sapa e il miele**» виглядають як «**запару, міндалі, родзинки і мед**». Як бачимо, замість «**sapa**» використане слово «**родзинки**», яке перекладачка вирішила вжити, виходячи із контексту.

Розглянемо ще один схожий приклад:

*Già le donnine d'Oliena dai capelli attortigliati intorno alle orecchie passavano vendendo **l'uva passa e la sapa**; col loro costume barocco, scalze, con le scarpe in mano, rassomigliavano nei movimenti alle galline vagabonde. La loro vocetta stridula, che chiedeva: **Papascja pjaes e fju? Bini 'ottu pjaes,*** annunciava che le vendemmie erano terminate e che l'inverno s'avvicinava.*

“Uva passa comprate e fichi? Sapa comprate?**” [9] //*

*Баби з Олієни проходили поуз **продаючи родзинки та фіки**. Вони йшли босі, несучи черевики в руках, а їхні рухи нагадували рухи курок. Їхні крикливі голоси, що викукували «**Купіть родзинок, купіть фіки**», сповіщали, що літо скінчило ся і що зима наближалася [4].*

Як бачимо, і в цьому уривку реалія використовується двічі, причому в другому випадку з'являється вона в коментарі внизу сторінки, як тлумачення діалектного звороту. В перекладі втрачається як діалектне забарвлення, так і сама реалія. А частина складного речення «**vendendo l'uva passa e la sapa**» відтворюється як «**продаючи родзинки та фіки**», тобто «**sapa**» замінюється на «**фіки**». Як і в попередньому уривку, задля збереження стилю реалія замінюється на інше слово, підібране із контексту. Подібні прийоми порушують зміст, проте, незважаючи на втрати, допомагають зберегти цілісність тексту.

Цікавим є і такий приклад:

*La zia di Pietro! Esclamò Sabina, sollevando le mani **gialle di sapa!** [9] //*

*Петровій тітці! – скрикнула Сабіна, підіймаючи руки **білі від борошна** [4].*

Дієприслівниковий зворот «**sollevando le mani gialle di sapa**» відтворено за допомогою звороту «**підіймаючи руки білі від борошна**». Саме в цьому випадку з реалією структурно пов'язаний цілий фрагмент речення, а отже вилучення було б неприйнятним. Тому Надія Кибальчич, орієнтуючись на контекст, замінює «**sapa**» на «**борошно**», а «**gialle**» (дослівно – «**жовті**») на «**білі**». Звичайно, зміст таким чином переданий неправильно, проте цілісність тексту збережена. Отже, беручи до уваги брак лексикографічних джерел на початку ХХ століття, таке рішення можемо вважати вдалим.

Висновки. Отож, підводячи підсумок, можемо сказати, що гастрономічні реалії дійсно є важливою лексичною домінантою художнього письма Грації Деледди. Адекватне їх відтворення у перекладі було необхідне не лише для передачі етнокультурного компонента, а і для забезпечення когерентності цільового тексту. Серед прийомів перекладу такої лексики Віктор Шовкун надавав перевагу контекстуальному розтлумаченню та перекладацькому коментарю, що допомо-

гли досягти часткової адекватності перекладу, оскільки саме його тлумачення не були повними, хоч і допомагали. Зберегти регіональний колорит. Також В. Шовкун вдавався до генералізації та уподібнення, які також призводили до незначних змістових втрат. На жаль, оскільки український переклад роману «Плющ» є скороченим, то ми не можемо повною мірою оцінити роботу Леоніда Пахаревського. Проте наявні приклади показують, що для відтворення італійських реалій він вдало застосував контекстуальне розтлумачення, а також вдався до вилучення, що привело до викривлення

змісту. Що стосується Надії Кибальчич, то, як і Леонід Пахаревський, вона вдавалася до вилучень, що можна пояснити відсутністю достатньої кількості лексикографічних джерел на початку ХХ століття. Проте перекладачка, в такому разі, майстерно вдавалася до компенсації заради збереження цілісності тексту перекладу. Застосовувала вона також і генералізацію та уподібнення, за допомогою яких хоч і не могла повністю відтворити значення реалії, проте вдало відтворила метафору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деледда Г. Тростини на вітрі. Мати. /Г. Деледда. – Харків: Фоліо, 2009. – 316 с.
2. Желехівка. Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um17.htm>
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози), Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989, – 216 с.
4. «Літературно-науковий вістник» 1898 – 1932. Режим доступу до ресурсу: http://chtyvo.org.ua/authors/Literaturno-naukovyi_vistnyk/
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). Режим доступу до ресурсу <http://sum.in.ua/>
6. Ciusa M. E. Grazia Deledda: una vita per il Nobel / Maria Elvira Ciusa. - 1. Ristampa Sassari : Carlo Delfino, 2017. – 207 p.
7. De Giovanni. N. A tavola con Grazia: cibo e cucina nell'opera di Grazia Deledda / Neria De Giovanni. Torino: Il leone verde, 2008. – 133 p.
8. Deledda G. Canne al vento. – Grandi classici bur 2008. – 218 p.
9. Deledda. G. La via del male. Режим доступу до ресурсу: <http://livros01.livrosgratis.com.br/lb000281.pdf>
10. Deledda. G. L'Edera. Режим доступу до ресурсу: https://www.liberliber.it/mediateca/libri/d/deledda/l_eder/pdf/l_eder_p.pdf
11. Fadda M. R. La lingua della narrativa giovanile di Grazia Deledda (1890 – 1903). Режим доступу до ресурсу: http://eprints.uniss.it/3535/1/Fadda_M_Tesi_Dottorato_2010_Lingua.pdf
12. Lilliu A. The regional novel in Italy and Great Britain in the late nineteenth and early twentieth centuries: a comparative study of selected works by Giovanni Verga, Grazia Deledda, Thomas Hardy, and David Herbert Lawrence – The University of Edinburgh – 2007. – 322 p.

REFERENCES

1. Deledda G. Reeds in the wind. The Mother. /G. Deledda – Kharkiv: Folio, 2009. – 316 p.
2. Zhelekhivka. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um17.htm>
3. Zorivchak R.P. Realia and translation (on the material of English translation of Ukrainian prose), Lviv, Vyd-vo pry LNU, 1989, – 216 p.
4. «Literaturno-naukovyi vistnyk» 1898 – 1932. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Literaturno-naukovyi_vistnyk/
5. Dictionary of Ukrainian language. Academic explanatory dictionary (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/>

Methods of reproduction of Grazia Deledda's gastronomic realias in Ukrainian translations

O. Veklych

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of Ukrainian translation of the gastronomic realia of the Sardinian writer Gracia Deledda. The characteristic features, stylistic and semantic particularities of such realities, as well as methods of reproduction of them used by different translators in different historical periods are considered. The adequacy of the selected translation techniques from the point of view of preserving the coherence of the target text is analyzed.

Key words: *Italian language, realia, generalization, transliteration, translator's note.*

Механізми формування літературних практик у дискурсі українського соцреалізму

О. І. Вощенко

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: olena_voshchenko@ukr.net

Paper received 10.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-15>

Анотація. У статті досліджено механізми формування літературних практик українського соцреалізму. Наголошено на відмінностях генези соцреалістичної доктрини (директивне запровадження) та її творчих парадигм (еволюційно-адаптивно-селекційний розвиток у рамках регулювання державою). Серед чинників впливу виокремлено інститути цензури та критики, які моделювали літпроцес та забезпечували селекцію поетикальних стратегій. Висвітлено національні особливості реалізації соцреалістичної доктрини. Розглянуто еволюцію виробничого та історичного наративу як характерних сюжетів українського соцреалізму. Підкреслено, що до збідненої естетично-стильової парадигми соцреалізму, її невисокої продуктивності та загибелі синхронно з розпадом Радянської держави призвів не лише тоталітарний примус, а й іманентна тенденційність доктрини, яка підпорядковувала художні особливості ідеології. Підтверджено, що творчий проєкт, у реалізації якого внутрішньомистецькі закони нівелюються політичними чинниками, приречений на непродуктивність.

Ключові слова: соцреалізм; український соцреалізм; літературні практики; цензура; виробничий роман; історичний роман

Вступ. Уніфікація літературних рухів до Спілки радянських письменників (1932) і закріплення в її статуті соціалістичного реалізму основним «методом» літературної творчості (I всесоюзний з'їзд радянських письменників, 1934) сигналізували про тоталітаризацію суспільства та одержавлення культурного простору. Російські інтелектуали, зокрема А. Луначарський та М. Горький, які з позицій марксистської ідеології брали участь у виробленні доктрини соцреалізму, артикулювали його як літературний корелят нової, унікальної суспільно-економічної формації, акцентуючи тенденційність, утилітарність та дидактичність [1], [2, с. 5–18]. Разом з тим в ідеологічній платформі цього явища вбачають засади німецької філософії та європейського романтизму, інспіровані М. Горьким, які, проте, лишилися нереалізованими [3]. У дискурсі соцреалізму важливо розрізнити доктрину та зумовлену нею художню практику, оскільки вони мають різну генезу. Стосовно теорії є підстави вважати доцільними тези про «лабораторність» [4, с. 59], невідповідність іманентним шуканням літератури, нав'язаність політичною системою та її репресивним апаратом тощо. В контексті власне літературних практик твердження викликають сумнів, адже нову жанрово-стильову парадигму – тягле в часі еволюційне явище – створити «лабораторно» без бази, за допомогою постанови на зборах неможливо. Програмні документи соцреалізму і не фіксують такого наміру, оскільки поетикальні особливості в них позиціонуються вторинними й артикульовані абстрактно – в руслі еkleктизму, поліфонії [5] та використання набутків світової культури [2, с. 5, с. 719]. Жанрово-стильове наповнення доктрини, тобто креативну функцію, було делеговано (принаймні, декларативно) письменницьким практикам. Установчу та регулятивну – у формах селективного, спрямовального та репресивного впливу, здійснюваного через інститути цензури, критики, карального правосуддя й навіть особистого втручання партпаратників різного рівня (наприклад, коментарі чи резолюції Сталіна щодо творів О. Довженка, О. Корнійчука тощо) – лишала за собою держава. Яка

потребувала не інтелектуально-естетичного, а прикладного проєкту літератури – для трансляції своїх інтенцій «масам», успішного конструювання їхньої свідомості та встановлення меж творчої свободи інтелектуалів і митців: «Ідеї оновлення мистецтва в молодій радянській державі, як вони осмислювалися найкращими умами в 1920–1930-ті рр. і були в 1934 році представлені як «соцреалізм», дуже скоро були владою фактично відкинуті геть, а величезна армія політпрацівників, цензорів і літературних редакторів спростила їх до схеми, яка вже не мала нічого спільного з початковими задумами інтелектуалів» [3, с. 209]. Український соцреалістичний проєкт формувался в координатах зіткнення означеного дискурсу з національною специфікою літератури та колоніальним становищем республіки.

Мета цього дослідження – визначити особливості українського соцреалістичного проєкту через аналіз формування письменницьких практик у контексті культурно-історичних обставин.

Короткий огляд публікацій. Український дискурс соцреалізму системно розглядали В. Хархун [4], У. Федорів [6] – в аспекті канонотворення, О. Сінченко – типологічного зв'язку з пролетарською літературою, горизонту очікувань читача, Н. Ксьондзик – спорідненості з класицизмом, О. Філатова – авторської свідомості, Ю. Ковалів – панорамного дослідження українського літературного процесу 1930–1940-х тощо.

Результати та їхнє обговорення. В. Хархун наводить такі особливості українського соцреалізму: визначальна роль терору, «утопійні моделі, ґрунтовані на поєднанні «загірної комуни» й національного буття», комплекс меншовартості, який штовхав на легалізацію в загальнорадянському проєкті, домінування романтичного мислення, що забезпечило становлення соцреалізму в ліриці швидше, ніж у прозі, актуалізація народницької парадигми (російський соцреалізм, до прикладу, спирався на критичний реалізм) тощо [4, с. 61–62].

Твердження, що «метод» соцреалізму у творчих

практиках «відсікав все те, що не вкладалося у встановлені канони» [7, с. 487], переконливо аргументоване українськими науковцями. Наразі важливо з'ясувати прикладний механізм формування таких зредукованих творчих практик.

Рушійне значення мали позалітературні чинники, серед яких В. Бабюх виділяє ідеологічно зумовлені характеристики письменників критикою («навішування ярликів»), використовувани у своїй діяльності цензурою та видавцями; прямі вказівки партапаратників щодо написання творів (як-от Постишева, Сталіна) на письменницьких з'їздах, нарадах тощо; заходи цензури, які формували коло доступних тем, вилучали з літпроцесу окремі книги чи доробки авторів загалом, забороняли переклади зі світових літератур [7, с. 487–489].

Найбільш систематичний та безпосередній вплив на літературні практики чинила цензура. Сутність цензури й автоцензури та їхнє загальне значення в соціалістичному каноні характеризує У. Федорів [6, с. 26–30]. Доцільно проаналізувати практичні стратегії цього впливу.

Фактично, цензура визначала обличчя літпроцесу, особливо в період сталінізму. А вже після того як у 1922 році було створено Центральне управління у справах друку (ЦУСД), у 1925-го перейменоване на Головліт – Головне управління у справах друку та літератури, воно здійснювало додруковий перегляд *всієї* видавничої продукції в країні. У 1930-ті Укрголовліт та його місцеві підрозділи значно посилити контроль. Було запроваджено посади політичних редакторів та коректорів, до цензурної роботи залучали партійних керівників. Рукописи проходили двоступеневу процедуру перевірки [8]: додрукову та післядрукову (порівняння сигнального примірника з авторським оригіналом щодо внесення зауважень Головліту), після якої дозволявся масовий тираж – твір ставав частиною публічної сфери та здобував критичну рецепцію. Варто наголосити, що вплив цензури зберігав свою активність до початку 1980-х. Беручи до уваги дані О. Федотової [9], Головліт володів широким арсеналом засобів моделювання літпроцесу: 1) на відміну від царського відомства, знищення гранок та рукописів відхилених текстів [9, с. 122]. Отже частину творів – потенційних складників тодішнього літпроцесу – з нього було усунуто. Через відсутність обліку сучасна реконструкція неможлива навіть на рівні статистики; 2) вилучення тиражів певних творів з бібліотек та книготоргівлі з подальшим знищенням (у кращому разі, крім кількох примірників для спецфондів) та заборонаю на перевидання (наприклад, роману З. Тулуб «Людолови» – у 1937 р., Ю. Яновського «Чотири шаблі» – у 1930-му; тираж його роману «Жива вода» окремою книгою знищено ще в друкарні в 1947-му тощо); 3) цілковите вилучення доробків певних авторів, як-от чільних представників Розстріляного відродження. У 1930-ті у графі «Назва» списків літератури для бібліотечних «чисток» було зазначено: «Всі твори, за всі роки, всіма мовами»; побіжно згадані імена заклеювали, затушовували чи виривали ними підписані передмови, післямови тощо [9, с. 148]; 4) заборона на друк, що спричинила так звану внутрішню еміграцію (Л. Костенко,

Вал. Шевчук), написання творів «у шухляду», самвидав та «тамвидав» (нелегальні публікації за кордоном); 5) викреслення літературних поколінь. Стерилізація культурного ландшафту від досвіду Розстріляного відродження мала далекосяжні наслідки: не лише уніфікацію, а й переривання традиції та регрес до народницького нарративу, збіднення зразків, на яких формувалися наступні покоління письменників. Відтак кружляння в тісних межах ідеологічно вивірених схем спричинило невиразність та провинційність української літератури соціалізму. Наприкінці 1960-х була викреслена ще одна хвиля новаторів – поети «вітисненого покоління», які отримали можливість видати збірки лише у 1980-х. Варто наголосити, що зроблено це було не критикою, а саме цензурою – на етапі додрукової підготовки книг чи навіть набраними до друку, як у випадку зі збіркою В. Голобородька «Летюче віконце» початку 1960-х.

Тексти, схвалені радянським літпроцесом, зазнавали різних форм впливу цензури: 1) фільтрування за тематичним принципом. Базуючись на архівних документах, О. Федотова наводить 16 найбільш типових заборон [9, с. 151–152], серед яких, зокрема, «занепадницькі настрої, мотиви безвихідності» (пункт сьомий), пияцтво (пункт перший та третій), а також психоз, жорстокість, масові голод, страждання, смерть у контексті громадянської та Другої світової війни тощо. Якщо зображення менш яскравих проявів тілесності чи фізіологічних / психологічних межових станів долали цензурні фільтри, на них реагувала критика [5]. Як підкреслює О. Федотова, «універсальним було обвинувачення в «песимізмі й занепадництві» [9, с. 152]; 2) втручання в індивідуальний творчий процес письменника аж до рівня стилістики: «Рішення цензурних інстанцій набули згодом не тільки заборонного, а й імперативного, наступального характеру. Вони [...] пропонували авторам, про що і як саме потрібно писати, вторгаючись навіть у форму літературного твору й прийняту автором стилістику [9, с. 152]».

Реакція письменників на систему обмежень мала різні вияви: 1) самоцензура, зокрема відмова від потенційно «непрохідних» задумів, згладжування життєвих конфліктів, звертання до кон'юнктурних тем; 2) схематизація, поширення клішованих сюжетів, образів, художніх засобів, які б не викликали зауважень; 3) загальне зниження рівня літературної продукції республіки, розвиток графоманії, комерціалізація внаслідок того, що друк (отже і гонорар) забезпечували ідеологічна коректність та схвальний відгук цензури – навіть усупереч низькій художній вартості й негативній оцінці редактора видавництва; 4) формування специфічної стилістики, базованої на підтекстах, алюзійності, езоповій мові, та, як наслідок, виховання читача з навичками сприймання між рядків і відокремлення інформації від ритуальних формул [10, с. 231] тощо.

Функції цензури доповнювала критика. Перша відкидала потенційно вороже, друга сигналізувала про небажане чи нетипове й таким чином «сортувала» авторів. Наприклад, виробничий роман «Магістраль» (1934) А. Шияна був допущений цензурою, проте отримав негативний відгук Б. Коваленка через надмірний психологізм та зредуковане зображення виробни-

чих процесів [11]; творчість В. Свідзінського не забороняли (у 1940 році вийшла остання збірка «Поезії»), проте критика ігнорувала її чи атестувала негативно [12]; вже в 1950–1970-ті на периферію критичної думки було відсунуто доробки А. Дімарова, В. Міняйла тощо. В. Бабюх стверджує, що «політичні критерії вироблялись роками завдяки досвіду багатьох радянських письменників. Зокрема, життя в СРСР зображувалося загалом позитивно, замовчувались соціальні конфлікти [...] Не дозволялося описувати особисті переживання в минулому та сьогоденні, що викликали протиріччя із прийнятими уявленнями про державу і суспільство [...] і взагалі всю фізіологічну сферу людського існування» [7, с. 487]. Отже критика, спираючись на ідеологічний чинник, формувала шкалу вартостей для письменницького та читацького середовища, виконувала дидактично-прескриптивну функцію, штучно підігривала чи, навпаки, нівелювала популярність певних літераторів.

Еклектична поетика соцреалізму формувалася з відфільтрованих цензурою та критикою елементів пролетарської літератури, авангардизму та інших видів «лівого» мистецтва, неоромантизму, міметизму народницького зразка, псевдореалістичного наративу, з якого було усунуто об'єктивність відтворення дійсності, та, звісно, майже 20-річного досвіду постжовтневої прокомуністичної літератури, визнаних придатними для проекту «конструювання радянської людини». Ідеологічна мета унормовувала ці різномірні елементи за квазікласицистичними принципами. Залишки радикально викреслених здобутків модерністської художньої парадигми та шукань Розстріляного відродження використовувались критикою через атрибуцію відповідними ярликами: психологізм, рефлексування та авторефлексування – «самокопання», зображення реальності та гострих життєвих конфліктів, критичний аналіз суспільної атмосфери – «очорнительство», «наклеп на радянську дійсність», «натуралізм», екзистенційні мотиви – «занепадництво» тощо. Відбувся стрімкий поворот до попередньої художньої парадигми – народницької – з її простим нарративом, соціальною зумовленістю явищ та характерів, їх поділом на позитивних та негативних, романтизмом, сентименталізмом, обмеженістю тематикою села, описовістю – але й певною закоріненістю в національні архетипи (творчість О. Кундзіча, М. Стельмаха тощо). В такій стилістиці набуло популярності зображення негативних рис дореволюційного життя в зіставленні з революційною чи прогресивною соціалістичною дійсністю («Історія радості», 1938 І. Ле, «Гроза», 1936 А. Шияна тощо). Відсікалися також формальні експерименти та новаторство «лівого» мистецтва (які мала замінити нормативна квазікласицистична поетика), неоромантично-ніцшеанський культ надлюдини трансформувалася в атрибут образу вождя, а постулат про рушійну силу особистості в новій епосі перетік у формулу важливості «гвинтика» в «машині колективу».

Найбільш привілейованим жанром соцреалізму на всіх етапах його розвитку став виробничий роман. Праця займала одне з найпочесніших місць у пантеоні радянських цінностей – на І з'їзді письменників М. Горький виголосив тезу про її розуміння літературою

як творчості [2, с. 13–14].]. Водночас цей жанр був органічним для соцреалістичної художньої парадигми, налаштованої проти індивідуалізації та психологізму. Він дозволяв зображувати персонажа-актанта замість персонажа-особистості завдяки зміщенню акцентів із внутрішнього світу на професійну діяльність і її технологічні моменти, з приватної сфери на грандіозність державних перетворень. До 1953–1956-го набули поширення типові схеми написання таких творів (яскравий приклад – роман «Крейсер», 1939 В. Собка), які під впливом десталінізації гуманізувалися – історія особистості вийшла на перший план («Вітер в обличчя», 1953–1955 М. Руденка, «Звичайне життя» В. Собка, 1956 тощо). З 1960-х кращі твори на робітничу тематику дещо розширюють її рамки й досягають більшої художньої переконливості, залучаючи спектр суспільних та особистісних проблем («Спека», 1960 П. Загребельного), при цьому зберігаючи загальну схему. Із 1970-х у межах виробничого master plot з'являється іронія та подекуди елементи пародіювання його компонентів (трилогія «З погляду вічності», 1970; 1971; 1974 П. Загребельного), які в доробку цього письменника переходять у відверту пародію і деконструювання самого жанру (хімерний роман «Левине серце», 1978).

Окремий сюжет українського соцреалізму, зумовлений ярликом націоналістичності – становлення нарративу про минуле, зокрема історичного роману. Імперська політика пам'яті була мінливою й залежала від політичної ситуації, змінюючись від негачії української власне національної історії у 1920-х [10, с. 35–36] та 1930-х [10, с. 40–44], коли було заборонено роман З. Тулуб «Людолови» (1937) за ідеалізацію козаччини – до часткової реабілітації після 1938-го [10, с. 44–49], позначеної п'єсою О. Корнійчука «Богдан Хмельницький» (1938), романами П. Панча «Запорожці» (1939), Я. Качури «Богун» (1940) тощо – і до ініціювання націонал-патріотичної хвилі в ситуації загроженості (1941–1943). З 1946-го, проте, її змінило цензурування самого означення «український», «Україна» (перевидання поеми М. Бажана «Данило Галицький» після 1946 року, критика В. Сосюри у 1951 році за вірш «Любіть Україну», 1944 тощо) та суворий контроль історичної тематики внаслідок двох кампаній 1946–1947 рр. [10, с. 220]. Зрештою, нарратив про минуле вдалося реабілітувати завдяки глорифікації ідеологічно вивірених версій україно-російських стосунків [10, с. 220–222, 227–229] (твори про Б. Хмельницького та Переяславську раду, зокрема епопея «Переяславська рада», 1948–1953 Н. Рибак).

Висновки. Український соцреалістичний проект формувався на перетині імперської доктрини й механізмів державного регулювання з національною специфікою та літературною традицією. Тому соцреалістичні практики ефективно розглядали в координатах селекції художніх парадигм, монополії, штучно забезпеченої адміністративно-каральним апаратом, та адаптивних стратегій письменників, що полягали в балансуванні між творчістю й сигналами владного дискурсу. Попри декларування тематичної та жанрово-стильової поліфонії, ідеологічна доцільність нівелювала елементи поетики, що їй протирічили (психологізм, критичну оцінку дійсності, акцентування приватної сфери у

прозі, гостроконфліктність у драматургії, медитативність у ліриці тощо). Ігнорування іманентних законів літератури спричинило низьку творчу продуктивність соцреалізму та збіднило його естетично-стильову парадигму, поставивши перед труднощами так звану радянську літературу загалом й українську зокрема вже в

перші десятиліття її існування (що підтвердила дискусія на II всерадянському з'їзді письменників у 1954-му та творчі підсумки попереднього періоду). Названі чинники визначили загибель проєкту щойно з розпадом Радянського Союзу, коли зникло його ідеологічне опертя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луначарский А. В. Социалистический реализм // «Советский театр». 1933. № 2–3. С. 3–10.
2. Первый всесоюзный съезд советских писателей. Стенографический отчет. Москва: Государственное издательство художественной литературы. 1934. 718 с.
3. Шалагінов Б. Соцреалізм як нереалізований проєкт (погляд германіста) // Всесвіт. 2012. № 5/6. С. 207–220
4. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації. Монографія. Ніжин: Гідромакс. 2009. 505 с.
5. Луначарский А. В. Вместо заключительного слова. «Лит. критик». 1933. № 1. С. 49–56.
6. Федорів У. М. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації: дис. ... канд. філол. наук.: 10.01.06 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2016
7. Бабюх В. Політична цензура в Україні в 1920–1930-х рр. Книжкова продукція під впливом цензури (Фрагменти) // Список репресованої літератури. Заборонені видання 1920–30-х років. Київ: Українські пропілеї. 2018. С. 451–496.
8. Кирієнко О. Ю. Цензура в Україні // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка. 2013. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=tsenzura_v_ukrajini (дата звернення: 07.09.2020)
9. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР–УРСР (1917–1990 рр.). Київ: Парлам. вид-во, 2009. 350 с.
10. Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві = Stalin's Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination [авториз. пер. з англ.: М. Климчук, Х. Чушак; ред. Я. Цимбал]. Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т Критики. Київ: Критика. 2008. 303 с. : іл. (Критичні студії).
11. Коваленко Б. Під знаком перебудови // За марксоленінську критику. 1934. № 7. С. 53–78.
12. Шеремет М. В. Свідзінський. Поезії // Радянська література. 1941. Кн. 4–5, квітень–травень. Київ: Держполітвидав. С. 355–337. Рец. на кн.: Свідзінський В. Поезії. Київ: Радянський письменник. 1940.

REFERENCES

1. Lunacharsky A. V Socialist realism // Soviet Theatre. 1933. № 2–3. Pp. 3–10.
2. The First All-Union Congress of Soviet Writers. Verbatim report. Moscow: State Publishing House of Fiction. 1934. 718 p.
3. Shalaginov B. Socialist realism as an unrealized project (the view of the Germanist) // Universe. 2012. № 5/6. P. 207–220.
4. Kharhun V. Socialist realist canon in Ukrainian literature: genesis, development, modifications. The Monograph. Nizhyn: Hydromax. 2009. 505 p.
5. Lunacharsky A. L. Instead of the final word // Literary critic. 1933. № 1. P. 49–56.
6. Fedoriv U. M. Socialist-realist canon in Ukrainian literature: mechanisms of formation and transformation: dis. ... Cand. philol. sciences: 10.01.06 / I. Franko Lviv National University. Lviv, 2016.
7. Babyukh V. Political censorship in Ukraine in the 1920s and 1930s. Book production under the influence of censorship (Fragments) // List of repressed literature. Prohibited editions of the 1920s and 1930s. Kyiv: Ukrainian Propylaea. 2018. P. 451–496.
8. Kirienko O. Y. Censorship in Ukraine // Encyclopedia of the History of Ukraine: Vol. 10: T-Ya. Editor: VA Smolii (chairman) and others. Kyiv: Scientific opinion. 2013. 688 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=tsenzura_v_ukrajini (access date: 07.09.2020)
9. Fedotova O. O Political censorship of printed publications in the USSR–USSR (1917–1990). Kyiv, 2009. 350 p.
10. Ekelchik S. Empire of memory. Russian-Ukrainian relations in the Soviet historical imagination = Stalin's Empire of Memory. Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination [author. trans. from English: M. Klimchuk, H. Chushak; ed. J. Cymbal]. Ukr. Science. Harvard Institute. University, Critics Institute. Kyiv: Criticism. 2008. 303 p. : il. (Critical studies).
11. Kovalenko B. Under the sign of rebilding // For Marx and Lenin criticism. 1934. № 7. S. 53–78.
12. Sheremet M. Volodymyr Svidzinsky. Poetry // Soviet literature. 1941. Book 4–5, April-May. Kyiv: State Political Publishing House. Pp. 355–337. Rec. on the book: Svidzinsky V. Poetry. Kyiv: Soviet writer. 1940

The Mechanisms of Literary Practices Formation in Ukrainian Socialist Realism Discourse

O. Voshchenko

The **objective** of the study is to investigate national peculiarities of the Socialist Realist doctrine realization in Ukrainian literature and to find out specific mechanisms of literary practices, which were formed in Ukrainian Social Realism. The cultural-historical and comparative **methodology** was used. As a **result**, emphasis is placed on the differences in the genesis of the Socialist Realist doctrine (which was directly introduced) and its creative strategies (which had evolutionary-adaptive-selective development within the framework of state regulation). Among the impact factors, the practice of censorship and criticism were emphasised. It's proved, that they modeled the literary process and provided the selection of poetics. The **findings** of this paper are consisted in the analysis of these mechanisms on the material of Ukrainian Socialism Literature and it's national peculiarities. The evolution of production and historical novel as distinctive plots of Ukrainian Social Realism is considered. It is highlighted, that the pruning of esthetic and stylistic Socialist Realism paradigm, it's creative unproductivity and fading simultaneously with the collapse of the Soviet state was forced not only by totalitarian control, but also by ideological commitment of literary doctrine. As a **conclusion**, it must be said said an art or literary project, which is based not on the internal art laws but on political factors impact, is doomed to be unproductive.

Keywords: socialist realism, Ukrainian socialist realism, literary practice, censorship, production novel, historical novel.

EGO Conceptual Space in Emily Dickinson's Poetry

N. Yemets

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: nataliayemets5@gmail.com

Paper received 06.09.20; Accepted for publication 19.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-16>

Abstract. The article deals with the analysis of EGO conceptual space (CS) in Emily Dickinson's poetry. The work is founded on the theoretical basis of cognitive studies, conceptology and linguistics. Quantitative-qualitative analysis of ego-marked propositions in the poetic texts enables the identification of leading theme lines of E. Dickinson's poetic legacy. Within the theme lines, the dominants of EGO CS are reconstructed. On the ground of thematic domains structure, the EGO CS with specific concept distribution is modeled.

Keywords: *conceptology, poetics, artistic concept, conceptual space, EGO conceptual space.*

Introduction. Egocentricity as reality perception where personal "I" holds the central role is the main determinant of personality evolution in the whole spectrum of physical, spiritual and social development. The changes of the life environment, cooperation forms, and level of self-reflection influence the personality concept formation and offer the approaches to its identification.

Personality concept in the philosophical aspect is represented by EGO category that evolves in frames of the dominant scientific paradigm: on the way from the natural personality of Ancient World to the rational human of the modern society, the changes of the personality's position in the Universe are traced. Psychological sciences offer their approach to personality concept identification – from Freud's theory [4], through the transformational theories, humanistic and social psychology to "narrative" approach, the changes in the psychological egocentricity category are observed.

Review. Linguistic personality concept has become the central research issue in numerous investigations. Cognitive linguistics [3], in its turn, operating with the category of concept on the mental level, touches the depths of consciousness and mental representation of general philosophical categories [5].

Egocentricity conceptualization – is a mental representation of self-reflective aspects of world perception. EGO concept, in its turn, is a coding unit of conceptual picture of the world that holds the information of personal "I" where historical and cultural aspects serve as main determinants in egocentricity actualization.

In frames of cognitive investigations, artistic concepts emerge as the determining instrument in poetic picture of the world structuring. Artistic concepts, defined as constituents of the author's conceptual picture of the world, form the mental construct of world's representation.

Egocentricity in poetic texts [7] is represented by EGO concept – the basic unit of author's self-reflective part of conceptual picture of the world. The peculiarities of EGO concept actualization are determined by unique poetic texts structure, where the conceptual space is formed only with reader's cooperation [8].

Aim. The article is aimed at defining EGO concept peculiarities actualization in Emily Dickinson's poetic texts. The **methodological background**, resting on the general principles of linguistics, is represented by the complex approach to EGO artistic concept analysis as to a special macrotextual construct. Based on the artistic concept modeling procedure of V.H. Nikonova [9], taking into account the peculiar EGO concept status, the following method of investigation is developed: 1) defining ego-marked metaphorical contexts of propositions with egocentric words [6], 2) iden-

tification of key theme lines and reconstruction of thematic dominants in conceptual metaphor terms in EGO conceptual space, 3) E. Dickinson's EGO CS modeling, 4) analysis of nuclear theme lines of ego-marked fragments and concept distribution in EGO CS structure.

Results discussion. Emily Dickinson's EGO CS investigation should be preceded by a glimpse into American Romanticism. This period is characterized by attention to the spiritual values, dialogue between real and imaginary worlds, appreciation of traditions. Dickinson, still being a part of the American Romantic tradition, is known for her unique independence from the literary standards: in search of answers of her personal sufferings reasons, she speculates on the topics of religion and nature balance. Her texts, sharp and ironic, touch the depths of every reader's soul [1].

Analysis of ego-marked contexts of Dickinson's works explicates five dominant theme lines: *death, love, life, self-reflection* and *divine*. Within the lines, fourteen thematic dominants – conceptual metaphors – are reconstructed.

The most numerous in its text representation is the *death* line that embraces 27,6 % of the general textual verbalization in ego-marked contexts. In frames of this line, the following dominants are reconstructed: DEATH IS FEAR, DEATH IS ETERNITY, DEATH IS A ROAD, and DEATH IS BLISS.

The nuclei concepts of DEATH IS FEAR dominant are DEATH, FEAR and GOD. Death in Dickinson's works is, first of all, the fear of chaos and cold darkness. EGO CS of this dominant accumulates the artistic concepts of "cold poetry" to define the death as the situation of cold: *"My wheel is in the dark – / I cannot see a spoke"* [2, p. 260].

Life infinity can be reached by the soul transformation into immortality dimension which is the kingdom of eternity. The artistic concepts of DEATH IS ETERNITY space form EGO CS in the dimension of eternal life of soul in the new world that becomes the enlightenment of true life values: *"I made my soul familiar / With her extremity. / That at the last it should not be / A novel agony. / But she and Death, acquainted, / Meet tranquilly as friends, / Salute and pass without a hint – / And there the matter ends"* [2, p. 200].

The lines above explicate EGO CS of the thematic dominant DEATH IS A ROAD where the transition to a new state emerges as the act of birth. In this context, the artistic concept WATER becomes a symbol of purification and rebirth of soul and body: *"So set its sun in thee, / Thy shore?"* [2, p. 319]. Like a child's baptizing that through water cleanliness unites with God, so does physical death transform through water to the life in New World: *"So keep your secret, Father! / I would not if I could, / Know what the sapphire fellows do, / In your new-fashioned world!"* [2, p. 91].

Emily Dickinson was the first to speculate on death with

irony and skepticism. Her predecessors and contemporaries, as a rule, referred to death in tragic colors. Dickinson, in her turn, ruins the stereotypes of divine by allowing herself to "argue" with death: "God preaches, – a noted clergyman, – / And the sermon is never long; / So instead of getting to heaven at last, / I'm going all along" [2, p. 114].

The conceptual dominant DEATH IS BLISS reflects the attitude to death as to the happiness of new life: "That bells should joyful ring to tell / A soul had gone to heaven, / Would seem to me the proper way / A good news should be given" [2, p. 241].

The next theme line identified in ego-marked contexts in Dickinson's poetry is the line of *love* with the following thematic dominants: LOVE IS PAIN and LOVE IS A NATURAL PHENOMENON. Such conceptual dominants in Dickinson's works are not accidental: though the love object of hers still remains unknown, the fact of her loneliness cannot be contradicted. This state caused the bright feeling of love reflection in dark colors of pain and suffering. Nature, in its turn, as an ideal creation of God, became the example of ideal love for Emily.

The nucleus artistic concept WATER, representing strength and purity, proves the dominant archetype of WATER that underlies the poetic texts of Romanticism: "He touched me, so I live to know / ... / It was a boundless place to me, / And silenced, as the awful sea / Puts minor streams to rest" [2, p. 172]. Other artistic concepts, such as LIFE, LIGHT, WARMTH and EDEN function in the thematic space of *love* together with concepts FLOWER, BIRD and INSECT, thus proving the validity of the dominant: "Summer for thee grand I may be / When summer days are flown! / ... / For thee I bloom, I'll skip the tomb / And sow my blossoms o'er! / Pray gather me, Anemone, / Thy flower forevermore" [2, p. 166].

The theme line of *life* is the next in contextual representation in ego-marked contexts of Dickinson's poetry. Comparing the source domains of theme dominants, it is essential to state the similarity of three domains: LIFE IS A ROAD and DEATH IS A ROAD, LIFE IS FEAR and DEATH IS FEAR and LIFE IS BLISS and DEATH IS BLISS. The identical source domain in conceptualizing the antonymous notions reflects the life cycle continuity.

Conceptual dominant LIFE IS A JOURNEY is a conventional conceptual metaphor that parallels life to a road. The road of life in Dickinson's poetry is mostly a water way through ocean, sea or river (concepts OCEAN, SEA and RIVER): "It was such a gallant, gallant sea / That beckoned it away" [2, p. 19].

Another conventional conceptual metaphor of the thematic dominant is LIFE IS A CONTAINER. Artistic concepts distribution within this dominant demonstrates author's conceptualization of life in terms of a locked space: life on earth is represented as a locked container, where breaking through it opens new life horizons. Artistic concept DOOR in EGO CS represents the way to enlightenment ("open doors"): "A door just opened on a street / I, lost, was passing by - / ... / Lost doubly, but by contrast most, / Enlightenment misery" [2, p. 66].

The artistic concepts of thematic dominant LIFE IS A CONTAINER reflect the soul of the Romanticism person in the transformation process from earth to heaven life. In this context, artistic concept HOUSE stands for the shelter from the unknown – death: "And now before the door, / I dared not open, lest a face / I never saw before / ... / I laughed a

wooden laugh / That I could fear a door, / Who danger and the dead had faced, / But never quaked before. / ... / And held my ears, and like a thief / Fled gasping from the house" [2, p. 49].

Artistic concepts of EGO CS with LIFE IS FEAR dominant (FEAR, VAIN, EMPTINESS) unveil the basic reasons of fear. The author feels desolation in uselessness of life when it is not filled with happiness: "If I can stop one heart from breaking, – / I shall not live in vain" [2, p. 10].

EGO space of LIFE IS BLISS conceptual metaphor with the central concept LOVE also includes the concepts of BLISS, FEAR, LIFE and IMMORTALITY. The bliss of life exists only in its opposition to pain, fear and suffering. Happiness of life, according to Dickinson, is love, nature, self-reflection and ability to see the best in minor things: "That I shall love always, / I offer thee / That love of life, / And life hath immortality" [2, p. 148].

The *self-reflection* theme-line in ego-marked contexts is represented by two dominants – SOUL IS EYES and HUMAN IS NATURE. The artistic concepts distribution of EGO CS within these dominants unveils the dichotomy of spiritual and mundane where the latter is represented by concepts DOUBT, DESPAIR and SIN. In such a context, the spiritual aspect of a human is conceptualized by soul (SOUL artistic concept) as the only just observer and judge. Eyes (EYE artistic concept) serve as the objective mediator between the worlds. Consequently, this kind of self-reflection is based on the concept of spiritual perception which is an enlightenment source: "So, safer, guess, with just my soul / Upon the window-pane / Where other creatures put their eyes, / Incautious of the sun" [2, p. 40].

The leading line of EGO CS in *self-reflection* theme is the battle between soul and flesh. In search of harmony, the author tries to reach the natural balance observing nature. Unique Dickinson's concept CREATIVITY uncovers author's true highest values of life – she cannot live without poetry, the most valuable crown of all god's presents: "It is little I could care for pearls / Who own the ample sea; / Or brooches, when the Emperor / With rubies pelteth me; / ... / when I see / A diadem to fit a dome / Continual crowning me" [2, p. 52].

Nature (artistic concept NATURE) becomes the richest source of inspiration for many poets of Romanticism. This concept proves to be central in all thematic lines of EGO CS in Dickinson's poetry, showing that only nature brings harmony and tranquility: "The bee is not afraid of me, / I know the butterfly; / The pretty people in the woods / Receive me cordially. / The brooks laugh louder when I come, / The breezes madder play. / Wherefore, mine eyes, thy silver mists? / Wherefore, O summer's day?" [2, p. 114].

The artistic concept GOD also enters Dickinson's EGO CS within all thematic lines and becomes nucleus for the line of *divine*. The reconstructed dominants of this space are GOD IS HOPE and GOD IS SACRIFICE: "I hope that Father in the skies / Will lift his little girl, – / Old-fashioned, naughty, everything, – / Over the stile of pearl!" [2, p. 94]. Dickinson, unlike her predecessors and contemporaries, holds an active dialogue with God: she argues, questions and hesitates: "Is Heaven a physician? / They say that He can heal; / But medicine posthumous / Is unavailable. / Is Heaven an exchequer? / They speak of what we owe; / But that negations / I'm not a party to" [2, p. 32]. General EGO CS of Emily Dickinson's poetry is represented in Table 1:

Table 1. General EGO conceptual space in Emily Dickinson's poetic texts

DEATH	LOVE	LIFE	SELF-REFLECTION	DIVINE
NATURE	NATURE	NATURE	NATURE	NATURE
GOD	GOD	GOD	GOD	GOD
SOUL	SOUL	SOUL	SOUL	SOUL
DEATH	DEATH	DEATH		DEATH
	LOVE	LOVE	LOVE	LOVE
LIFE	LIFE	LIFE		LIFE
FEAR	FEAR	FEAR		FEAR
JOY	JOY	JOY		JOY
BLISS		BLISS	BLISS	
DESPAIR	DESPAIR		DESPAIR	
HEAVEN	HEAVEN			HEAVEN
JOURNEY		JOURNEY		JOURNEY
SEA	SEA	SEA		
WATER	WATER	WATER		
	DOUBT		DOUBT	
FROST	FROST			
IMMORTALITY	IMMORTALITY			
	HEART			HEART
	LIGHT			LIGHT
	PAIN		PAIN	
	SACRIFICE			SACRIFICE
CHAOS	BIRD	BAY	CREATIVITY	DOOM
COLD	EDEN	CHANCE	DESIRE	FAITH
DARKNESS	FLOWER	DOOR	ENEMY	HELL
DUST	HUMILITY	EMPTINESS	EYE	HOPE
ENLIGHTENMENT	INSECT	EXIT	FAME	
ETERNITY	LONELINESS	GOAL	MIND	
GARDEN	MAN	HOUSE	POETRY	
GREIF	OBEDIENCE	MOMENT	VISION	
KINGDOM	SUN	OCEAN	WISDOM	
NEW WORLD	WARMTH	POOL		
NIGHT	WEALTH	RIVER		
PRIVILEGE	WOMAN	TIDE		
ROAD		TRANSFOR- MATION		
SHIP		VAIN		
SPIRIT				

Conclusion. The article focuses on EGO CS space analysis of Emily Dickinson's poetry. Concept EGO, defined as metal reflection of egocentricity, forms its unique CS with dominant thematic lines of ego-marked poetic fragments. Reconstructed in terms of conceptual metaphor theme-dominants predetermine the distribution of artistic concepts within EGO CS.

The analysis of EGO CS of Emily Dickinson's poetic texts revealed five thematic lines: lines of *death*, *love*, *life*, *self-reflection* and *divine*. Common for all lines are the

artistic concepts of NATURE, GOD and SOUL. The concepts DEATH, LOVE, LIFE, FEAR and JOY are identified in four thematic lines of ego-marked contexts. The rest of the concepts belong to EGO CS periphery.

EGO CS analysis of Emily Dickinson's works demonstrates author's egocentricity conceptualization that finds its metal representation in unique concept distribution within identified thematic lines. The algorithm developed may be implemented for further investigations of egocentricity in poetry and prose.

REFERENCES

1. Bingham, M. (1955). *Emily Dickinson's Home*. N.Y.: Harper & Brothers Publishers.
 2. Dickinson, Emily. *Poems*. Retrieved from URL: https://www.poemhunter.com/i/ebooks/pdf/emily_dickinson_2012_5.pdf (11.11.2019).
 3. Freeman, M. (2020). *The Poem as Icon*. A Study in Authentic Cognition. Oxford University Press.
 4. Freud, S. (2018). *The Ego and the Id*. Courier Dover Publications.
 5. Lakoff G., Johnson M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
 6. Steen, Gerard J., et al. (2011). *A method for Linguistic*

Metaphor Identification. Converging Evidence in Language and Communication Research. Vol. 14. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 7. Stockwell, P. (2002). *Cognitive Poetics. An introduction*. London and New York.
 8. Tsun, R. (2002). *Aspects of Cognitive Poetics*. Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / ed. by Semino E., Culpeper J. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 9. Ніконова, В.Г. (2007). Трагедійна картина світу в поезиї Шекспіра: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету економіки та права.

REFERENCES

9. Nikonova, V.H. (2007). *Trahediina kartyna svitu v poetytsi Shekspira [Tragic picture of the world in Shakespeare's poet-ics]*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk University of Economics and Law [in Ukrainian].

Комунікативні особливості та когнітивний потенціал міжнародних правових документів договірної характеру (на матеріалі англійських текстів договорів ООН та ЄС)

О. М. Зарума, Н. Є. Кашишин

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: olena.zaruma@lnu.edu.ua

Paper received 28.08.20; Accepted for publication 16.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-17>

Анотація. Стаття присвячена аналізу комунікативних особливостей, дискурсивної організації та мовностилістичної реалізації когнітивного потенціалу англійських міждержавних та міжінституційних документів договірної характеру. Зроблено спробу проаналізувати мову текстів міжнародних договорів з огляду на її синтаксичні особливості. Здійснено критичний аналіз стилістичних ознак міжнародних договорів, які впливають на творення основних дискурсивних рис тексту. Окреслено роль правового положення та розглянуто патерни функціонування застережень і уточнень. Особливу увагу у дослідженні присвячено диференціації застережень та їх впливу на синтаксичну будову цих типів текстів. Продемонстровано нелінійну двоскладову інтерактивну когнітивну структуру правових положень, яка має визначальний вплив на творення стратегічного потенціалу текстів міжнародних договорів.

Ключові слова: когнітивне структурування, правове положення, застереження, багатоскладові словосполучення, міжнародні договори.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси призвели до значного збільшення кількості міждержавних та міжінституційних документів договірної характеру (МД), а також до зростання їх ролі у житті суспільства, відтак особливої ваги набувають питання їх якісної дискурсивної організації та мовностилістичної реалізації.

Стиль МД значною мірою відрізняється не лише своїми комунікативними завданнями, але й шляхом створення текстів. Автор письмових текстів здебільшого є як укладачем, так і творцем написаного, тоді як у договорах, укладачі є лише упорядниками. Подібно до цього у більшості текстів читач та реципієнт є однією і тією ж людиною, тоді як у міжнародному праві документ створюється в тому числі й для пересічних громадян, а реальними читачами є юристи, ті посадові особи, які відповідають за тлумачення, інтерпретацію цих положень та їх імплементацію. Наслідком цього екстралінгвістичного фактора є те, що укладачі тексту документа мають перед собою складне завдання. З одного боку, вони повинні виходити з поставленої мети, а з другого – використовувати такі лінгвістичні стратегії, які б допомогли як простому читачеві, так і фахівцям полегшити розуміння тексту.

Розв'язання цих двох проблем є, зазвичай, важкою справою. Необхідно пам'ятати, що МД інтерпретують у контексті певної конфліктної ситуації. Кожне тлумачення визначається та обмежується факторами конкретного випадку, події чи факту, що створює контекст для тлумачення. Не обов'язково, що така інтерпретація буде аналогічною до тієї, яку мали на увазі уряд, парламент, організація чи інституція, коли створювали цей текст.

Щоб уникнути будь-яких непорозумінь чи двозначностей, укладачі докладають величезних зусиль, намагаючись зробити положення текстів МД не лише чіткими, зрозумілими, недвозначними, але й всеохопними. Саме це завдання: досягнути дуальної характеристики – чіткості, точності, лапідарності та однозначності, з одного боку, й всеохопності – з іншого, робить тексти договорів лінгвістично своєрідними.

Короткий огляд публікацій на цю тему. Тексти МД часто ставали об'єктом лінгвістичних досліджень, однак їх дискурсивні характеристики та синтаксична організація

зокрема не отримали достатнього висвітлення у працях сучасних науковців. Існуючі розвідки лише окреслили загальну проблематику та напрямки досліджень, які вочевидь потребують подальшого глибинного аналізу. Зокрема, Дж. Свейз, В. Батія, М.Готті наголошують, що синтаксичні та дискурсивні характеристики правових текстів тісно пов'язані між собою і залежать від жанрово-стилістичних особливостей цих типів текстів. Д.Куд, Д.Кристал та Д.Дейві виділили суть природи правового речення, а В.Батія диференціював основні типи застережень, які забезпечують три різні види інформації про правову норму. Існуючі дослідження стосуються закономірностей та ключових характеристик текстів правового дискурсу, однак, є необхідність подальшого детального і глибокого вивчення синтаксичної організації та типових дискурсивних характеристик текстів МД, а також їх взаємозв'язку.

Метою даної статті є виокремити та детально охарактеризувати мову текстів МД з огляду на її синтаксичні особливості та дискурсивний потенціал. Це питання становить значний інтерес не лише для лінгвістів, оскільки йдеться про глибинне вивчення прагматики мови МД, адже від правильного трактування та інтерпретації цих документів залежать відносини між державами та міждержавними організаціями.

Дослідження проводилося на матеріалі 67 англійських текстів чинних МД. Загальна кількість опрацьованого матеріалу становить близько 1260 сторінок формату А4.

Матеріали і методи. Для аналізу міждержавних і міжінституційних документів договірної характеру була використана комплексна методика дослідження. Оскільки характерною ознакою досліджень сучасного синтаксису є системний підхід до вивчення речення, який дозволяє простежити взаємозв'язок синтаксису, семантики і прагматики певного документа, то саме поєднання семантичного і прагматичного аналізу дозволило найбільш ефективно проаналізувати мову текстів МД. Контекстуальний аналіз у поєднанні з дискурс-аналізом дозволив детально охарактеризувати прагматичні та дискурсивні особливості МД і продемонструвати їхню продуктивність. Прагматичний аналіз допоміг виявити

комунікативні цілі та особливості мови сучасних МД, простежити закономірності, яким підпорядковуються синтаксичні конструкції для досягнення основних дискурсивних вимог. Методологічну базу нашого дослідження становлять також описовий і зіставний методи, які дозволили провести дослідження у різних площинах і перспективах.

Результати і їх обговорення. Оскільки основна функція договорів директивна, тобто вони накладають певні зобов'язання, надають чи обмежують права, тому під час укладання документів постає дві суттєві проблеми. По-перше, пишучи тексти документів, укладачі повинні брати до уваги той факт, що людям властиво збільшувати свої права та звужувати коло обов'язків. Отже, фахівці, готуючи тексти МД, намагаються звести до мінімуму будь-які випадковості й визначити ідеальну модель зобов'язань та прав, дозволів та заборон настільки точно, докладно, чітко, зрозуміло й однозначно, наскільки дозволяють існуючі мовні засоби. По-друге, МД стосуються регламентації поведінки, нюанси варіантів якої важко передбачити. Тому укладачі, моделюючи різні ситуації, намагаються не оминати жодного непередбаченого випадку, що надає документам однієї із ключових характеристик – всеохопності і впливає на дискурсивну структуру тексту.

Дж.Свейлз та В.Батія визначали, що синтаксичні та дискурсивні характеристики законодавчих документів тісно пов'язані між собою, оскільки існує очевидна правова вимога: виражати положення через номінативні засоби, вводячи велику кількість застережень та кваліфікаторів, що призводить до синтаксичного розриву і ускладнює дискурсивну структуру тексту [5]. Розглянемо

продуктивні синтаксичні та дискурсивні риси, які допоможуть зрозуміти закономірності організації текстів МД.

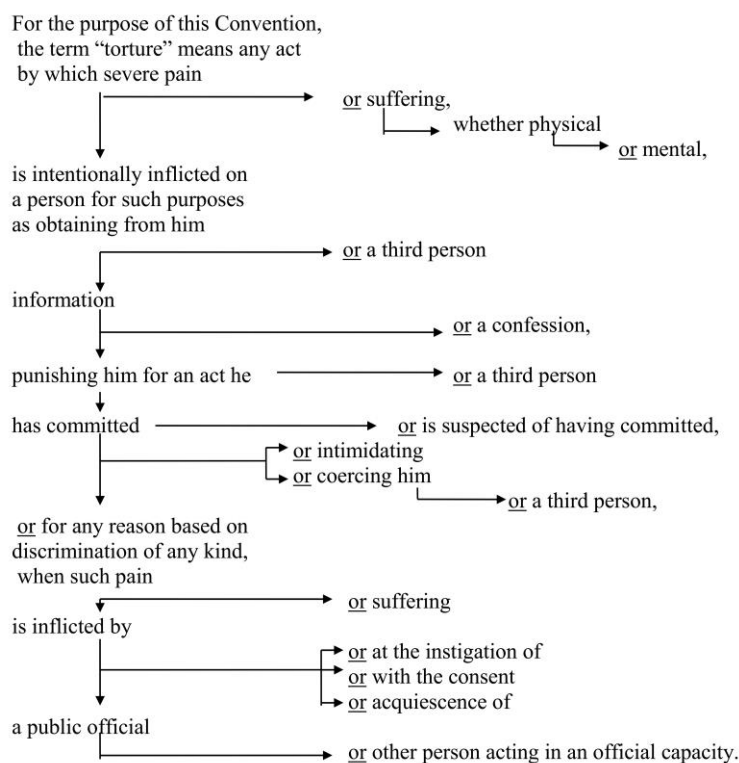
Частотною синтаксичною рисою аналізованих документів є функціонування дво- та багатоскладових словосполучень, під якими у цій статті ми розуміємо послідовність двох чи більше слів, що належать до однієї граматичної категорії, характеризуються певними семантичними зв'язками і синтаксично поєднуються за допомогою координативних сполучників *and* та *or*.

Схильність укладачів до частотного використання дво- та багатоскладових словосполучень, ймовірно, пояснюється тим, що це ефективний мовний засіб, за допомогою якого текст документа стає як точнішим, так і всеохопним. Наведемо приклад типового речення із функціонуванням значної кількості дво- та багатоскладових словосполучень:

For the purpose of this Convention, the term “torture” means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purposes as obtaining from him or a third person information or a confession, punishing him for an act he or a third person has committed or is suspected of having committed, or intimidating or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain is inflicted by or suffering or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity [6].

Для того, щоб краще зрозуміти та оцінити важливість і необхідність вживання дво- та багатоскладових словосполучень, які дають змогу досягти ефекту всеохопності у текстах міжнародних договорів, вважаємо за доцільне розчленувати щойно наведений приклад таким чином:

Схема 1.

Прочитавши лише ліву колонку, одержимо тільки одну сторону визначення терміна “torture”, який, з правової точки зору, хоча і є частково правильним, але не є всеохопним, оскільки визначається як біль, навмисно завда-

ний людині посадовою особою з метою одержати від цієї людини якусь інформацію, або покарати людину за вчинені нею дії. І, якщо не брати до уваги розширення, наведені у правій колонці, то дії, внаслідок яких завдано

болю конкретній людині, з метою одержати інформацію про третю особу, не будуть підпадати під визначення цього терміна. Або ж тортурою буде вважатись лише завдання болю людині безпосередньо посадовою особою. Якщо ж ці дії будуть вчинені, хоча й за наказом чи згодою посадової особи, але без її безпосередньої участі, то, знову ж таки, вони не трактуватимуться як тортури. Тобто ліва колонка передає лише основу визначення терміна "torture", а не все визначення. Зі сказаного вище робимо висновок, що дво- та багатоскладові словосполучення є продуктивним мовним засобом, який робить правові положення не тільки точними і зрозумілими, а й всеохопними. Вони часто функціонують як застереження чи уточнення, існування яких є однією з ключових характеристик МД, без яких положення втратили б свою значущість.

Як свідчить аналіз, більшість правових положень у межах синтаксичних рамок насичені вставками застережень. Простежимо, як це здійснюється на прикладі з тексту договору:

Where there are clear grounds for believing that a vessel navigating in the exclusive economic zone or the territorial sea of a State has, in the exclusive economic zone, committed a violation referred to in paragraph 3 resulting in a substantial discharge causing or threatening significant pollution of the marine environment, that State may undertake physical inspection of the vessel for matters relating to the violation if the vessel has refused to give information or if the information supplied by the vessel is manifestly at variance with the evident factual situation and if the circumstances of the case justify such inspection [7].

Як впливає з фрази (that State may undertake physical inspection of the vessel for matters relating to the violation), це правове положення дає дозвіл державі проводити огляд судна лише тоді,

- коли судно знаходиться у виключній економічній зоні цієї держави або в її територіальних водах (Where there are clear grounds for believing that a vessel navigating in the exclusive economic zone or the territorial sea of a State);

- якщо це судно здійснило порушення, про які йдеться у параграфі 3 (has, in the exclusive economic zone, committed a violation referred to in paragraph 3);

- якщо внаслідок цих порушень стався викид шкідливих речовин, що спричинили чи могли спричинити забруднення навколишнього середовища (resulting in a substantial discharge causing or threatening significant pollution of the marine environment);

- якщо при цьому судно відмовилось надати необхідну інформацію або якщо надана інформація суперечить фактичній ситуації, або якщо інші обставини виправдовують такий огляд (if the vessel has refused to give information or if the information supplied by the vessel is manifestly at variance with the evident factual situation and if the circumstances of the case justify such inspection).

Як бачимо з прикладу, застереження й уточнення, а їх щонайменше чотири, чітко визначають та різко обмежують повноваження держави. Якщо залишити лише кістяк, то положення стає неправильним, або частково правильним і надто загальним, оскільки застереження обмежують його дію та застосування, або й заперечують його. У наведеному прикладі кістяк – держава має право проводити огляд судна, якщо останнє вчинило якісь

порушення. Але, якщо це речення залишити лише у формі цієї основи, то воно суперечить визначенню, яке додається застереженнями й уточненнями, і з всеохопного перетворюється на вседозвільне.

Правове положення – цікавий та своєрідний об'єкт дослідження не лише через функціонування у ньому застережень та уточнень, але й тому, як саме вони вводяться у синтаксичну структуру речення. Якщо укладачеві тексту МД потрібно ввести різні застереження в межах одного речення, то цілком зрозуміло, що для цього необхідно мати якомога більше синтаксичних точок, у яких можна було б їх розташувати. Завдання ускладнюється тим, що, з одного боку, застереження уточнюють, обмежують чи роблять чітким конкретний пункт речення, а з іншого – можуть призвести до появи двозначності та нечіткості, якщо не розташовані належним чином. Саме це є основною причиною та поясненням того, чому укладачі намагаються ввести застереження чи уточнення відразу ж після слова, яке вони визначають або уточнюють, навіть якщо це ускладнює та перевантажує синтаксичну структуру речення, або навіть загрожує синтаксичним розривом. Простежимо це на ще одному прикладі:

States Parties shall, when the circumstances so warrant, take, in the social, economic, cultural and other fields, special and concrete measures to ensure the adequate development and protection of certain racial groups or individuals belonging to them, for the purpose of guaranteeing them the full and equal enjoyment of human rights and fundamental freedoms [8].

У наведеному прикладі функціонують два застереження (виділені в тексті підкресленнями), які розривають головний дієслівний вираз *shall take measures*. Аналізуючи тексти МД, ми помітили, що у випадках, коли йдеться про введення застережень, укладачі цих документів не вважають межі фраз непорушними, незважаючи на те, чи це дієслівна структура, чи іменникова, чи двоскладова, чи навіть складна. Розглянемо окремі приклади:

- розрив у іменниковій структурі:

The General Assembly of the United Nations shall decide upon the steps, if any, to be taken in respect of such a request [9].

- розрив у двоскладовій структурі:

Montenegro shall take appropriate measures to ensure that EU classified information is protected in accordance with the European Union Council's security regulations, contained in Council Decision 2001/264/EC of 19 March 2001 adopting the Council's security regulations [6], and in accordance with further guidance issued by competent authorities, including the EU Operation Commander. [10].

- розрив у прийменниковій структурі:

The U.S. Treasury Department shall ensure the availability, as soon as practicable and in the most expedient manner, to law enforcement, public security, or counter terrorism authorities of concerned Member States, and, as appropriate, to Europol and Eurojust, within the remit of their respective mandates, of information obtained through the TFTP that may contribute to the investigation, prevention, [...] [11].

Як бачимо з прикладів, складові частини синтаксичного розриву із введенням довгих застережень та багатьох інших вставок ще більш ускладнюють і без того складний синтаксичний характер речення. Вони спри-

чиняють серйозні психолінгвістичні проблеми під час тлумачення чи розуміння таких положень, особливо, якщо читачем є не фахівець, а пересічна людина.

Простежимо, як частотні складні застереження, вживання яких є характерною рисою мови МД, відображаються на когнітивному структуруванні тексту документа.

Аналізуючи тексти міжнародних правових актів, ми звернули увагу на існування та взаємодію двох важливих аспектів. Перший – основна частина положення (основа положення), під якою ми, вслід за В. Батія, розуміємо а) правовий суб'єкт, тобто особу, установу, державу чи організацію, якій або надають права та повноваження, або накладають обмеження чи заборону на дії; б) правову дію, тобто природу повноважень чи прав, які надаються, обмежуються чи забороняються, що випливає з положення [1]. Але основна частина положення є лише каркасом, який доповнюється другим аспектом: застереженнями, під якими розуміємо природу, специфікацію та конкретизацію обставин, до яких застосовується основна частина положення.

Дослідники Д. Кристал та Д. Дейві визначили, що більшість правових речень задовольняє одна із двох формул:

If X, then Y shall do Z, або

If X, then Y shall be Z,

де X – опис справи (description of a case), до якої застосовується норма закону; Y – суб'єкт права (legal subject), Z – правова дія (legal action) [2]. Ще у 1848 році Дж. Куд зробив значний внесок у цей аспект вивчення законотворчого процесу, коли виділив чотири основних елементи правового положення (legal statement) і розташував їх у такому порядку: case – condition – subject – action [3]. Аналіз, запропонований Д. Кудом, не є універсальним для застосування до всіх правових положень, особливо тих, що функціонують у текстах МД, яким властива складна та комплексна модифікація. Проте він набуває значення, зокрема для нашого аналізу, оскільки привертає увагу до структури речення та розташування у його межах застережень.

Д. Куд, Д. Кристал та Д. Дейві правильно виділили суть природи правового речення, однак дещо спростили ситуацію. Дійсно, існують чотири невід'ємні елементи синтаксису аналізованих речень: опис справи (case description), суб'єкт права (legal subject), правова дія (legal action) та умова (condition). Однак, у текстах МД більшість речень мають багато застережень, відмінних від опису справи, без яких вони б набули універсального застосування та звелись до вседозволеності.

Згідно з концепцією В. Батія існують три типи застережень, які забезпечують три різні види інформації про

правову норму. Якщо під кутом зору цього методу розглянути міжнародні правові норми та положення, то побачимо, що у текстах МД існують такі види застережень:

- підготовчі, або ввідні застереження (preparatory qualifiers), які в загальних рисах дають опис справи, до якої застосовується правова норма:

In keeping with Pakistan's interest in benefiting from opportunities for legal migration existing in the Member States of the European Union, the Parties agreed that the application of this Agreement will be instrumental in encouraging individual Member States to offer legal migration opportunities to [...]. [12]. - операційні застереження (operational qualifiers), які надають додаткову інформацію про виконання, дію чи обмеження норми права:

If the Parties do not so consent, the dispute shall, at the request of either Party, be submitted to arbitration by a tribunal of three arbitrators in accordance with the procedures set forth below. [13].

- реферативні застереження (referential qualifiers), які уточнюють природу правового положення:

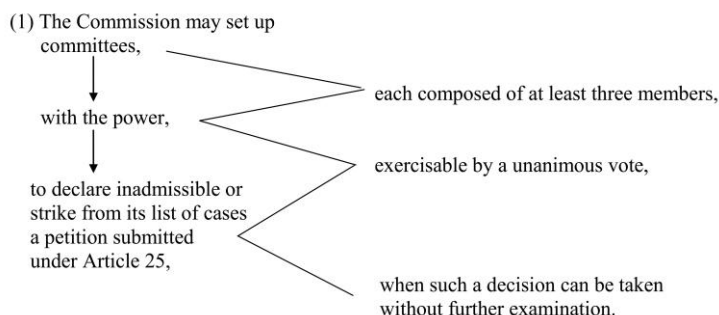
In the relations between Japan and two Member States, set out in Annex IV to this Agreement, assistance may be refused if the requested State considers that the conduct [...]. [14]

Зазначимо, що в одному положенні МД переважно вживається кілька видів застережень одночасно. Ми простежили, що значна кількість як простих, так і складних речень мають двоскладову інтерактивну структуру, до складу якої входять основна (каркасна) частина та долучені до неї різноманітні застереження, які вводяться у певні синтаксичні точки в межах структури речення. Проілюструємо двоскладову структуру типових речень із текстів МД:

The Commission may set up committees, each composed of at least three members, with the power, exercisable by a unanimous vote, to declare inadmissible or strike from its list of cases a petition submitted under Article 25, when such a decision can be taken without further examination [15].

Когнітивне структурування є засобом інтерпретації системної організації речень у текстах договорів. Воно відображає характерну для цього типу текстів взаємодію основної частини речення і різноманітних застережень та уточнень, введених у різних синтаксичних точках. Наведені приклади підтверджують не лише комплексність, складність окремих застережень, але й їх різноманітність та різнорідність. Щоб краще зрозуміти ефективність такої структурної організації речень, погляньмо на попередній приклад, розчленувавши його таким чином:

Схема 2.

Функція цих застережень полягає у тому, щоб розвіяти можливі сумніви, внести точність та чіткість у різні аспекти основної частини (каркасу) речення. Тому, на нашу думку, буде доречно розглядати такі речення, що функціонують у текстах МД, не з погляду лінійної організації, а з точки зору двоскладової інтерактивної когнітивної структури. Когнітивне структурування положень МД ми розуміємо як інтерактивне тому, що кожен крок застережень взаємодіє у різних позиціях із кількома аспектами кроків основної частини речення, відповідаючи на багато питань, які могли б, чи можуть виникнути у процесі сприйняття та інтерпретації тексту. Основною функцією введення застережень є сприяння тому, щоб речення стало точним, чітким, однозначним та всеохопними.

Висновки. Детально проаналізувавши фактологічний матеріал, ми дійшли висновку, що комунікативні завдання МД мають безпосередній та визначальний вплив на мову та стиль цих документів. Для створення основних стильових рис текстів МД – чіткості, зрозумілості, лапідарності, однозначності та всеохопності – укладачі використовують різноманітні лінгвістичні, синтаксичні та дискурсні ресурси. Типове вживання складних прийменникових словосполучень, дво- та багатоскладових виразів, номіналізація, ввідний опис, велика кількість застережень і уточнень, синтаксичний розрив пояснюють дискурсний шаблон текстів договорів.

Вагомість кожної деталі - характерна риса мови договорів, оскільки кожна деталь означає чи впливає на той чи інший характер регламентації дії значної кількості людей, або ж на позицію, яка повинна реалізуватись у суспільно значущих діях. Така деталізація, хоча й ускладнює синтаксис, але відповідає жанровим вимогам стилю.

REFERENCES

- Bhatia V.K. *Analysing Genre: Language in Professional Settings*. – London: Routledge, 2014.
- Crystal D. and Davy D. *Investigating English Style*. – Longman, London, 1969.
- Coode G. On legislative expression of the language of written law. Introduction to a digest of the Poor Laws, appendix to the 1843 Report of the Poor Law Commission, 1848. Repr. in Drieger E.A. *The Composition of Legislation*, 1957.
- Gotti M. *Investigating specialized discourse*. – Bern: Peter Lang AG, 2011.
- Swales J.M. and Bhatia V.K. An approach to the linguistic study of legal documents, 1983. *Fachsprache*, 5 (3), P. 98-108.
- Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT) // <https://endcorporalpunishment.org/human-rights-law/cat/>
- United Nations Convention on the Law of the Sea // https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination // <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide // <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx>
- Agreement between the European Union and Montenegro on the participation of Montenegro in the European Union military operation to contribute to the deterrence, prevention and suppression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coast (Operation Atalanta) // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22010A0408%2801%29>
- Agreement between the European Union and the United States of America on the processing and transfer of Financial Messaging Data from the European Union to the United States for the purposes of the Terrorist Finance Tracking Program // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22010A0113%2801%29>
- Agreement between the European Community and the Islamic Republic of Pakistan on the readmission of persons residing without authorisation // [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22010A1104\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22010A1104(02))
- Agreement on Air Transport between Canada and the European Community and its Member States // http://publications.europa.eu/resource/cellar/55319e3f-e952-4307-bb99-53e524b3dba7.0007.01/DOC_1
- Agreement between the European Union and Japan on mutual legal assistance in criminal matters // [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/ALL/?uri=CELEX:22010A0212\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/ALL/?uri=CELEX:22010A0212(01))
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a083>

Communicative and Cognitive Peculiarities of the Discourse of UN and EU Agreements

O. Zaruma, N. Kashchyn

Abstract. The article is devoted to the analysis of the discourse organization as well as linguistic and stylistic realization of the cognitive potential of English interstate and inter-institutional documents of the contractual type. An attempt has been made to analyze the language of the texts of international treaties from the point of view of its syntactic peculiarities. The stylistic features of international treaties influencing the creation of the discourse peculiarities of the text have been critically analyzed. The role of the legal provision has been outlined and main patterns of functioning of reservations and qualifiers have been considered. Particular attention has been paid to the differentiation of reservations/qualifiers and their considerable impact on the syntactic structure of these types of texts. The nonlinear two-member interactive cognitive structure of legal provisions which has a dominant influence on the creation of strategic potential of the texts of international instruments has been demonstrated.

Keywords: cognitive structuring, legal provision, reservations, compound phrases, international agreements.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu